

PÄIHDEONGELMAINEN LAPSI JA PÄIHDEHOITO

Päihdeongelmista selvinneiden ajatuksia saamastaan avusta

NIINA PLANTING

Tampereen yliopisto

Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos

Sosiaalityön, sosiaalipedagogiikan linjan

pro gradu -tutkielma

Huhtikuu 2003

SISÄLTÖ

1 JOHDANTO	5
2 LASTENSUOJELU YHTEISKUNNALLISENA TOIMINTANA.....	8
2.1 LASTENSUOJELU	8
2.1.1 Vastuu lastensuojelun toteutumisesta	9
2.1.2 Lapsen etu	10
2.1.3 Lastensuojelun tila 1990-luvun laman jälkeen	11
2.2 LASTENSUOJELUN AVOHUOLTO.....	12
2.2.1 Avohuollon ajankohtaistaminen	13
2.2.2 Avohuolto lastensuojelun kentällä.....	14
2.2.3 Avohuolto ja päihdetyö.....	16
3 PÄIHDEHUOLTO JA ALAIKÄINEN ASIAKKAANA	19
3.1 PÄIHTEET JA PÄIHDEHUOLTOLAKI.....	19
3.2 PÄIHDEHOITOKESKIKÖT JA HOIDON TOTEUTUS KUNTATASOLLA	21
3.3 ALAIKÄISEN PÄIHDEHOITO.....	24
3.3.1 Hoidon peruselementtejä ja haasteita.....	25
3.3.2 Hoidon kehittämistoimia.....	27
3.3.3 A-klinikkasäätiön nuorisoasemien toiminta.....	28
4 NÄKÖKULMIA ALAIKÄISTEN PÄIHDEMAAILMOIHIN	30
4.1 NUORTEN PÄIHDEKULTTUURI.....	30
4.2 SUKUPUOLEN MERKITYS NUORTEN KULTTUURISSA.....	33
4.3 RIIPPUVUUDESTA KÄÄNNEKOHTAAN	35
4.4 SELVIYTYMINEN	37
5 TUTKIELMAN TOTEUTUS	40
5.1 TEEMAHAASTATTELU TUTKIMUSMENETELMÄNÄ.....	40
5.1.1 Teemahaastattelu strukturoimattomassa muodossa.....	41
5.1.2 Yhteisöllinen kommunikaatioteoria.....	42
5.1.3 Sisäinen tarina ja tarinallinen kiertokulku	43
5.1.4 Vuorovaikutus haastattelussa	46
5.2 HAASTATTELUJEN TOTEUTTAMINEN	47
5.2.1 Haastattelun osapuolet.....	47
5.2.2 Haastattelujen suunnittelu ja toteutus	49
6 HAASTATTELUJEN ANALYSOINTI JA TULOKSET	53
6.1 GROUNDED-TEORIA JA NARRATIIVI TOISIAAN TÄYDENTÄEN	53
6.2 KATEGORISOINTI JA TERMISTÖN MUODOSTAMINEN	57

6.3	KAKSI JUONIKUVAUSTA	59
6.3.1	Juonikuvaus 1: Mika 10-vuotiaana	59
6.3.2	Juonikuvaus 2: Sari 12-vuotiaana	60
6.3.3	Juonikuvaukset ja niiden vertailu.....	61
6.4	SELVIITYMISTARINAN KOMPONENTIT	65
6.4.1	Kynnyksen ylittämisen vaikeus	65
6.4.2	Se mikä tuntui pahalta olikin hyvä	68
6.4.3	Miten selviytyä näillä eväillä elämässä eteenpäin?	73
6.5	MOTIVAATION SYNTYMINEN – SATTUMAA VAI EI?	75
6.5.1	Käännekohta.....	75
6.5.2	Oma tahto motivaatioprosessin tavoitteena	77
6.5.3	Motivaation taustalla tuki, oma psyyke ja viha	79
6.6	SOSIAALIHUOLTO NUORTEN PÄIHDESTARINOISSA.....	81
6.6.1	Outin yksinäisyys sosiaalihuollossa.....	82
6.6.2	Sari lastensuojelun ”pelinappulana”	85
6.6.3	Mitä muita sosiaalityön plussia ja miinuksia kävi ilmi?	88
6.6.4	Mikä auttaisi alaikäisten päihdehoidossa?	91
6.7	IDENTITEETIN MUODOSTUMINEN SELVIITYMISEN JÄLKEEN	94
6.7.1	Kulttuurien ristiriitaisuus	94
6.7.2	Arvoristiriita päihdetarinan kaikissa vaiheissa	96
7	POHDINTA.....	98
7.1	KESKEISIMMÄT PÄÄTELMÄT JA KEHITTÄMISEHDOTUKSET	98
7.2	LISÄRESURSSIJA ODOTTELEMALLA?	101
7.3	UUSIA TUTKIMUSAIHEITA	102
	LÄHTEET	104

TAULUKOT

TAULUKKO 1. AINAKIN KERRAN ELÄMÄNSÄ AIKANA PÄIHDYTTÄVIÄ AINEITA KOKEILLEET 15–16-VUOTIAAT SUOMALAISET	20
TAULUKKO 2. YLEISET SEKÄ NUORIIN ERIKOISTUNEET PÄIHDEHOITOYKSIKÖT	22
TAULUKKO 3. ASIAKASMÄÄRÄT PÄIHDEHUOLLON ERITYISPALVELUYKSIKÖISSÄ VUOSINA 1997–2000	23
TAULUKKO 4. KAKSI JUONIKUVAUSTA	62

KUVIOT

KUVIO 1. AVOHUOLLON TUKITOIMET LASTENSUOJELUN KOKONAISUUDESSA ...	16
KUVIO 2. KOMMUNIKAATIOTEOREETTISEN TARKASTELUN LÄHTÖKOHDAT JA YHTEISÖLLISYYS	43

LIITTEET

LIITE 1: TEEMAHAASTATTELURUNKO	
--------------------------------	--

1 JOHDANTO

Tietoa päihdeongelmaisista lapsista tai nuorista ja lastensuojelun avohuollon tukitoimenpiteistä on löydettävissä lähinnä tilastoista. Erityisesti lasten ja nuorten omia mielipiteitä tai ajatuksia saamastaan avusta ei tutkimuksista, saati tilastoista ole juuri tavoitettavissa. Esimerkiksi ylilääkäri Pekka Heinälä (1993, 1792) ihmettelee artikkelissaan ”Miten kohdata päihdeongelmainen nuori?” sitä, kuinka hämmästyttävän vähän on tutkittu yleisten tai lapsille ja nuorille suunnattujen päihdepalvelujen soveltuvuutta heidän päihdeongelmiensa hoitoon. Vaikka artikkeli on lähes kymmenen vuotta vanha, ei asiakasnäkökulmasta tehdyissä tutkimuksissa vaikuta tapahtuneen muutosta.

Mielenkiintoni aihetta kohtaan on noussut useista hedelmällisistä keskusteluista, joihin olen päässyt osallistumaan ammatikseen nuorille tukipalveluja organisoivien ja vapaaehtoistyötä nuorten hyväksi tekevien henkilöiden kanssa. Erityisesti päihdeongelmaisiin nuoriin keskittyminen tapahtui luontevasti, kun nuorisotyön harjoittelupaikakseni varmistui A-klinikkasäätiön nuorisoasema. Tutkimusaihe on lähtenyt ajatuksesta, että tuottaisin materiaalia parempien ja tarkoituksenmukaisempien työmetodien kehittämisen tueksi. Myös ongelmien kanssa kamppaileville perheille tutkielmastani saattaisi olla tukea avun hakemisessa tai nuoren tilanteen ymmärtämisessä.

Tutkielman tutkimusongelma on: ”millaisia ovat päihdeongelmaisten lasten ja nuorten kokemukset saamastaan avusta?”. Pyrin nostamaan esille päihdeongelmista selvinneiden nuorten käsityksiä merkittävimmin apua antaneista auttamistahoista ja -tekijöistä. Erityisesti huomioni kohdistuu lastensuojelussa tapahtuneeseen auttamiseen. Tätä painopistettä perustelen lainsäädännöllämme, jonka mukaan lastensuojelun avopalvelut ovat ensisijainen keino päihdeongelmaisen lapsen auttamisessa (PHL 41/1986 6 §).

Merkittävin osio tutkielmassa on haastattelumateriaalin analysoimisella. Aineisto koostuu alle 18-vuotiaana päihdeongelmiin ajautuneiden nuorten teemahaastatteluilta. Haastatellut ovat saaneet ulkopuolista apua päihdeongelmiinsa ja selviytyneet ongelmistaan myöhemmin. Pyrkimykseni on saada nuoret puhumaan mahdollisimman avoimesti ja totuudenmukaisesti omasta päihdetaustastaan sekä siitä selviämiseen johtaneista tekijöistä.

Empiiristä osiota taustoittaa päihdeongelmallisille lapsille suunnatun päihdehoitojärjestelmän hahmottaminen. Tarkoitus on löytää päihdehoidosta ne tekijät, mitkä siinä toimivat ja mitkä eivät. Taustoittavassa osuudessa käytän lähdemateriaalina valmiita tilastoja ja tutkimustuloksia. Oleellisen osan aiheen käsittelyä muodostaa valmiista materiaaleista saadun tiedon suhteuttaminen lainsäädäntöön, joka hyvin voimakkaasti vaikuttaa yhteiskunnassamme toteutettavaan päihdetyöhön. Tutkielman yhtenä tavoitteena on muodostaa käsitys siitä, toteutuvatko lainsäädäntöön kirjatut asiat käytännön toiminnassa. Kiinnitän huomiota päihdepalvelujen organisoimisen tarkoituksenmukaisuudessa siihen, esiintyykö siinä epäkohtia tai ristiriitaisuuksia. Aiheutetaanko lapsen tai nuoren turhautumista tarjoamalla epäsoviva tai tarpeetonta apua? Luovuttaako nuori, mikäli auttajataho ei ymmärrä häntä tai usko häneen?

Käytän tutkielmassani käsitteitä lapsi, nuori ja alaikäinen tarkoittaen niillä kaikilla alle 18-vuotiaita henkilöitä. Lastensuojelulaissa (683/1983 3 §) alle 18-vuotiaat on määritelty lapsiksi ja alle 21-vuotiaat nuoriksi. Esimerkiksi Hoikkala (1993, 251) on kirjoittanut ikäkysymyksestä. Hänen mukaansa aikuisuuden kirkkaus ja lopullisuus on poistunut ja ihmiset elävät nykyään eri ikäisinä eri elämänvaiheita. Hoikkalan kannanotto vahvistaa ajatustani siitä, että jotkut alle 18-vuotiaat ja yli 21-vuotiaat voidaan mieltää myös nuorten ryhmään kuuluviksi. Uskon täten määritelmäni vastaavan paremmin myös kansankielisiä käsityksiä lapsista ja nuorista.

Teoksessa huumeet ja koulu yhteisö (Jaatinen & Kaukonen 1998, 128) arvioidaan, että nuorten omaa ääntä ei ole aiemmissa haastatteluissa tavoitettu sellaisenaan, koska puhe on ollut ennakkoon haastattelijoiden ”kehystämää”. Tavoitteeni on olla toistamatta tutkijana tätä samaa virhettä. Ajattelen totuuden kuvastuvan parhaiten lasten ja nuorten mielipiteistä, jotka he ilmaisevat omista lähtökohdistaan käsin. Heiltä vä-

littyvä tieto voi olla merkittävä apu lasten ja nuorten päihde- ja avohuollon tukitoimenpiteiden suunnittelussa, kehittämisessä ja käytännön toteutuksessa.

2 LASTENSUOJELU YHTEISKUNNALLISENA TOIMINTANA

Lastensuojelun avohuollon tukitoimien kehittyminen on alusta alkaen ollut vaikeaa. Nyt, laman jälkeisenä aikana voisi tukitoimien monipuolisuudesta tai näkyvyydestä päätellä niiden lisääntyneen tai laajentuneen. Totuus on kuitenkin toisenlainen: julkisen talouden menoja on supistettu ja siten myös lastensuojelupalveluja vähennetty. Lastensuojelun ehkäiseviä toimintoja, kuten päihdehoidossa tarpeellisia avopalveluja, ei ole ollut mahdollista kehittää tai laajentaa. Samaan aikaan työttömyyden lisääntyminen on osaltaan vaikuttanut lastensuojelun asiakasmäärien kasvamiseen ja työntekijöiden resurssien huomattavaan vähenemiseen erityisesti ehkäisevässä lastensuojelussa. (esim. Lapset...1996, 1–2.) Toisaalta lastensuojelun avohuollollista sisältöä ja käytäntöä on lakiuudistuksien mukaisesti pyritty myös kohentamaan (ks. kappale 2.2.1). Helsingissä toteutetussa avopalvelukokeilun kehittämishankkeessa on havaittu, että suuntaamalla lastensuojelun laitostyön voimavaroja myös avohuollon puolelle on kyetty tukemaan vanhempia heidän kasvatustehtävässään (Auttava... 1995, 111). Pitkäaikaisessa tarkastelussa vaikuttaisi siltä, että avohuollon toimenpiteet ovat Helsingissä tuottaneet rohkaisevia tuloksia niin perheen ja nuoren kuin yhteiskunnankin näkökulmasta.

2.1 LASTENSUOJELU

Tässä kappaleessa esitän päihdehoidon kannalta keskeisimmät lastensuojelulain käsitteet. Lisäksi määrittelen lyhyesti lastensuojelun kehitysvaiheet. Erityisesti tarkastelen 1990-luvun laman vaikutuksia nykyajan lastensuojeluun. Historiallisen katsauksen yhteiskuntamme lapsinäkökulmaan ja lastensuojelun kehitykseen olen tavoittanut Matti Mikkolan ja Jarkko Helmisen (1994) teoksesta Lastensuojelu. He aloittavat kirjansa lauseella: ”Lapsella on mahdollisuus kehittyä oikeamieliseksi ihmiseksi, jos hänen elinympäristönsä on oikeudenmukainen” (emt., 3). Aloituslauseensa ajatusta kirjoittajat tukevat käsitellessään vuonna 1984 voimaan tulleita lapsen huoltoon

ja tapaamisoikeuteen (LSL 361/1983) sekä lastensuojeluun (LSL 683/1983) liittyviä lakeja. Molemmissa laeissa korostetaan lapsen subjektiivutta, aikuisen näkökulman muuttumista lapsen näkökulmaksi (emt., 19).

Miten edellä mainitun asian suhteen lastensuojelun kentällä sitten toimintaan? Kysymys on ongelmallinen, sillä oletettavasti tukitoimia saavien lasten ja nuorten ajatukset eivät useinkaan kohtaa työntekijöiden ajatusten kanssa. Toisaalta kuitenkin uskon, että silloin kun onnistutaan avoimesti pohtimaan lapsen kanssa hänen tulevaisuuttaan, jää siihen liittyvien haaveiden ulkopuolelle esimerkiksi rikollisuus ja sen avulla haettu jännitys, ongelmat päihteiden kanssa, itsetuhoinen käyttäytyminen ja kapinointi yhteiskuntaa vastaan. Lapsen auttamisessa korostuukin yksilökohtainen kohtelua. Tällöin lähtökohtana on yksilön tilanne ja tavoitteena lapsen edun mukainen ratkaisu hänen tulevaisuuttaan silmällä pitäen. (Mikkola & Helminen 1994, 20–21.) Lapsen edussa on näin ollen kyse siitä, että lapsi saa elämänsä, tarpeittensa ja odotustensa edellyttämän kohtelun ja mahdollisuuden kehittyä.

2.1.1 Vastuu lastensuojelun toteutumisesta

Vastuu lastensuojelun järjestämisestä kuuluu kunnalle (LSL 683/1983 4 §). Lastensuojelun tarkoituksena on turvata lapsen oikeudet, kuten turvallinen kasvuympäristö sekä tasapainoinen ja monipuolinen kehitys. Lapsen oikeuksien turvaamiseen on pyrittävä vaikuttamalla yleisiin kasvuoloihin, tukemalla huoltajia lasten kasvatuksessa sekä toteuttamalla perhe- ja yksilökohtaista lastensuojelua. (LSL 1–2 §.) Kasvuolojen kehittämisessä korostetaan viranomaisten vastuuta lasten ja nuorten kasvuolojen seuraamisessa, kehittämisessä, epäkohtien poistamisessa ja niiden synnyn ehkäisemisessä. Sosiaalilautakunnan velvollisuuksiin kuuluvat lasten ja nuorten kasvuoloista sekä sosiaalisista ongelmista tiedottaminen ja asiantuntija-avun antaminen muille viranomaisille, kunnan asukkaille ja kunnassa toimiville yhteisöille. (LSL 6 §.) Kehittämis- ja kasvatustehtävien myötä kunnan kuuluu huolehtia myös huoltajien tukemisesta ja heidän erityisen tuen tarpeensa selvittämisestä. Palvelujen kehittämisessä korostetaan lisäksi lasten ja nuorten tarpeiden ja toivomusten huomioimista. (LSL 7 §.)

Kuten lainkohdista voi päätellä, päihdeongelmaisten lasten auttaminen on merkittävästi riippuvainen työn toteuttajista ja heidän tekemistään lain tulkinnoista. Esimerkiksi Jarkko Helminen (1990) on esittänyt, että laissa määriteltyihin yleisiin lastensuojelulain (683/1983 4 §) perusteiden ja ohjeiden toimintaohjeisiin olisi ollut hyvä sisällyttää esimerkiksi avohuollon tukitoimien kehittämisen painopisteet sekä ne menetelmät, joiden keinoin avohuollon tukitoimia käytännössä järjestetään. Uskoisinkin tiettyjen yhteisten suuntaviivojen paremmin turvaavan asiakkaiden yhdenvertaisuuden palvelujen saajina.

Laajan ja monimutkaisen resurssikysymyksen kannalta hyvin oleellisen kohdan laissa muodostaa pykälä 5 (LSL 683/1983). Kuntien talouden kannalta pykälässä on tärkeintä kohta, joka mahdollistaa valtiolta tasauksen saamisen lastensuojelun kunnille aiheuttamiin taloudellisiin rasituksiin. Lailla tavoitellaan voimavarojen ohjaamista siten, että lastensuojelun asiakkailta olisi mahdollisuus saada tarkoituksenmukaiset ja oikea-aikaiset palvelut.

2.1.2 Lapsen etu

Lapsen edun tulisi määrittyä päihdehoitotyön lähtökohdaksi. Keskeiset edellytykset lapsen edun toteutumiselle ovat lapsen omien toivomusten kuuleminen, hänen kasvuoloihinsa perehtyminen ja eri lastensuojelutoimenpiteiden vaikutusten arvioiminen lapsen kehityksen kannalta (Kivinen 1989, 84–85; LSL 683/1983 10 §). Erityisesti sosiaalilautakunnan edustajan velvollisuuksiin kuuluu valvoa lapsen etua sekä mahdollisuuksien mukaan yhdessä huoltajien kanssa tukea hänen kasvamistaan vastuullisuuteen (LSL 15 §). Käytännön työssä edun toteutumisessa suuri merkitys on edun määrittelijällä ja hänen tekemillään ratkaisuilla. Edun toteuttamisessa on pohdittava esimerkiksi vähimmäksi määriteltävä avunanto sekä mahdollinen tuen ja kontrollin ristiriita.

Lapsen etua pohtineet sosiaalityöntekijät ovat kokeneet käsitteen hyvin laajaksi. He painottavat nuorten kohdalla tukemisen merkitystä ja nuorten oman vastuun ottamisen korostamista. Lisäksi sosiaalityöntekijät kertovat ottaneensa huomioon myös nuorten tulevaisuuden turvaamisen. (Lauronen & Pietarila 1994, 51–52.) Edun ta-

kaaminen kattaisi täten menneisyyden ja tulevaisuuden lisäksi tuen ja kontrollin. Mielenkiintoista on haastatteluiden myötä nähdä kuinka päihdeongelmaisten lasten ja nuorten kohdalla ”turvalliseen tulevaisuuteen tukeminen” on käytännössä toteutettu.

2.1.3 Lastensuojelun tila 1990-luvun laman jälkeen

Lastensuojelun alkujuuret ulottuvat Suomessa jo 1800-luvun lopulle. Aluksi toiminta oli vielä hyvin laitosvaltaista. Vasta 1960-luvulla lastensuojelun suuntaa muutettiin enemmän ennaltaehkäiseväksi ja avohuoltoa sekä perhehoitoa painottavaksi. Ennaltaehkäisevän suunnan kehitys kuitenkin katkaistiin uusliberalistisen yhteiskuntapolitiikan voimistuessa vuodesta 1991 lähtien. (Mikkola & Helminen 1994, 16.) Mielestäni 1990-luvun säästötoimilla on ikävin seurauksin pysäytetty arvokas, päihdeongelmiakin ehkäisevä lastensuojelutyö. En tosin pysty perustellusti erittelemään, onko syy uusliberalistisessa talouspolitiikassa, kansakuntaamme kohdanneessa historiallisessa lamassa vai kenties molemmissa?

Sosiaalityöntekijät kokivat, että 1990-luvun laman myötä lastensuojelun asiakkuus tuli syrjäytetyksi. Asiakkuuden rooli muuttui yhä vaativammaksi. Lapsilta ja nuorilta ryhdyttiin vaatimaan usein kohtuuttoman tuntuisesti yhteistyökykyisyyttä ja kypsyyttä omissa asioissaan. Ratkaisuksi ongelmiin ei ongelmanuorten kohdalla koettu asiakkaiden vapaaehtoisuuteen perustuvaa järjestelmää. Tätä perusteltiin sillä, että oma tahto ja motivaatio ovat monelle nuorelle vielä saavuttamattomissa. Sosiaalityöntekijöiden mukaan vapaaehtoisessa järjestelmässä todellisuus saattaisi lopulta merkitä viranomaisten vastuusta vetäytymistä nuorten auttamisen sijaan, jolloin voitaisiin puhua suoranaisestä ongelmanuorten heitteillejätöstä. (Lauronen & Pietarila 1994, 94–95.) Näkökanta on mielenkiintoinen ja oleellinen pohdittavaksi myös tämän tutkielman haastatteluiden kannalta. Haastattelurunkoon (ks. liite 1) olenkin sisällyttänyt sellaisen teeman, joka mahdollistaa tämän kaltaisen aiheen käsittelemisen. Tarkoitus on, että tutkielman analyysiosiosta on luettavissa nuorten mielipiteet ohjattavana olemisesta eli siitä, onko se parempi tai huonompi ratkaisu kuin oman päätäntävällän käyttäminen.

Tarja Kivinen (1989, 2–3) pohtii yhteiskunnallisen kehityksen vaikutuksia perheiden arkipäivään, rakenteisiin ja ehtoihin. Hänen mukaansa muutosten myötä perheisiin ovat yhä enemmän vaikuttamassa ulkoiset elämänpuitteet ja oheiskasvattajat – toisi-naan jopa haavoittavasti. Yhteiskunta elää jatkuvaa muutosten aikaa, mihin myös palvelujen muokkaamisella pyritään vastaamaan. Tilanteessa merkittäväksi nousee kysymys yhteiskunnan muiden kuin lastensuojelullisten toimien merkitsevyydestä lasten kasvuoloja tukevinä ulkoisina olosuhteina. Vaikka Kivinen on kirjoittanut selvityksensä lastensuojelun tilasta ja kehityksestä yli kymmenen vuotta sitten, uskon hänen päätelmiensä pitävän edelleen paikkansa ainakin esiin nostamiini seikkojen kohdalla. Mielestäni elämme yhä kiivaammin etenevien muutosten yhteiskunnissa myös globaalisti katsottuna, jolloin vaikutusta on jatkuvasti enemmän perheiden ulkopuolisilla tekijöillä. Havainnollistavana esimerkkinä tästä toimivat Euroopan unionin mukanaan tuomat muutokset, joiden vaikutuksia voi pohtia esimerkiksi perheinstituutioiden ja päihdehuollon rakenteissa.

2.2 LASTENSUOJELUN AVOHUOLTO

Lastensuojelun avohuollon tukitoimien määrittely muodostaa tutkielmani lainsäädännöllisen pääkäsitteistön. Kirjallisuudessa avohuollon tukitoimia on käsitelty lähinnä osana laajempia lastensuojelullisia tutkimuksia. Suurelta osin olen joutunut turvautumaan tilastomateriaaliin, jota on ollut käytettävissä runsaasti (esim. Auttava... 1995). Lisäksi olen hyödyntänyt muutamia käytännönläheisempiä teoksia, kuten projektien loppuraportteja (esim. Lauronen & Pietarila 1994). Kaiken kaikkiaan avohuoltoa koskevaa virallista materiaalia on paljon, mikä osaltaan kuvastaa avohuollon lisääntyntä hyödyntämistä ja vanhemmuuden tukemisen korostumista (esim. Heino 2000).

Lastensuojelun avohuollon, joka voi käsittää myös päihdehoitoa, asiakkuuden määrittely jää käytännössä koetun perusteella yksittäisen sosiaalityöntekijän tehtäväksi. Perinteisesti lastensuojelun avohuollon asiakkuuksien ajatellaan muodostuvan niistä sosiaalitoimiston asiakkaista, jotka ovat saaneet lastensuojelulakiin perustuvia lastensuojelun avohuollon tukitoimenpiteitä. (Kauppinen 1994, 4–6.)

2.2.1 Avohuollon ajankohtaistaminen

Avohuollon tukitoimien järjestäminen kuuluu kunnan velvollisuuksiin, ja ne määritellään toimiksi, jotka eivät käsitä yli 14 vuorokautta kestäväää perhehoitoa tai laitoshuoltoa (LSL 683/1983 4 §, 45 §). Avohuollon tukitoimia on määritelty liittyen taloudelliseen tukemiseen, asumiseen, tukihenkilöön tai -perheeseen, riittäviin terapiapalveluihin, muuhun tukeen, loma- ja virkistystoimintaan, perhehoitoon, laitoshuoltoon avohuollon tukitoimena sekä lapsen edun valvontaan esimerkiksi tuomioistuimessa (LSL 12 §, 13 §, 15 §).

Lastensuojelua kartoittaneessa kuntakyselyssä haastatellut työntekijät määrittivät avohuollon tukitoimiksi edellä esitettyjen lisäksi tehostetun sosiaalityön. Tällä he tarkoittivat muun muassa tehostettuja kotikäyntejä, sosiaalityöntekijän tekemää perhetyötä sekä vanhempien ja nuorten tukemista keskusteluin. Avohuollon erityispiirteeksi määrittyi pitkäkestoinen ja suunnitelmallinen yhteistyö perheen kanssa. Lisäksi työntekijät määrittivät tukitoimiin kuuluviksi yhteistyön muiden palvelupisteiden kanssa. (Kauppinen 1994, 4–6.) Alaikäisten päihdehuollossa yhteistyö on merkittävässä roolissa, sillä erityisesti alaikäisille suunnattuja päihdehoitomuotoja ei kaikkien kuntien omissa palveluissa ole tarjolla (ks. kappale 3.2).

Lastensuojelusta vuodelta 1987 kirjoitetun väliraportin (Kivinen & Heinonen 1990, 39) mukaan avohuollon tukitoimet ovat periaatteessa muodoiltaan rajattomat. Tukitoimien tavoite on pyrkiä vastaamaan lapsen ja perheen tarpeisiin kaikilla mahdollisilla keinoin ilman, että auttamista rajataan perinteisiin tukimuotoihin. Raportissa korostetaan asianomaisten kanssa tehtävän yhteistyön merkitystä perhe- ja yksilökohtaisessa lastensuojelutyössä. Keskeisimmän avohuollon tukipilarin nähdään näin sijoittuvan sosiaalityöhön.

Myöhemmin lainsäädäntöä on muutettu vastaamaan paremmin ajankohtaisia tarpeista. Lainsäädännön (LSL 139/1990) uudistuksen syitä olivat muun muassa ehkäisevien ja avohuollollisten toimenpiteiden vähyys sekä nopeiden ja tehostettujen tukitoimien puuttuminen akuuteissa tilanteissa (esim. Kivinen 1989, 83–86). Yhdeksi ehkäisevän lastensuojelutyön kehittämisen keinoksi asetettiin kuntien velvoitta-

minen avohuollon tukitoimiin ryhtymiseen viipymättä (emt., 7). Uudistuksessa hallituksen asettamat keskeisimmät tavoitteet ovat: 1. Avohuollollisten tukitoimien kannalta on taattava perusturva perheissä, joissa ollaan lastensuojelullisten toimien tarpeessa. 2. Lapsiperheitä on tuettava niiden kasvatustehtävässä. 3. Sellaisia ensisijaisia ja riittävän varhaisia palveluja ja tukitoimia on korostettava, joilla estetään esimerkiksi leimaantumista. (Lapset... 1996, 1–2.) Laissa on pyritty tehostamaan avohuollon keinoja perhehoidon ja laitoshuollon tukitoimina. Lisäksi painotetaan yhteistyötä vanhempien kanssa, lapsen itsensä mahdollisuutta vaikuttaa saamiinsa palveluihin sekä lapsen edun turvaamista huoltajan tai hoivaajan sairastapauksissa tai vastaavissa. (LSL 14 §.) Tutkielmani asiakaslähtöisestä näkökulmasta onkin mielenkiintoista kuulla päihdeongelmista selvinneiden lasten mielipiteitä omista vaikutusmahdollisuuksistaan saamiensa palveluiden suhteen.

Lain uudistuksessa määriteltiin myös laajempia yhteiskuntapoliittisia tavoitteita. Avohuollon tukitoimien kannalta tavoitteista merkittävimmät ovat: 1. Lapsen edun asettaminen johtavaksi periaatteeksi perhe- ja yksilökohtaista lastensuojelua annettaessa. 2. Lapselle laajemman puhevallan antaminen häntä itseään koskevissa asioissa. 3. Yksilökeskeisyyden rinnalla perhekeskeisyyden korostaminen sekä perheen ja yksilön liittäminen yhteisöön. 4. Ennaltaehkäisevässä mielessä lasten kasvuolojen kehittämisen merkityksen korostaminen. 5. Kunnan eri viranomaisten välisen yhteistyön merkityksen huomioiminen. (LSL 683/83 2§.)

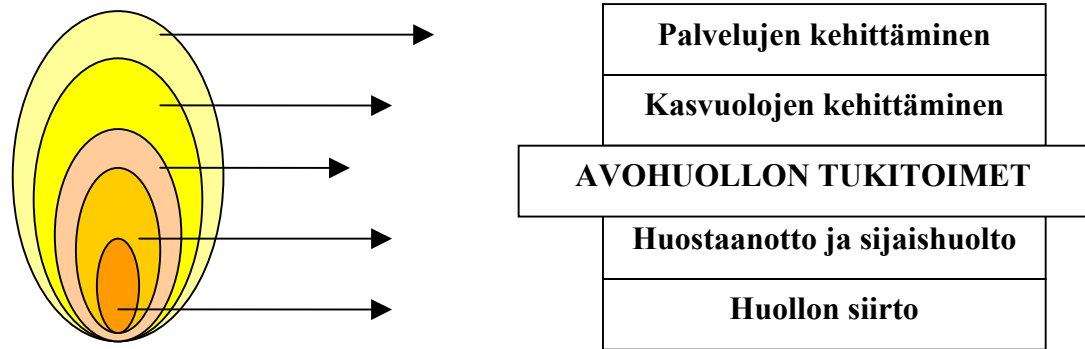
2.2.2 Avohuolto lastensuojelun kentällä

Vuoteen 2000 saakka tavoittamistani lastensuojelun tilastoista on nähtävissä joitain avohuollon kehitystä kuvaavia lukuja. Huostaanottojen määrä on vuosien 1983–1996 vähenemisen jälkeen lähtenyt jälleen kasvuun. Vuodesta 1996 vuoteen 2000 määrä on tilastojen mukaan lisääntynyt yhteensä noin 1300:lla. Vuonna 2000 huostaanotettuina oli kaiken kaikkiaan 7316 lasta. Lisääntymistä on havaittavissa myös muunlaisissa kuin laitossijoituksissa. Avohuollon tukitoimina sijoitettujen määrä on vuosien 1987 ja 1999 välisenä aikana lisääntynyt yhteensä lähes 3700:llä. Vuonna 1999 on tilastoitu avohuollon voimassaolevia sijoituksia yhteensä 5509 kappaletta. Suurin osa alle 18-vuotiaisiin kohdistuneista sijoituksista ovat kuitenkin olleet muita

kuin laitossijoituksia. Esimerkiksi perhehoidossa tai laitoshuollossa on vuonna 2000 ollut yhteensä 12 870 lasta. (Heino 2000, 384; Muuri 1999, 23; Sosiaali... 2002, 8.) Pitkäaikaiset huostaanotot vaikuttaisivat tilastojen perusteella hieman lisääntyneen ja lyhyt- tai väliaikaiset avohuollolliset sijoitukset kasvaneen merkittävästi.

Tilastojen mukaista kehitystä tukee viime vuosina kehittynyt sosiaalityön lähtökohta, jonka mukaan tarkoitus on pitää perhe koossa aina kun mahdollista ja kuntouttaa koko perhettä niin, että lapsi voi jäädä tai palata asumaan omaan kotiinsa. Vuoden 2000 tiedon mukaan jo 70 % sijoituksista tehtiin avohuollon tukitoimina, kun vielä kolme vuotta aiemmin 77 % lasten sijoituksista oli suunniteltu pitkäaikaisiksi eli tehtäväksi huostaanottoina. (Heino 2000, 384.) Viime vuosina tilastojen perusteella voikin päätellä avohuollon tukitoimien saavuttaneen entistäkin merkitsevemmän roolin lastensuojelussa. Tieto avohuollon laajuudesta antaa ymmärtää, että avohuollon tulisi olla merkittävästi esillä myös päihdetyössä. Nähtäväksi jää, kuinka tämä asia on tavoitettavissa tutkielman haastatteluista.

Mikkolan (1985, ref. Kivinen 1989, 10) lastensuojelua kuvaavan sipulirakennekuvion (ks. kuvio 1) avulla voidaan visuaalisesti havainnollistaa avohuollon tukitoimien sijoittumista ja roolia lastensuojelun tehtäväkentässä. Kuviosta voi päätellä, että lapsille yksilöllisesti suunnattu konkreettinen apu mahdollistuu avohuollossa. Merkittävää on, kuinka avohuollon jälkeinen vaihe kohdistuu jo lapsen huostaanottamiseen ja kodin ulkopuolelle sijoittamiseen. Huolestuttavaa on pohtia sitä, voiko lapsen tilanne huonontua niin, ettei häntä ehditä auttaa avohuollollisin keinoin? Voiko lapsen ensimmäinen kosketus auttavaan tahoon tarkoittaa kodin ulkopuolelle sijoittamista? Mikä kokemus lapselle jää avun antajasta, jos se ensimmäiseksi irroittaa hänet kotoaan ja läheisistään? Lapsen kokemuksia ei välttämättä lievennä erilaisista sijoitusmuodoista puhuminen, sillä uskoakseni lapsen tuntemukset ovat samat riippumatta sijoituksen väli- tai pitkäaikaisuudesta. Tämä näkökulma entisestään painottaa avohuollollisen toiminnan tärkeyttä. Erityisesti varhaiseen vaiheeseen sijoittuva auttaminen ja väliintulo nousevat keskeisiksi.

Kuvio 1. Avohuollon tukitoimet lastensuojelun kokonaisuudessa (Mikkola 1985, ref. Kivinen 1989, 10)

Avohuollon toteutuksessa huoltosuunnitelman laadinnalla on oleellinen osuus (LSL 683/1983 11 §). Tutkielmani näkökulmasta mielenkiintoinen on Kivisen (1989, 83) ajatus asiakkaan korostuneesta osuudesta ja sitoutumisesta oman huoltosuunnitelmansa tekemiseen. Tilastojen perusteella on pääteltävissä, että käytännössä olisi edetty huoltosuunnitelman laadinnassa parempaan suuntaan. Esimerkiksi vuonna 1989 laadintaa raportoitiin toteutettaneen vielä hyvin vaihtelevasti. (Emt., 83–84.) Kuusi vuotta myöhemmin tilanne vaikuttaisi jo muuttuneen, esimerkiksi Helsingin kaupungin avopalvelukokeilussa toteutettiin huoltosuunnitelmaan perustuvaa huoltosuhdetta jo 67 prosentilla kokeilussa mukana olleista 180 lapsesta (Auttava... 1995, 108). Tosin tämä tulos ei kerro vielä mitään siitä, kuinka laajamittaisesti lapsilla tai heidän perheillään oli itsellään mahdollisuus osallistua huoltosuunnitelman laadintaan.

2.2.3 Avohuolto ja päihdetyö

Päihdehuoltolain (41/1986) 6 §:ssa sanotaan, että päihdepalvelujen kehittämisen tulisi tapahtua sosiaali- ja terveydenhuollon palveluja kehittämällä sekä antamalla erityisesti päihdehuoltoon tarkoitettuja palveluja. Saman pykälän toisen momentin lause: ”palvelut tulee järjestää *ensisijaisesti avohuollon toimenpitein* siten, että ne ovat helpposti tavoitettavia, joustavia ja monipuolisia” on perustelu valinnalleni säilyttää tarkastelun painopiste avohuollon tukitoimenpiteissä.

Alaikäisten päihdehuollossa olennaista on yhteistyö hoitoa antavien tahojen kanssa. Avohuollon ja monimuotoisen työn kannatusta on havaittavissa myös käytännön työkentällä. Rikollisuuteen taipuvaisten lasten parissa työskennelleet sosiaalityöntekijät korostivat yhteistyötä nuorten kanssa tekemisissä olevien viranomaisten välillä. Lisäksi he kokivat tarpeelliseksi laajemman vapaaehtoistyön ja vaihtoehtoisten työtapojen mahdollistamisen. Mielestäni sosiaalityöntekijöiden mielipiteet ovat tutkielmaani soveltuvia, sillä usein rikostaustaisen nuoren käyttäytymiseen liittyy myös muuta yhteiskunnan sääntöjen vastaisuutta, kuten päihteiden käyttöä. (Lauronen & Pietarila 1994, 54–55.) Vakavasti päihdeongelmaisten nuorten parissa päihdetyötä tekevät ovat erityisesti korostaneet vuorovaikutteista yhteistyötä lastensuojelun työntekijöiden kanssa. Varhaisen yhteydenoton lastensuojelun työntekijään uskotaan varmistavan sen, että riittävät toimenpiteet saadaan nopeasti järjestettyä. Myös lastensuojelun työntekijät arvostavat yhteydenottoa. Erityisesti he toivoisivat sen tapahtuvan varhaisessa vaiheessa, jolloin olisi vielä mahdollista turvautua avohuollon tukitoimenpiteisiin. (Markkula et al. 2001, 10.)

Eräs päihdetyön avohuollon sektoreista käsittää ennaltaehkäisevän työn. Yksi tehokkaimmista ennaltaehkäisyistä on viestittää nuorille, että heidän päihteiden käyttöönsä ei hyväksytä ja siihen puututaan nopeasti. Näin toimittaessa on mahdollisuus vaikuttaa nuoriin sekä yksilö- että yhteisötasolla. Käytännön kokemuksiin perustuen on päädytty siihen, että valistuksen tulisi olla erittäin pitkäjännitteistä ja sen tulisi kuulua osaksi koulujen opetussuunnitelmaa. Lisäksi olisi tarpeen lisätä työntekijöiden valmiuksia kohdata lasten ja nuorten päihdeongelmia niin kouluissa, sosiaalitoimessa kuin terveystalveissa. Myös vanhemmille pitäisi ilmoittaa alaikäisen päihteiden käytöstä tai käytön epäilyistä mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. (Markkula et al. 2001, 12.)

Päihdehuollon kannalta yksi merkittävimmistä kunnan velvollisuuksista on järjestää nuorelle sijaishuollon jälkihuolto 21-vuotiaaksi asti. Jälkihuolto voidaan toteuttaa avohuollollisesti itsenäiseen elämään tukemisena. Tällöin se kattaa toimeentulon, asumisen, tukihenkilö- ja terapiapalvelut, koulunkäynnin, työhön sijoittumisen sekä harrasteiden ja muiden henkilökohtaisten tarpeiden tyydyttämisen. Nuori voi olla myös jälkihuollollisesti sijoitettuna, mikä tarkoittaa sijoituksen ja huollon jatkamista

huostaanoton lakkauttamisen jälkeen. Sijoituspaikka voi olla laitos tai perhe, mutta myös jokin tuetun itsenäisen asumisen palvelumuoto. (LSL 683/1983 13 §, 34 §.) Suurimmalle osalle päihdehuollossa olleista lapsista jälkihuollon voisi ajatella olevan tarpeellista. On mielenkiintoista kuulla haastateltavien mielipiteitä jälkihuollon toteutuksen onnistuneisuudesta.

Vaikuttaisi siltä, että päihdehuollon kehittämisessä on kyse laajamittaisesta yhteistyön lisäämisestä ja työn monimuotoistamisesta. Tulevaisuuden ongelmat ja haasteet lasten ja nuorten päihdehuollossa tulevat uskoakseni vaatimaan yhä innovatiivisempaa työskentelyä. Resurssien ja tarpeiden yhteensovittamisessa tarpeellisiksi ja toimiviksi voivat siten osoittautua hyvinkin monenlaiset ideat ja keksinnöt.

3 PÄIHDEHUOLTO JA ALAIKÄINEN ASIAKKAANA

Kappaleen alussa selkiytän tutkielmaani keskeisimmin liittyvät päihdehuoltolain käsitteet ja kartoitan päihdehoidossa käytettävissä olevat resurssit kunnallisella tasolla. Lyhyesti esittelen erikseen Pirkanmaalla toteutettavaa päihdehuoltoa. Tämä johtuu siitä, että haastateltavani ovat asuneet päihdeongelman ilmenemisaikana Pirkanmaan seudulla ja siksi heidän hoitoaan on ainakin osittain siellä toteutettu. Lopuksi tarkastelen lapsiin ja nuoriin erikoistuneiden tahojen toimintaa ja niissä ilmenneitä puutteita.

Päihdehuollosta ja -palveluista sekä päihdetyön metodeista on ollut käytettävissäni runsaasti aineistoa, esimerkiksi tilastoja ja erilaisia raportteja (esim. Pajunen et al. 2001). Joissakin päihdetyöskentelyä tukevissa oppaissa käsitellään myös lapsiasiakas-näkökulmaa erikseen tai muihin teemoihin yhdistettynä (esim. Nuorten päihdeongelmien arviointi... 1993; Nuorten päihdeongelmien kohtaaminen... 1992). Aineiston laajuudesta huolimatta olen kuitenkin harmillisesti saavuttanut päihdeongelmaisten lasten tai nuorten itsensä ilmaisemia mielipiteitä saamastaan avusta vain muutamista teoksista (esim. Jaatinen & Kaukonen 1998).

3.1 PÄIHTEET JA PÄIHDEHUOLTOLAKI

Päihde-käsite on päihdehuoltolaissa (41/1986 2 §) määritelty hyvin lavasti alkoholijuomaksi tai muuksi päihtymystarkoitukseen käytettäväksi aineeksi. Lain määritelmä ei ole kovin täsmällinen. Luokitteluja onkin useita, muun muassa tutkimusten puitteissa syntyneitä ja myöhemmin käytössä vakiintuneita. Taulukosta 1, joka kuvaa 15–16-vuotiaiden päihteiden kokeilua, on nähtävissä yhdenlainen päihteistä ja huumavista aineista muodostettu kategorisointi. Taulukosta on tavoitettavissa monipuolisesti niiden päihdyttävien aineiden yläkäsitteet, joita nuoret käyttävät. Pääteltävissä on jotain myös 15–16-vuotiaiden päihteiden käytön kehityksestä. Huomatta-

vinta lienee laittomien huumeiden ja vielä merkittävämmässä määrin kannabiksen käytön lisääntyminen. Myös käytännön työssä on havaittu, että huumeita kokeillaan nyt yhä nuorempana. Päihdehoidon asiakkaina saattaa olla 13–15-vuotiaita nuoria, joilla on historiaa jo vuosien tupakoinnista ja juomisesta sekä kuukausien kannabiksen käytöstä. Päihteiden käytön lisääntymisen myötä on havaittu myös nuorten mielenterveysongelmien lisääntyneen merkittävästi. (Markkula et al. 2001, 17.)

Taulukko 1. Ainakin kerran elämänsä aikana päihdyttäviä aineita kokeilleet 15–16-vuotiaat suomalaiset

Päihde	Vuonna 1995	Vuonna 1999
Alkoholi	89 %	91 %
Alkoholi + pillerit	18 %	13 %
Uni- ja rauhoittavat lääkkeet	5 %	6 %
Liuottimet yms.	4 %	5 %
Laittomat huumeet	6 %	10 %
Kannabis	5 %	10 %
Muut laittomat huumaussaineet	1 %	2 %

(Sosiaali... 2002, 21)

Päihdehuollossa tavoitteena on ehkäistä ja vähentää päihteiden ongelmakäyttöä sekä siihen liittyviä sosiaalisia ja terveydellisiä haittoja. Lisäksi tulee edistää päihteiden ongelmakäyttäjien ja heidän läheistensä toimintakykyä ja turvallisuutta (PHL 41/1986 1 §). Kuntien vastuulla on järjestää päihdehuoltoa siinä määrin, kuin siihen on tarvetta (PHL 3 §). Huollon tarve määritellään olevan henkilöllä, jolla on päihteiden käyttöön liittyviä ongelmia. Myös päihdeongelmaisen läheisille tulee järjestää palveluja, ja palveluiden määrittämisen tulisi tapahtua yksilöllisesti, asianosaisten tarpeiden perusteella. (PHL 7 §.) Eräs päihdehuollon keskeisimmistä periaatteista on järjestää palvelut niin, että niihin hakeutuminen onnistuu oma-aloitteisesti (PHL 8 §). Laissa on lisäksi maininta alalla toimivien yhteisöjen ja viranomaisten yhteistyön tarpeellisuudesta. Kohdassa korostetaan erityisesti päihdehuollon ja muun sosiaali- ja terveydenhuollon, raittiustoimen, asuntoviranomaisten, työvoimaviranomaisten, koulutoimen, nuorisotoimen sekä poliisin välistä yhteistyötä. (PHL 9 §.)

Laissa rajataan mahdollisuus käyttää tahdosta riippumatonta hoitoa alle 18-vuotiaiden kohdalla, ellei siihen katsota olevan erityistä syytä (PHL 41/1986 10 §). Väkivaltaisuus ei esimerkiksi ole välttämättä syy tahdosta riippumattomaan hoitoon. Sen sijaan hoitoa voidaan toteuttaa myös alle 18-vuotiaille, kun kyseessä on henkilön oman terveydentilan välitön vakava vaarantuminen. Edelleen laissa edellytetään, että ennen päätöksentekoa asianosaista kuullaan ja hoidon tarve selvitetään (PHL 14 §). Hallintomenettelylain (598/1982 15 §) perusteella on kuitenkin mahdollisuus jättää asianosainen kuulematta silloin, kun kuuleminen vaarantaa päätöksen tarkoituksenmukaisen toteuttamisen tai kun asian ratkaisemista ei voida lykätä.

3.2 PÄIHDEHOITOYKSIKÖT JA HOIDON TOTEUTUS KUNTATASOLLA

Suomessa on yleisiä päihdehoitoyksiköitä koko maan alueella ja ne voidaan sijoittaa kolmelle eri tasolle, joilla päihdeongelmaisten palveluja järjestetään. Perustasolla hoitoa toteutetaan terveydenhuollon ja sosiaalihuollon peruspalveluissa. Lähtökohta perustasolla on päihdeongelman tunnistaminen, hoitoon ohjaus ja motivointi sekä hoitovastuun ottaminen ja elinympäristön olosuhteiden suotuisaksi muuttaminen. Erityistasolla hoidon toteutus siirtyy päihdehuollon erityispalveluihin, mielenterveystoimistoihin ja psykiatriisiin sairaaloihin. Lasten päihdehuollon näkökulmasta erityistasolla siirrytään yhteistyötahojen kanssa toteutettavaan työhön. Tällöin turvaututaan useimmiten hoitoon kunnallisten palvelujen ulkopuolella. Kolmannella tasolla puhutaan keskitetystä, vaativasta erityistasosta, jossa hoitoa antavat yliopistolliset keskussairaalat, keskussairaalat ja Järvenpään sosiaalisairaala. Tällöin hoidossa on yleensä kyse erilaisten vieroitus-, korvaus- ja ylläpitohoitojen aloitusarvioinneista, ohjauksesta ja tukemisesta. (Huumausaineiden... 2001, 30.). Taulukosta 2 on nähtävissä kaikki päihdehoitoyksiköt maakunnittain. Eriteltynä näkyvät nuorille kohdenetut yksiköt. Taulukon avulla on hahmotettavissa konkreettisemmin päihdepalveluissa esiintyvät alueelliset eroavaisuudet. Nuorten osalta selvää eriarvoisuutta voi päätellä muodostuvan kooltaan ja asutustiheydeltään erilaisten asuinseutujen välillä.

Taulukko 2. Yleiset sekä nuoriin erikoistuneet päihdehoitoyksiköt

Maakunta	Määrä	Alle 25-vuotiaisiin erikoistuneet yksiköt
Uusimaa	71	Essoossa päihdehoitoyksikkö Pikku-Pellas, nuori-soasema ja päihdepysäkki (3) Helsingissä itäinen, koillinen ja keskustan nuori-soasema ja Suomen Valkonauhaliiton nuorison neu-vonta-asema (4) Vantaalla päihdehuollon yhteispalvelujen nuori-soasema (1) Vihdissä nuorisoasema (1)
Itä-Uusimaa	2	
Kanta-Häme	6	
Päijät-Häme	3	
Kymenlaakso	12	
Etelä-Karjala	5	
Varsinais-Suomi	10	Turussa A-klinikan nuorten hoitoyhteisö Nuoho ja nuorisoasema (2)
Satakunta	12	Porissa nuorisoasema ja A-klinikan päihdepalvelut (2)
Pirkanmaa	10	Tampereella nuorisoasema ja päihde- ja sosiaalipoli- klinikka Paussi (2)
Keski-Suomi	6	
Etelä-Pohjanmaa	6	
Pohjanmaa	8	Vaasassa nuorisoasema Klaara (1)
Keski-Pohjanmaa	5	
Etelä-Savo	8	
Pohjois-Savo	10	Kuopiossa nuorten päihde- ja huume-pysäkki (1)
Pohjois-Karjala	10	Liperissä Koivulehto ry:n hoitoyhteisö (1)
Pohjois-Pohjanmaa	14	Oulussa nuorten päihde- ja huumeasema REDI 64 (1) Raahessa nuorten talo (1)
Kainuu	3	
Lappi	7	
Ahvenanmaa	1	

(Pienimäki 2001, 9–28)

Taulukosta 3 on nähtävissä eri erityispalveluyksiköissä toteutuneet asiakkuudet. A-klinikkasäätiön osuus kaikista asiakkuuksista on huomattavan suuri. Huomioitavaa on, että A-klinikoiden lisäksi säätiön yksiköitä kuuluu myös muiden palveluyksiköiden ryhmiin. Säätiön toimintakertomuksen mukaan sen paikallisten toimintayksiköi-

den työ onkin muodostunut jo kiinteäksi osaksi kuntien hyvinvointipalveluiden kokonaisuutta (Pajunen et al. 2001, 6).

Taulukko 3. Asiakasmäärät päihdehuollon erityispalveluyksiköissä vuosina 1997–2000

Palveluyksikkö	Vuosi 1997	Vuosi 1998	Vuosi 1999	Vuosi 2000
A-klinikat	39 166	39 400	40 018	42 088
Nuorisoasemat	3 702	3 770	4 292	5 601
Asumispalveluyksiköt	4 066	4 066	4 268	3 833
Ensisuojat	1 311	1 424	1 161	1 090
Katkaisuhoitoasemat	9 561	10 513	9 617	10 127
Kuntoutuslaitokset	7 369	6 373	7 166	6 924

(Sosiaali... 2002, 23)

Kuntien välillä on eroja päihdehuollon toteuttamisessa. Suuri vaikutus eroihin on kuntien talouden perusteiden muutoksilla. Peruspalveluiden rahoitus on tullut yhä riippuvaisemmaksi kuntien verotuloista ja niihin perustuvasta tasausjärjestelmästä. Jopa yli 150 kuntaa on joutunut viime vuosina rahoittamaan peruspalvelujaan lainarahalla. Taloudellisten tilanteiden muutokset ovat aiheuttaneet eroja erityisesti ehkäisevässä päihdetyössä. Eroavaisuuksia on myös siinä, missä määrin kunta tuottaa itse päihdehuollon palvelut, missä määrin hankkii palvelut ostopalveluina ja missä määrin toteuttaa molempia muotoja toisiaan täydentävinä. Suurimman osan tarvitsemistaan erityistason ja vaativan erityistason päihdepalveluista kunnat toteuttavat ostamalla palvelut päihdehoitoon erikoistuneilta hoitoyksiköiltä. Esimerkiksi vuonna 2000 Suomen 448 kunnasta 109:llä oli yhteensä 135 ostopalvelusopimusta A-klinikkasäätiön kanssa. Yksityisinä sosiaalipalveluina päihdepalveluja on tarjottu vuoden 2000 aikana kaiken kaikkiaan 135 päihdehoitoyksikössä. (Pajunen et al. 2001, 4, 6.) Asiakkaiden eriarvoisuutta on lisännyt myös 1990-luvun laman jälkeiset vaikutukset, jotka merkitsivät päihdepalveluissa palveluiden kahtia jakautumista. Yhtäältä korostuvat kaikkein huono-osaisimmille tarkoitetut perustarpeita tyydyttävät palvelut ja toisen kasvavan ryhmän muodostavat yksilölliset terapeuttiset avokuntoutuspalvelut. (Emt., 11).

Pirkanmaalla avohuoltopalvelut keskittyvät suurten paikkakuntien A-klinikoille sekä päihdehuollon yksiköiden päiväkeskuksiin. Esimerkiksi Tampereella tarjotaan sosiaali- ja terveystoimen hoito- ja neuvontapaikkojen lisäksi ryhmä- ja tukitoimintaa, asumispalveluja sekä muita palveluja. Erityisesti A-klinikka toimii Tampereella hyvin mittavasti kunnan peruspalveluiden täydentäjänä. (Mieskolainen 1999, 10; Tampereen... 2001.) Lisäksi Pirkanmaan eri kuntien edustajat ovat pohtineet sitä, ratkaistaanko päihdehuollon velvoitteet yhdessä kolmannen sektorin kanssa vai ei. Tähän liittyen nähdään tarpeelliseksi varmistaa rinnakkaisten toimintamallien saatavuus osana päihdehuollon avopalveluja. Mahdollisimman monen tahon yhteistyö koetaan yhdeksi keskeisimmistä avohuollon kehittämisen painopisteistä. Seudullisen yhteistyön nähdään edesauttavan erityisesti polikliinisten päihdehuollon palvelujen turvaamisessa ja kansalaistoiminnan elvyttämisessä järjestöjen kautta. Uusien toimintamallien kehittämisessä ja päihdetyön asiantuntijuuden turvaamisessa uskotaan olevan keskeinen asema varsinkin pienemmissä kunnissa Pirkanmaalla toimivilla järjestöillä. (Mieskolainen 1999, 10–11.)

Vuonna 1999 (Mieskolainen, 1–2) kirjoitetun raportin perusteella voi päätellä, että nykyiset haasteet Pirkanmaalla liittyvät voimavarojen keskittämiseen esimerkiksi lastensuojeluun ja päihdehuoltoon. Päihdehuollossa kehittämiskohteet liittyvät erityisesti avohuollon palveluihin. Toinen keskeinen haaste kohdistuu, erityispalveluyksiköiden etäisyyksistä johtuen, päihdehuollon koulutukseen perusterveydenhuollossa. Koulutuksen myötä varhaiseen puuttumiseen ja hoidon tarpeen selvittämiseen saataisiin tarvittavaa ammattitaitoa. Lisäksi yksi mahdollisuus lieventää ongelmia olisi A-klinikoiden sivupisteiden perustaminen myös syrjäisille seuduille.

3.3 ALAIKÄISEN PÄIHDEHOITO

Lapsi päihdehuollon asiakkaana koetaan usein vieraaksi ajatukseksi. Helpompaa onkin omaksua ajatus lapsesta lastensuojelun asiakkaana, vaikka työn painopiste olisi päihdeongelman ja siihen liittyvien häiriökäyttäytymisten hoitamisessa päihdehuollollisin keinoin. On kuitenkin huomioitava, että alaikäinenkin voi olla ainoastaan päihdehoitoa antavan hoitopaikan asiakkuudessa ilman, että siitä aiheutuisi mitään lastensuojelullisia toimia tai siihen liittyvää asiakkuutta. Tällainen on mahdollista

esimerkiksi vanhempien kustantaessa lapselle päihdehoitoa yksityisissä hoitopaikoissa.

3.3.1 Hoidon peruselementtejä ja haasteita

Lasten ja nuorten parissa toteutettavasta päihdetyöskentelystä on löydettävissä tiettyjä peruselementtejä, esimerkiksi vanhempien mukanaoloa nuoren auttamisessa korostetaan voimakkaasti. Vanhempia pyritään myös neuvomaan ja tukemaan parempaan oman elämän hallintaan, sillä tällä nähdään olevan selviä vaikutuksia lasten hyvinvointiin ja selviytymiseen. (esim. Markkula et al. 2001, 17.) Muita hyvän hoidon elementtejä ovat muun muassa kotikäynnit, liikkuva työote, nopea puuttuminen, tiiviit tapaamiset, parityöskentely ja työskentely verkostoissa. Päihteiden käytön varhaisvaiheen puuttumisessa ja ehkäisevässä työssä verkostoituminen on koettu erityisen hyödylliseksi. (Emt, 17; Mieskolainen 1999, 6.)

Mielestäni verkostomainen yhteistyö eri yksiköiden välillä on erityisen tärkeää nimen omaan päihdeongelmaisten lasten auttamisessa. Ajatukseni perustuu asiakassuhteen mahdolliseen ”heikkoluonteisuuteen”. Tällä tarkoitan nuorten mahdollista heikkoa motivoituneisuutta, josta seurauksena voi olla jatkuvasti vaihtuvat hoitopaikat. Tällöin aiemmista hoidoista hyödynnettävä kokemuksellinen tieto jää käyttämättä ja mahdollisesti samat virheet toistetaan kerta toisensa jälkeen. Samaiseen pohdintaan on liitettävissä huomio, jonka mukaan nuorten kulttuurille on ominaista ”etäännyttää” itsensä päihteisiin liittyvistä keskusteluista. Nuoret saattavat esimerkiksi puhua omien päihdeongelmiensa sijaan kavereiden ongelmista. (Jaatinen 2000, 32.) Verkostotyöllä olisi mielestäni mahdollisuus lieventää myös tämän kaltaisten ongelmien esiintymistä.

Nuoren *kohtaaminen* on koettu yhdeksi keskeisimmistä haasteista päihdeongelmaisten nuorten parissa. Kohtaamiseen liittyy myös kysymys vuorovaikutuskatkoksesta, joka on yhteydessä päihteiden näkymisen ja näkymättömyyden ristiriitaan. Ratkaisu vuorovaikutuskatkokseen voi löytyä esimerkiksi nuoren kuulluksi ja nähdyksi saattamisesta, jolloin oltaisiin tietoisia siitä ”miten nuorella menee” tai ”mitä hänelle kuuluu”. Vuorovaikutuskatkoksesta ovat puhuneet myös nuoret itse kertoessaan

päihteiden käyttöä seuranneesta erillisyyden, yksinäisyyden ja luottamuksen puutteen kokemuksesta. Nuoret kertovat, kuinka heidän oli ollut lähes mahdotonta löytää sellaista aikuista, jonka kanssa olisi voinut keskustella luottamuksellisesti omasta tilanteesta. Toisaalta nuoret kuitenkin ilmaisevat uskovansa yhteistyön mahdollisuuksiin aikuisten kanssa. Tästä voidaan päätellä, että nuorten ympärillä olleet aikuiset eivät ole toimineet luottamusta herättävästi. Nuoret esittävätkin toiveen, että heitä kuunneltaisiin ja heidän maailmaansa kyettäisiin eläytymään. (Jaatinen & Kaukonen 1998, 84, 86–87.) Edellä mainittu ehdotus sopii myös oman tutkielmani lähtökohtiin, sillä nuorten ajatusten ja mielipiteiden kuuleminen on yksi keskeisimmistä tavoitteistani.

Muita käytännössä koettuja haasteita ovat aiheuttaneet esimerkiksi hoitoyksiköiden pitkät jonot sekä hoidollisten ja valvottujen huumeaseulojen sekä polikliinisten palvelujen ja katkaisuhuito palvelujen riittämättömyys. Eräs merkittävästä haasteista onkin kohdistunut päihdetyön organisoimiseen. Resurssipulmien lisäksi on ilmennyt yhtenäisten toimintalinjojen puutteellisuutta. Esimerkiksi nuorten hoitopaikoista päätettäessä on esiintynyt epävarmuutta siitä, olisiko hoito ollut toteutettavissa lastensuojelun avohuollon tukitoimenpitein vai olisiko tarvittu erityisosaamista. Organisoimisen kehittämisessä on tästä johtuen korostettu erityisosaamisen keskittämistä. (Markkula 2001, 17; Mieskolainen 1999, 6.) Uskoisin keskitetyllä osaamisella tavoiteltavan parempaa ammattitaitoa ja -osaamista sekä yhtenäisempiä toimintalinjoja ja siten asiakkaiden yhdenvertaisuuden toteutumista.

”Nuorten päihdeongelmien arviointi ja hoito” -työkirjassa (1993, 31–32) on esitetty joihinkin edellä käsiteltyihin kysymyksiin soveltuvia ”ratkaisuja”. Pääperiaate kirjassa on määritelty seuraavasti: ”Valitun hoidon tulisi olla vähiten asiakkaan elämää häiritsevä ja kustannuksiltaan tehokkain vaihtoehto”. Toinen tukea antava periaate on: ”Mitä vakavampi päihdeongelma ja mitä monimutkaisempia siihen liittyvät ongelmat, sitä intensiivisempää hoidon tulisi olla”. Työkirjassa kuitenkin myös varoitetaan tarpeettoman intensiivisen hoidon vaaroista. Vääränlaisella hoidolla voidaan vaikuttaa negatiivisesti nuoren itsetuntoon ja samalla vahvistaa hänen pelkojaan omasta huonoudesta ja toivottomuudesta. Lisäksi kokematon käyttäjä voi saada hoitopaikan kokeneemmilta asiakkailta päihdeongelman pahentumiseen johtavaa tietä-

mystä. Intensiivinen hoito vaikuttaa negatiivisesti myös nuoren normaalin elämän rutiineihin, esimerkiksi koulunkäynti voidaan joutua keskeyttämään. Periaatteista päätellen tarkoitus olisi toimia yksilölähtöisesti. Tällöin hoito todennäköisimmin vastaisi nuoren todellisia tarpeita, eikä tarpeettomilla toimilla huonoimmassa tapauksessa pahennettaisi nuoren tilannetta.

Edellä esitettyihin seikkoihin viitaten avohoitoa voidaan pitää nuorille parhaiten soveltuvana menetelmänä. Sen uskotaan olevan helpommin sopeutettavissa nuoren oman elämän rytmiin. Avohoitoa pidetään parhaimpana vaihtoehtona erityisesti silloin, kun interventio on tapahtunut aikaisessa vaiheessa. Tällöin hoito häiritsee vähiten nuoren muita elämäalueita ja nuori pääsee soveltamaan oppimaansa arkielämään. Lapsille ja nuorille suunnatun avun kannalta huomioitavaa on, että aiemmin päihdehoidon avoimuuskeinoja on suunniteltu pitkälti aikuisasiakkaiden tarpeista lähtien. Tämä seikka asettaa vieläkin lasten parissa työskenteleville lisähaasteita. Lasten ja nuorten kohdalla korostetaan lisäksi sitä, että onnistuneisuus voi lopulta olla kiinni enemmän nuoresta ja hänen psykososiaalisesta tilanteestaan kuin hoidosta. (Nuorten päihdeongelmien arviointi... 1993, 33; Markkula 2001, 17.)

3.3.2 Hoidon kehittämistoimia

Huumeiden käytön ja leviämisen ehkäisemiseksi tarvitaan yhteiskuntapoliittisia toimia. Erityisesti riskitilanteessa eläviä nuoria tulisi auttaa ja tukea niin päihdehoidon rakenteellisin keinoin kuin nuorille suunnattujen sosiaali- ja terveystalvelujen avulla. Erityisesti lastensuojelua varten on tehty suunnitelmia, joilla on ollut tarkoitus kehittää päihderiippuvaisten hoitoa ja heidän tukemistaan. Tutkielmani kannalta merkittävä on ehdotus, jonka mukaan lastensuojelun mahdollisuuksia tulisi soveltaa päihdehoidossa entistäkin laajemmin. Lisäksi on painotettu vapaa-ajan ohjaukseen panostamista, paikallisprojektien toteuttamista ja huoltajien tukemista. (Huumausainstrategia... 1997, 43–45.) Esimerkiksi Espoon seudulla on toteutettu koulujen ja Espoon nuorisoseuran yhteistyönä ennaltaehkäisevä paikallisprojekti ”Koululaisparlamentin toiminta ja laatutyöskentely” (Kontulainen & Malm 1999).

Tutkielmani lähtökohtien kanssa samansuuntaisesti on havaittu kuinka vähäisissä määrin on aiemmin huomioitu nuorten auttamisessa nuorten omia mielipiteitä. Helposti on unohdettu se, kuinka nuoret kokevat heihin kohdistuvat menetelmät ja interventiot. Suosiotaan ovat esimerkiksi kasvattaneet koko verkoston mukaan ottamista kannattaneet menetelmät (ks. kappale 3.3.1). Nuorten näkökulmasta verkostomenetelmät saattavat kuitenkin herättää vastustusta esimerkiksi leimautumisen pelosta johtuen. Syy nuoren pelkoon voi olla yksinkertaisesti siinä, että verkostotyötä tehdessä liikutaan lähellä nuoren sosiaalista verkostoa ja siellä keskenään tekemisissä olevia ihmisiä. (Laitinen & Nyholm 1995, 132, 134.)

Ennalta ehkäisevän työn kehittämiseen liittyen kouluympäristössä haastatellut nuoret ovat kertoneet, että koulun järjestämän kontrollin sijaan he suosisivat jotain ulkopuolista ja luottamuksellista auttavaa tahoa. Nuorten mielestä keskustelunomaisempi ja nuorta kuulevampi valistus olisi kontrolloivaa mallia toimivampi ratkaisu. (Jaatinen & Kaukonen 1998, 83; Jaatinen 2000, 111.) Toiseksi kehittämiskohteeksi nuoret asettavat nuorten keskinäisen kanssakäymisen huomioimisen. Nuorten mielestä tähän keskittymällä voitaisiin paremmin vaikuttaa esimerkiksi kaveripiirissä tapahtuvaan painostukseen ja siitä seuraavaan nuorten vaikutusmahdollisuuksien vähäisyyteen kavereiden keskuudessa. (Jaatinen 2000, 126.)

Päihderiippuvuudesta selviytyneen Riitta Ylipahkalan (1993, 22–26) kehittämisehdotus liittyy nuorten parissa toteutettavan auttamistyön yleiseen filosofiaan. Hän painottaa hoitopaikoissa merkityksellisenä hoitomotiivien keskeisyyttä. Tämän vuoksi sekä hoidettavien että hoitajien toiminnan tulisi perustua vapaaehtoisuuteen. Lisäksi Ylipahkala korostaa, että pelkkien ”tuomitsijoiden” saarnojen sijaan auttaminen tulisi toteuttaa rakastamalla. Pelkästään puhumalla tai tuomitsemalla ei pystytä auttamaan. Niillä ei kyetä korvaamaan lapselle puuttuvaa rakkautta, joka on ehdoton edellytys hoidon onnistumiselle.

3.3.3 A-klinikkasäätiön nuorisoasemien toiminta

Esimerkkinä nuorille spesifisti suunnatusta päihdehoidosta esittelen A-klinikkasäätiön nuorisoasemien toiminnan ideologian. Valintani perustuu nuori-

soasemien yleisyyteen. Kappaleessa 3.2 esitetyistä taulukoista 2 ja 3 on nähtävissä suuntaa antavasti nuorisoasemien merkittävä osuus koko maan nuorten päihdehoidosta. A-klinikkasäätiön toiminta-ajatuksena ja perustehtävänä on pyrkiä päihdehaittojen vähentämiseen ja päihdeongelmaisten sekä heidän omaistensa monipuoliseen auttamiseen. Tehtävien toteuttaminen tapahtuu valtakunnallisessa keskustoimistossa ja paikallisissa palveluyksiköissä, joihin myös lapsille ja nuorille suunnatut nuorisoasemat kuuluvat. (Pajunen et al. 2001, 9.)

A-klinikkasäätiön nuorisoasemat ovat erikoistuneet lasten ja nuorten päihdeongelmiin. Työskentelymenetelmät ovat terapeuttisia ja ilman lääkkeitä toteutettuja. Harjoittelukokemukseni perusteella arvioisin ratkaisukeskeisen ja motivointiin pyrkivän empowerment-tyylisen hoidon sisältävän Tampereen nuorisoaseman työn keskeisimmät periaatteet. Käytännössä nuorisoasemat toteuttavat työtänsä monimuotoisessa yhteistyössä myös useiden muiden tahojen kanssa. Esimerkiksi Vantaalla on tehty yhteistyötä muiden nuorisoasemien, Diakonissalaitoksen huume-poliklinikan, A-klinikoiden, A-klinikkasäätiön katkaisuhuoltoasemien, sairaaloiden psykiatristen yksiköiden ja ensiavun, koulujen koulukuraattoreiden ja terveydenhoitajien, nuorisopsykiatrisen poliklinikan sekä kaupungin perheneuvoloiden, nuorisoneuvoloiden lastensuojelulaitoksen vastaanottokodin ja nuorten jälkihuolto- ja kriisikeskuksen kanssa. (Markkula et al. 2001, 7.) Tampereen nuorisoaseman toimintaan pohjautuvan kokemukseni perusteella lisäksi esitettyyn listaan viranomaistahojen ulkopuolelta myös vanhemmat, vertaistoverit ja muut nuorille läheiset ihmiset.

Nuorisoasemien näkökulmasta päihteitä käyttävien alaikäisten hoidon järjestämisessä on ongelmia peruspalvelujen kuormittumisen ja resurssien puutteen takia. Seurauksena voi olla puutteellinen kuva lapsen kokonaistilanteesta, jolloin varhainen puuttuminen jää tekemättä. Myös tässä tilanteessa korostetaan verkostomallisen työorientaation mahdollisuuksia ongelman ratkaisijana (ks. esim. kappaleet 2.2.1 ja 3.3.1). Lisäksi korostetaan, että toteutus ei välttämättä edellyttäisi suuria resurssien lisäyksiä ja silti sen avulla voitaisiin vähentää ristiriitaisten työmetodien käyttöä saman asiakkaan hoidossa. (Markkula et al. 2001, 11.)

4 NÄKÖKULMIA ALAIKÄISTEN PÄIHDEMAAILMOIHIN

Tässä kappaleessa on tarkoitus perehtyä nuorten päihdekulttuuriin ja päihteiden ongelmakäytöstä irtautumisen vaiheisiin. Pelkästään nuorten päihdekulttuuria käsitteleviä teoksia en ole löytänyt. Tämän vuoksi olen turvautunut materiaaliin, joka on kirjoitettu nuorten kulttuureista yleensä. Olen valinnut teoksista osiot, joissa on sivuttu päihdekysymystä (esim. Jaatinen 2000). Lisäksi olen tavoitellut päihderiippuvuudesta selviytymistä kuvaavia näkökulmia. Löytämässäni teoksissa on esitetty sellaisten päihdeongelmista selviytyneiden ajatuksia, joiden päihdehistoria on ulottunut pitkälti täysi-ikäisyyttä edeltäneeseen aikaan. (esim. Julin 1999; Koski-Jännes et al. 1998).

Nuorten päihdemaailmoin perehtymistäni hyödynnän tutkielman myöhemmissä vaiheissa. Uskon kulttuuristen piirteiden tuntemuksesta olevan tukea tutkielmaan toteutettavien haastattelujen suunnittelussa ja nuorten konkreettisissa kohtaamistilanteissa. Käytännönläheisemmin, toteutuksen näkökulmasta olen pohtinut aihetta kappaleessa 5.2. Tutkielman analyysiosiossa käytän tässä kappaleessa esittämäni materiaalia vertailupohjana haastatteluaineistosta esiin nouseville keskeisille kysymyksille. Mielenkiintoista onkin nähdä, missä määrin haastatteluaineistossa ja aiemmissä tutkimustuloksissa esiintyy yhtäläisyyksiä tai eroavaisuuksia.

4.1 NUORTEN PÄIHDEKULTTUURI

Tarja Palmu (1992, 302) kirjoittaa kulttuurimme sosialisointuvan yhteiskunnan kulttuuristen muotojen siirtyessä sukupolvelta toiselle. Nuorten päihdekulttuuria tutkittaessa on huomioitava, että kulttuurit sisältävät eri ikäryhmille sekä status- ja sukupuolirooleille hyväksytyjä käyttäytymistyyppisiä, jotka ilmenevät stereotyyppien muodossa ja muuttuvat kulttuurin muutosten mukana. Mielestäni tästä

johtuen voi yhteiskunnallisten muutosten kuten kansainvälistymisen ja globalisaation päätellä vaikuttavan myös nuorten päihdekulttuurien murrokseen.

Juhlinta on määritelty nuorten päihdekulttuurin keskeiseksi tekijäksi ja hauskanpito juhlinnan sekä päihteiden käytön selkeäksi tavoitteeksi. Nuorten kulttuurissa juhlinta on erityisalue, jonne ei aikuisille ole asiaa. (Jaatinen 2000, 71.) Haastattelemiensa nuorten puheista Jaana Jaatinen (emt., 144–145) on tehnyt johtopäätöksen, jonka mukaan nuoret ovat sosiaalistuneet aikansa vallitsevaan päihdekulttuuriin perusteellisesti. Osittain ilmiö kuvastaa sitä, että päihdekulttuuriin liittyy monia nuorten yhteisiä merkityssysteemejä palvelevia funktioita. Esimerkiksi nuoret perustelevat päihteiden käyttämistensä sillä, että se kumoaa heille asetetut kiellot ja rajoitukset.

Nuorten päihdekulttuurille on ominaista, että nuoret kertovat ulkopuolisille niukasti yhteisönsä jäsenten päihdeongelmista. Vaiteliaisuus ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteivät nuoret haluaisi ottaa kantaa päihdeongelmiin tai niiden kanssa kamppailevien ystäviensä elämään. (Jaatinen & Kaukonen 1998, 33.) Mielestäni tämä kulttuurinen piirre on yksi merkittävä seikka, joka avuntarjoajien ja päihdemaailmaa tutkivien olisi syytä ottaa huomioon. Korostettu solidaarisuus yhteisön jäseniä kohtaan voi merkittävästi vääristää saatuja vastauksia. Koin itse vastaavan ilmiön ollessani sosiaaliterapeuttiharjoittelijana A-klinikkasäätiön nuorisoasemalla. Nuoret kertoivat omista tai ystäviensä päihdeongelmista totuudenmukaisesti vasta, kun terapiatapaamiskertoja oli takana jo useampia. Uskonkin päihdeongelmien olevan nuorille henkilökohtainen ja arka aihealue. Tämän vuoksi avoin keskustelu aiheesta edellyttää luottamuksen syntymistä. Vaiteliaisuuteen saattavat toisaalta vaikuttaa myös muunlaiset tekijät kuten pelko kostosta (emt. 33).

Nuoret eroavat selkeästi aikuisista päihdemaailman kuvaamisessa ja käsittelemisessä. Nuorille on ominaista jättää käsittelemättä juomisen seurauksia, siihen liittyviä vaaroja tai omia psykologisia reaktioita ja tunteita. Tämän sijaan he usein kohdistavat juomiseen liittyvät negatiiviset tekijät muihin kuin itseensä. Päihdemaailmassa elävien nuorten kulttuurissa on täten havaittavissa ristiriitainen kaksijakoisuus: yhtäältä nuoret korostavat päihteisiin yhdistettävää glamouria itseensä liittyvänä, toisaalta he taas ilmaisevat viattomuuttaan ja vastuuttomuuttaan suhteessa päihteisiin. (Jaatinen

2000, 34, 37, 39.) Tähän ilmiöön voi liittää myös moraalisen vastuun ohittamisen, joka ilmenee vastuuttomuutena omista teoista. Kyse voi toisaalta olla siitäkin, että nuorten moraalinen kypsyyden ei välttämättä riitä monimutkaisten moraalisten kysymysten käsittelemiseen ilman aikuisten tukea. Toisaalta nuoret itse eivät kuitenkaan vastuuta esimerkiksi opettajia päihdevalistuksesta tai -työstä. Heidän mukaansa olisi mahdotonta ajatella opettajien, opettamisen lisäksi, ottavan vastuuta huumeongelmista. Lähtökohta liittyy kulttuuristen näkemysten eroavaisuuksissa siihen, että aikuisilla on taipumus kantaa vastuu koko yhteisöstä ja nuorilla vain itsestään. (Emt., 39, 142; Jaatinen & Kaukonen 1998, 74, 79.)

Koulumaailmassa haastatellut oppilaat hahmottavat huumeaineisiin liittyviä tekijöitä lähinnä vapaa-ajan perspektiivistä. Toisaalta he kuitenkin kertovat vapaa-aikaan liittyvien asioiden kulkeutuvan myös arkielämään. (Jaatinen & Kaukonen 1998, 75.) Tutkimuksen nuorilla arki- ja vapaa-aika vaikuttaisivat sekoittuvan keskenään, mistä voi olla seurauksena esimerkiksi huumeiden kulkeutuminen koulumaailmaan. Mielestäni syy ilmiölle voi löytyä esimerkiksi koulukulttuurimme muutoksista sekä nuorten sosiaalisten verkostojen samankaltaisuudesta koulussa ja vapaa-aikana.

Kaverijoukolla on nuorten kulttuurissa korostunut asema. Oleellista tässä on se, että kaverijoukko on usein nuorten tärkein viiteryhmä. Kaverijoukoissa kulttuuri ilmenee stabiilina, turvallisuutta luovana ympäristönä, johon lapset ja nuoret pystyvät itse vaikuttamaan ja jota he jakavat vuorovaikutuksessa toistensa kanssa. (Esim. Corsaro 1997, 95.) Myös narkomaanipiireissä on havaittu ilmenevän vertaisten ihannointia. Erityisesti ilmiö korostuu silloin, kun käyttäjällä on huono itsetunto tai hän pakoilee ongelmia ja pyrkii selviytymään niistä aineiden tuomien kokemusten avulla (Koski-Jännes et al. 1998, 40–41). Esimerkiksi 13-vuotiaana aineiden käytön aloittaneen narkomaanin taustalla ilmeni huumemaailman ihannointia, joka sai alkunsa aiheesta kirjoitetun kirjan lukemisesta. Nuori kuvaili kokeneensa ylpeyttä narkomaaniudesta ja sen myötä syntyneestä tunteesta, että on jotain. Nuoren selviytymisprosessinkin sai alkunsa käyttäjäkavereita kohtaan syntyneestä häpeän tunteesta, eikä suinkaan esimerkiksi itsensä parantamisen tahdosta. (Emt., 73.)

Päihteet ovat mielestäni lapsuuteen ja nuoruuteen liittyvissä ympäristöissä, kuten koulumaailmassa vakava riskitekijä. Kouluikäisenä kaveripiirissä menestyminen ja siinä koettu hyväksyntä vaikuttavat korostuneesti lasten ja nuorten käyttäytymiseen. Nuori voi olla hyvin voimaton päihteidenkäyttöön liittyvien ratkaisujensa edessä, mikäli kaveripiirissä ihannoidaan päihteitä ja painostetaan nuorta niiden käyttöön. Suuria murroksia kyvyssä omien mielipiteiden esittämisen suhteen on havaittu tapahtuvan juuri nuoruusvuosien aikana. Esimerkiksi seitsemäs- ja yhdeksäsluokkalaisten välillä erot voivat olla huomattavia. (Jaatinen & Kaukonen 1998, 45, 70.) Yksi merkityksellinen tekijä nuorten päihdekulttuurissa voi olla todella voimakas hyväksytyksi tulemisen tunteen hakeminen. Tästä johtuen ristiriitatilanteessa päihdekulttuurin tarjoama mahdollisuus saatetaan kokea valtakulttuuria paremmaksi vaihtoehdoksi.

4.2 SUKUPUOLEN MERKITYS NUORTEN KULTTUURISSA

Tyttö- ja poikakulttuurien on huomattu lähentyneen toisiaan ainakin joillain osaluilla. Esimerkiksi jo vuonna 1992 on kirjoitettu tyttöjenkin etsivän yhä enemmän jännitystä elämäänsä. Ero on vain siinä, että he tekevät sen näkymättömämmällä tavalla kuin pojat. Tytöt esimerkiksi toimivat yleensä pienemmissä ryhmissä kuin pojat ja pitävät myös huolen siitä, että ”hulluttelu” ei vaikuta heidän arkielämäänsä ja siinä suoriutumiseensa. Myös yhteiskunnan suhtautumisella ajatellaan olevan osuutensa tyttöjen toiminnan näkymättömyyteen. Tyttöjen sosiaalinen liikkumatila ei ole yhtä avara kuin poikien. Tytöt leimautuvat sekä kaveripiirissään että viranomaisten silmissä huomattavasti helpommin kuin vastaavasti käyttäytyvät pojat. (Lähteenmaa 1992, 157, 158.) Olen sosiaalilautakunnan edustajana toimiessani kokenut tämän myös alaikäisten esitutkintakuulusteluissa. Tytöt herättävät helpommin voimakkaita tunteita ja mielipiteitä niin viranomaisten kuin asianosaisten keskuudessa. Toisaalta tyttöjen suhteellinen määrä on kuitenkin niin voimakkaasti kasvanut, että he eivät esitutkintakuulusteluissa ole lainkaan erityinen ilmiö. Esimerkiksi huumeisiin liittyvissä tapauksissa arvelisin edustaneeni tyttöjä suunnilleen yhtä paljon kuin poikia. Tästä huolimatta tyttöihin suhtaudutaan eri tavalla.

Edellä kerrottu ilmiö voi olla merkityksellinen myös nuorten päihdekulttuureissa, sillä tyttöjen päihteiden käytön on havaittu viime vuosina lisääntyneen ja tulleen lähemmäksi poikien kulttuuria (Jaatinen 2000, 91). Tämä saa minut pohtimaan yhteiskunnassamme vallitsevaa suoritus- ja tuloskeskeistä ajattelumallia. Ei ole ihme, että tyttöjen ”villimpi” toiminta on jäänyt aikuisilta pitkään huomioimatta, kun keskitymme vain näkyvään toimintaan ja esitettävissä oleviin tuloksiin. Toisaalta esimerkiksi Jaana Jaatisen ja Olavi Kaukosen (1998, 155) tutkimuksessa sukupuolten väliset erot jäivät nuorten päihdekulttuuria tutkittaessa merkityksettömiksi. Merkille pantavaa kuitenkin on, että tilastollisesti ilmoitettavat tutkimustulokset kuvaavat yleensä hyvin yksipuolisesti vain määrällisiä tekijöitä. Ne eivät välttämättä kerro mitään esimerkiksi sukupuolten välisistä roolijaoista. Esimerkiksi se, että tytöt ovat vertaistovereihinsa nähden kuuliaisempia ja huolehtivaisempia kuin pojat, voi olla merkityksellinen tekijä päihdekulttuurissa mutta jäädä huomiotta tilastollisissa tutkimuksissa (Corsaro 1997, 167).

Tyttöjen ja poikien keskustelukulttuureissa on todettu ilmenevän eroavaisuuksia. Pojat oppivat kielen keinoin vaatimaan valta-asemaa, keräämään huomiota ja jopa säilyttämään huomion vaikka puheenvuoro olisi siirtymässä toiselle. Pojille on ominaista esittää suoria vaatimuksia. Tytöt sen sijaan toimivat sovittelevammin ja vastavuoroisin keinoin. Tyttöjen on huomattu kielen avulla oppivan rakentamaan läheisyyttä ja tasa-arvoisuutta sekä esittämään kohteen huomioivaa kritiikkiä. Toisenslaisiakin tulkintoja tyttöjen ja poikien keskustelukulttuureista ja niiden lähentymisestä on olemassa. Tyttöjen on esimerkiksi havaittu yhä aktiivisemmin hakeutuvan tilanteisiin, joissa he saavat huomiota osakseen. (Routarinne 1992, 108–111.)

Edellä esitettyjen tutkimustulosten perusteella voi päätellä tyttöjen ja poikien kulttuurien hyvin monellakin taholla lähentyneen toisiaan. Tästä huolimatta aion tutkielmani toteutuksessa tuoda ilmi haastateltavien sukupuolen. Arvelisin sillä olevan merkitystä esimerkiksi verbaalisiin ominaisuuksiin liittyen. Lisäksi kulttuurissamme ilmenee mielestäni voimakkaasti sukupuolisidonnaisia mielikuvia ja käsityksiä, jotka saattavat näkyä nuorten selviytymistarinoissa kulttuurien lähentymisestä huolimatta.

4.3 RIIPPUVUUDESTA KÄÄNNEKOHTAAN

Johanna Julin (1999, 24) on tutkimuksessaan haastatellut aktiivikäyttövaiheessa olevia narkomaaneja. Kuudesta haastateltavasta käy selkeästi ilmi, että heidän päihdehistoriansa on alkanut täysi-ikäisyyttä edeltäneenä aikana. Päihteiden käytön aloittamisikä on ajoittunut 9–15 vuoden välille, ja siirtyminen alkoholista sekakäyttöön tai huumeiden käyttöön on tapahtunut 12 ja 20 vuoden välillä. Haastatteluhetkellä henkilöt olivat 17–34-vuotiaita. Jotta heidän mielipiteensä vastaisivat nuoruuden ikävaiheessa olevien käyttäjien ajatuksia, jätän 34-vuotiaan haastateltavan aineistoni ulkopuolelle. Loppujen viiden, 17–24-vuotiaiden, haastattelutiivistelmistä olen poiminut heidän ajatuksiaan lopettamiseen liittyen. Sulkeisiin olen kirjannut ylös sen henkilön iän ja sukupuolen, jota asia koskee.

Lopettamishalukkuutta esiintyi esimerkkiaineistoon valitsemistani narkomaaneista yhtä lukuunottamatta (N18v.) kaikilla. Merkittävimmän heitä yhdisti sosiaalisten suhteiden korostaminen lopettamisyritysten tukena. Haastatteluista oli poimittavissa merkitykselliseksi muodostuneita ihmissuhteita, kuten puoliso, ystävinä säilyneet entiset käyttäjät, päihdetyöntekijät ja sukulaiset. (N24v., M21v., N17v., M21v.) Lisäksi haastateltavat mainitsivat useita muita lopettamisyrityksiin vaikuttaneita tekijöitä. Kahden kohdalla niihin oli liittynyt käyttöön tai aineisiin kohdistunutta uupumista (N24v., M21v.). Muina syinä mainittiin esimerkiksi käyttäjäpiireistä vetäytyminen (N17v.), elämän järjestykseen saamisen halukkuus ja siten veloista selviäminen (M21v.), raskaus 16 vuoden iässä, joka auttoi pysymään kuivilla puolentoista vuoden ajan (N24v.), uskoon tuleminen, jonka avulla pysyi raittiina muutaman kuukauden (N24v.), uskomus käytön rajoittumisesta tiettyyn elämänvaiheeseen (M21v.) sekä luottamus omaan psyykkiseen vahvuuteen ja positiivinen elämänsänto (M21v.). Varsinaista päihdehoitojen arviointia haastatteluissa oli hyvin niukasti. Ainoastaan yksi kommentoi läpikäymiensä lukuisten hoitojen toimineen lähinnä käytön katkaisijoina, ei niinkään pysyvään irtautumiseen tähtäävinä keinoina (N17v.). (Julin 1999, 30–39.)

Anja Koski-Jännes et al. (1998, 32) on tutkimuksessaan haastatellut 76:ta erilaisista riippuvuuksista selviytynyttä ihmistä, joista 16:n riippuvuus on liittynyt päihteiden sekakäyttöön. Vaikka vain osa tutkimukseen osallistuneista entisistä päihdeongelmaisista on iältään kohderyhmääni verrattavissa olevia, käytän heistä tehtyjä päätelmiä oman päihteisiin liittyvän riippuvuus-näkökulman määrittelyssä. Addiktion eli riippuvuuden keskeisin tekijä on, että sen avulla päästään nopeasti kulloinkin toivotuun tilaan: *”Nautintoa tai tyydytystä aiheuttavat asiat herättävät meissä myönteisiä odotuksia ja mitä useammassa yhteydessä niitä käytetään, sitä moninaisempia – ja usein myös kuvitteellisia – myönteisiä odotuksia niihin matkalla tarttuu.”* Riippuvuudesta voi täten muodostua puuttuvien asioiden korvike tai selviytymiskeino.

Monissa riippuvuudesta kertovissa dokumentaarisisissa teoksissa selviytymistarinan käännekohtaksi muodostuu ”pohjalle” joutumisen kokeminen (esim. Ylipahkala 1993, 14; Koski-Jännes et al. 1998, 18, 82–83). Muunlaisiakin, hiukan harvinaisempia käännekohtia olen lukemissani tarinoissa kohdannut. Esimerkiksi hoitohenkilökunnan merkitys on ollut suuri kahden Koski-Jänneksen (1998, 67, 71–72) haastateltavan selviytymistarinassa. Toinen haastateltavista kuvasi kokeneensa hoitajan kanssa keskustellessaan ensimmäistä kertaa elämässään sellaista aitoa rakkautta, josta ei ollut tarvinnut maksaa mitään. Hiukan toisenlainen esimerkki liittyy 13-vuotiaana hasiksen käytön aloittaneen nuoren tarinaan. Hän kertoi uskoneensa huumeiden kanssa elämisen mahdollisuuteen aina 15–16-vuotiaaksi saakka. Kuitenkin käyttökierteen negatiiviset seuraukset olivat ajaneet hänet hoitoon ennen omaa lopettamishalua. Hän kuvaili omaan käyttöönsä ja elämäänsä liittyneitä pohdintoja, joihin työntekijän henkilökohtainen reaktio hänet hoidon aikana ohjasi. Työntekijän aikaansaama vaikutus oli yksi niistä tekijöistä, jotka olivat motivoineet häntä irtautumaan aineista. Tapaus toimii esimerkkinä myös siitä, että vaikka kokee olevansa koukussa aineisiin, ei välttämättä tunne tarvetta lopettaa (esim. Jussila 1998, 115).

Osana käännekohtaa ja riippuvuudesta irtaantumista voi hiukan ristiriitaisesti ilmetä myös addiktion siirtymistä toisaalle (esim. Koski-Jännes et al. 1998, 23). Parhaimmaksi vaihtoehdoksi voisi luonnollisesti ajatella addiktion siirtymisen johonkin myönteiseksi luokiteltavaan käyttäytymiseen. Koski-Jänneksen et al. (emt., 145) haastatteleminen ihmisten keskuudessa yleisintä korvaavan addiktion ilmeneminen on

ollut päihteiden sekakäyttäjillä, joista 63 % koki toisen riippuvuuden syntyneen aiemman tilalle. Heillä korvaavat riippuvuudet olivat kuitenkin pääosin haitallisuudeltaan aiempaa riippuvuutta vähäisempiä. Useimmille ”korvike” olikin toiminut sellaisena väliaikaisesti irtaantumista helpottavana tekijänä, joka oli myöhemmin jäänyt pois.

Käännekohdassa merkittävä seikka on, että yhden ainoan pohja- tai avainkokemuksen sijaan selviytymisprosessiin näyttäisi liittyvän useamman merkityksellisen kokemuksen yhteisvaikutus. Näitä kokemuksia luonnehtii voimakas tietoisuus omasta tilanteesta, jonka myötä on tapahtunut jokin psyykinen siirtymä tai oivallus. Tällöin ihmisen entinen tapa tulkita elämäänsä kyseenalaistuu ja/tai muuttuu. (Koski-Jännes et al. 1998, 76.) Riippuvuudesta luopuminen vaikuttaisikin lopulta käynnistävän myönteisen kehityksen ja sisäisen kasvun spiraalin. Tämän kehityksen myötä addiktiosta selviytyneiden elämästä onkin tullut monella tavalla tyydyttävämpää (emt., 147).

4.4 SELVIYTYMINEN

Pyrin kahden eri esimerkkitapauksen avulla tuomaan esille selviytymistarinoiden mahdollisuuksien monipuolisuutta. Esimerkiksi selviytymistarinoiden käännekohdat tai selviytymisen esteet voivat olla hyvin yksilöllisiä. Esimerkkitapaukset ovat myös hyvin todenmukaisia ja kuvaavia esimerkkejä niistä vaikeuksista ja hankaluuksista, joita motivaation syntyyn ja riippuvuudesta irtautumiseen saattaa liittyä. Lisäksi esittelen kappaleen lopussa erään tutkimuksen keskeisimpiä tuloksia useammissa selviytymistarinoissa ilmenneistä yhteneväisyyksistä.

”Akin”, 21 vuotta, taustalla on jo pidempi raitisjakso sekä muutamia viikkoja sitten tapahtunut retkahdus. Hänen pohdintansa raittiuden pysyvyyteen vaikuttaneista tekijöistä painottuu sosiaalisiin suhteisiin. Akille ihmisille avautumisen, heihin luottamisen ja itseluottamuksen vahvistamisen haasteet toimivat merkittävinä motivoivina tekijöinä. Esteeksi selviytymisprosessille hän kokee turhan omavoipaisuuden. Siitä johtuen hänellä on ollut vaikeuksia ottaa vastaan tarjottua apua. Hänen

”filosofiakseen” onkin lopulta muodostunut: ongelmia ei pääse pakoon vaan ne on kohdattava. (Julin 1999, 30–31, 33–39.) Akin tapauksessa voisi kyseessä ajatella olevan tietynlaisesta ”nöyrytyksen”, omien heikkouksien myöntämisen problematiikasta.

Henkilökohtaisen selviytymistarinansa vaikeasta päihde- ja huumeriippuvuudesta on kirjoittanut Riitta Ylipahkala (1993, 7). Hänen taustallaan on 12-vuotiaana koettu isän kuolema, josta ongelmallisen jakso hänen elämässään alkoi. Helsinkiin Riitta kertoo suunnanneensa 15-vuotiaana ja ajautuneensa siellä pian viinaa ja huumeita käyttävään jengiin. Motivaatio irtautumiseen syntyi Riitalla pikkuhiljaa. Aineiden ylivoimaa kuvaavat eräät Riitan mainitsemat tapahtumat, jotka eivät vakavuudestaan huolimatta estäneet häntä jatkamasta aineiden käyttöä. Esimerkiksi psykiatrin toteamus, että Riitalla olisi enää muutama kuukausi elinaikaa jos jatkaisi entiseen malliin, ei häntä pysäyttänyt. Muutamia kertoja Riitta kertoo itsekin hakeutuneensa hoitoihin. Noina kertoina hänen tahtonsa ei kuitenkaan ollut vielä riittävä siviilissä kuivilla pysymiseksi. Todellinen käänne Riitan päihdetarinassa liittyy uskoon tulemiseen, mikä tapahtui kahden raitistuneen kaverin antaman esimerkin myötä. Uskoon tulosta alkoi Riitan kehitys parempaan suuntaan, vaikka se ei helppoa ollutkaan. Selviytymisprosessiin liittyneistä ongelmista Riitta nostaa esille vanhasta jengistä ja sen vahvoista siteistä irtautumisen vaikeuden. Hän onnistui etääntymään jengistä vasta, kun pääsi kolmeksi kuukaudeksi ulkomaille töihin. Riitan selvänä pysymistä edesauttoi esimerkiksi se, että lopettamisen myötä häneltä jäivät pois pelkotiloihin liittyneet kokemukset. (Emt., 14–17, 20–21, 24.)

Riippuvuudesta selviytyneitä koskeneessa tutkimuksessa päihteiden sekakäyttäjillä havaittiin olevan eniten erilaisia selviytymis- tai ehkäisykeinoja retkahdusten välttämiseksi: osallistuminen itsehoitoryhmään (94 %), keskusteleminen ystävien ja omaisten kanssa (88 %), terapia- tai hoitosuhde (81 %), päihteisiin liittyneiden sosiaalisten suhteiden vältteleminen (81 %), huomion suuntaaminen muualle (75 %), liikunnan harrastaminen (75 %), ikävien seurauksien mieleen palauttaminen (75 %), myönteinen ajattelu (75 %), houkutusien kiertäminen (69 %), tahdonvoimien käyttäminen (69 %), itsensä palkitseminen (63 %), lääkkeiden käyttäminen (56 %), itesesuggestion tai rentoutumisen harjoittaminen (56 %) ja rukoileminen (56 %). (Kos-

ki-Jännes et al. 1998, 10–11, 148–149.) Mielenkiintoista listassa on kolmen eniten käytetyn ehkäisykeinoon liittyminen sosiaalisiin suhteisiin ja niissä kanssakäymiseen tai sen välttämiseen.

Yhteiskuntaan ”palaamiseen” on havaittu liittyvän vaikeuksia erityisesti päihderiippuvaisten kohdalla. Eräs tähän liittyvistä perusteluista vaikuttaisi liittyvän siihen, että mitä perusteellisemmin riippuvuus on muokannut ihmisen arvoja ja elämäntapoja, sitä vaikeampaa uuden elämäntavan omaksuminen on. Tästä johtuen riippuvaiset tarvitsivat uutta elämäntapaa tukevaa sosiaalista vuorovaikutusta ja uuden arvomaailman toivotun päämäärän saavuttamiseksi. (Koski-Jännes et al. 1998, 153.) Auttavien tahojen näkökulmasta mielenkiintoinen seikka on päihderiippuvuudesta irtaantuvan identiteetin muuttumisen huomioiminen ja sen muodostumisen tukeminen. Koski-Jännes et al. (emt., 173) kirjoittavatkin, kuinka riippuvuuskäyttäytymisestä irtaantumiseen liittyy usein myös identiteettityöskentelyä, jonka avulla uusi riippuvuudesta vapaa minäkuva tulisi muodostaa. Erityisesti nuorilla tämä seikka on mielestäni erittäin merkittävä. Heidän identiteettinsä rakentamiseen kun saattaa liittyä aineista irtottautumisen lisäksi myös lapsuuden identiteetistä aikuisidentiteettiin siirtyminen.

Pysyvän tilan saavuttamisen näkökulmasta selviytymisessä vaikuttaisi muodostuvan hyvin merkittäväksi tilanteen realiteettien tiedostaminen. Tutkimuksissa näyttäisi toistuvan tulos, jonka mukaan addiktiivisen käyttäytymisen lopettaminen ei välttämättä tarkoita, että ongelma olisi kokonaan voitettu. Usein kyse onkin sen hetkisesti toteutettujen konkreettisten toimintojen muutoksista. (Esim. Koski-Jännes et al. 1998, 81.) Varsinainen, täydellinen ongelmasta selviäminen ja tilan vakiinnuttaminen voi sen sijaan tapahtua vasta paljon myöhemmin, jos koskaan.

5 TUTKIELMAN TOTEUTUS

Tutkielman toteutuksessa merkittäväksi vaiheeksi osoittautui tutkimusmenetelmän valitseminen. Lisäksi korostuivat haastattelujen osapuolten vuorovaikutukseen ja tarinallisen puheen ominaisuuksiin perehtyminen. Esittelen ensin valitsemani haastattelumenetelmän ja haastattelujen valmistautumiseen liittyvän taustoittavan materiaalin. Viimeisenä käyn läpi käytännön kokemukset haastattelutilanteisiin konkreettisesti valmistautumisesta ja haastatteluiden toteuttamisesta.

5.1 TEEMAHAASTATTELU TUTKIMUSMENETELMÄNÄ

Puolistrukturoituun teemahaastattelumenetelmään päätymistäni edelsi monivaiheinen prosessi. Aluksi etsin, tietämättä mitä etsin. Myöhemmin, monien vaiheiden jälkeen, teemahaastattelumenetelmä varmistui tutkielman tarpeita vastaavaksi. Se mahdollistaa tutkimustehtävääni soveltuen nuorten omista lähtökohdista ilmaistujen mielipiteiden kuulemisen. David Silverman (1993, 94–95) kuvailee vuorovaikutuksellista (interactionistic) haastattelua oman tutkielmani kaltaisiin lähtökohtiin sopivasti. Vuorovaikutuksellisessa haastattelussa hyväksytään ja oletetaan sekä haastattelijan että haastateltavan vaikuttavan merkittävästi haastattelun toteutukseen ja siitä analysoitaviin tuloksiin. Itse perustelen syvällisen yhteisymmärryksen ja luottamuksellisen vuorovaikutuksen tavoittelemista tutkielman teemojen todennäköisellä arkaluonteisuudella. Eri metodioppaissa teemahaastatteluun soveltuvina aiheina pidetään arkaluontoisia ja henkilökohtaisia aiheita sekä sellaisia haastateltavien kokemuksia, joiden voidaan olettaa olevan vaihtelevia haastateltavien välillä (esim. Eriksson 1986, 21–22; Taitto 1998, 22). Valintaani tukevat edelleen Reason ja Rowan (1981, ref. Silverman 1993, 95) korostaessaan puolistrukturoitua haastattelua humanistisena ja inhimillisenä metodina, jossa haastattelutilanteen validiteetti perustuu osapuolten väliseen kokonaisvaltaiseen ja syvälliseen ymmärrykseen.

Olen päätenyt hakemaan teoreettista viitekehystä työlleni siitä lähtökohdasta, että sen tulisi olla yhteensopiva omien ajatusteni ja metodivalintojeni kanssa (esim. Bertolino 1999, 211). Teorian, johon tukeudun, ja metodien, joita haastattelussa käytän, tulisi olla minulle luontevasti toteutettavissa. Mielestäni teemahaastattelussa korostuu luottamus omiin kykyihin soveltaa valittua teoreettista viitekehystä ja toimintatapoja. Teoreettiselta pohjalta lähestyn haastatteluissa kohderyhmää ”kulttuuris-individualisesti”. Tarkoitan tällä sitä, että pyrin lähestymään tutkimusongelman ratkaisemista sekä individualistisesti yksilötasolla että kulttuurisesti yhteisötasolla. Huomioin sen, mikä yksilössä itsessään ja yksilöä ympäröivässä yhteisössä ovat vaikuttaneet päihdeongelmasta selviytymiseen. Koen tämän olevan itselleni sellainen haaste, josta on tukea koko haastatteluprosessille ja analysointitulosten syntymiselle.

5.1.1 Teemahaastattelu strukturoimattomassa muodossa

Teemahaastattelun vahvuus tutkielmani kannalta on, että siinä sallitaan vapaus esittää kysymykset haastateltavakohtaisesti eri sanamuodoin ja eri järjestyksessä. (Hirsjärvi et al. 2000, 194.) Yhtä määritelmää teemahaastattelulle ei ole olemassa. Yhteistä on ainoastaan se, että haastattelussa on määritelty sitovasti ainakin yksi haastattelun näkökohta mutta ei kaikkia. Tällaisia näkökohtia ovat esimerkiksi kysymysten sanamuoto, haastateltavien vastausvaihtoehdot tai kysymysten järjestys. Tämän tutkielman haastatteluissa teema-alueiden sisällöt ovat ainoat tekijät, jotka olen määritellyt etukäteen. Tästä johtuen haastatteluni sijoittuu lähemmäksi strukturoimatonta kuin puolistrukturoitua toteutusta. Teemahaastattelun eräs ominaisuus on myös se, että siinä ei edellytetä varsinaista haastateltavien yhteistä kokemusta. Haastattelussa lähdetään oletuksesta, että kaikkia yksilön kokemuksia, ajatuksia, uskomuksia ja tunteita voidaan tutkia tällä menetelmällä. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 47.) Tähän tutkielmaan haastateltavien kohdalla ei myöskään voida puhua yhdessä koetusta yhteisestä kokemuksesta.

Oleellisinta teemahaastattelussa on yksityiskohtaisten kysymysten sijaan se, että haastattelu etenee tiettyjen keskeisten teemojen varassa. Tämä vapauttaa haastattelijan tutkijan näkökulmasta ja tuo *tutkittavien äänen kuuluviin*. Kuten olen työssäni korostanut, tutkittavien subjektiivisten ja itse merkityksellisiksi nostamien koke-

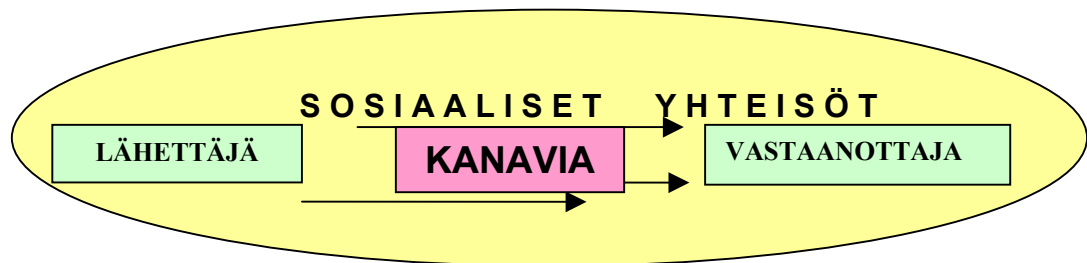
musten esiin tuominen on tutkielman keskeisin tavoite. Teemahaastattelun yksi ominaispiirre on se, että tutkijan lisäksi haastateltava toimii teema-alueen kysymysten tarkentajana. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 47–48.) Tavoitteeni haastattelijana on ainoastaan varmistaa oikeassa aihealueessa pysyminen ja sen käsitteleminen. Muutoin annan haastateltavien mahdollisimman vapaasti kertoa itselleen tärkeistä asioista teemaan liittyen. Toisaalta olen huomionnut, että nimenomaan teemahaastattelussa voivat korostua kysymysten ymmärrettävyysongelmat, arviointivaikeudet ja vastaajan vaikeus ilmaista asiaansa tai tiedostaa kysytyjä seikkoja itsessään. Juuri tällaisissa tilanteissa korostuu oma osuuteni kysymysten sisältöjen selkiyttäjänä.

5.1.2 Yhteisöllinen kommunikaatioteoria

Tutkielmani haastatteluiden suunnittelussa kielen huomioiminen on ensiarvoisen tärkeää. Kielen huomioimista ei ratkaista toteamalla, että osapuolet käyttävät ”samaa kieltä” (esim. Hirsjärvi & Hurme 2001, 53.) Tämän sijaan kielellisen valmiuden ja kommunikaatiotyöliien huomioimiseen on suhtauduttava vakavasti. Sanojen konnotaatiot, sivumerkitykset, voivat vääristää tulkintoja ja tilanteita ja johtaa jopa täysin vääristyneisiin tuloksiin.

Teemahaastattelumenetelmän vahvuus tutkielmassani on sen vapaus käyttää eri haastateltavien kohdalla erilaisia sana- ja lauserakennevalintoja. Haastatteluissa pyrin huomioimaan haastateltavien kielen ja mukauttamaan oman kommunikaationi siihen sopivaksi. Tavoitteena on näin minimoida sekä omat että haastateltavien virhetulkinnat. Positiivisena ja helpottavana tekijänä pidän sitä, että tuntumani haastateltavien joukkioon ja heidän kielensä sisältöön on suhteellisen tuore. Nuoren ikäni lisäksi tähän vaikuttavat kokemukset A-klinikkasäätiön nuorisoaseman sosiaaliterapeuttiharjoittelusta, vapaaehtoistoista alaikäisten kuulusteluvalvojana ja nuorten rikosjuttujen sovittelijana sekä työkokemuksesta turvapaikanhakijoiden vastaanottokeskuksen sosiaalityöntekijänä. Kaikissa edellä mainituissa tehtävissä olen saanut kohdata mitä erilaisemmissa tilanteissa olleita lapsia ja nuoria, mistä uskon olevan suuri hyöty haastatteluiden toteuttamisessa.

Perinteisen, individuaalisuutta korostavan kommunikaatioteorian mukaan vaikutukselliset sanomat ihmisten välillä välittyvät viestintäkanavien kautta (ks. kuvio 2). Selkiyttääkseni ajatusta, joka itselläni on viestintään vaikuttavista osatekijöistä, olen lisännyt kuvioon sosiaaliset yhteisöt. Mielestäni sosiaaliset yhteisöt vaikuttavat kauttaaltaan ja väistämättä osapuolien väliseen viestintään. Viestintäkanavissa viestit muuttavat merkitystään riippuen osapuoliin vaikuttaneista sosiaalisista yhteisöistä. Ajatustani tukee diskurssianalyttinen näkökulma. Sen mukaan haastattelussa molemmat osapuolet merkityksellistävät niitä kohteita, joista haastattelussa puhutaan ja käyttävät merkityseroihin perustuvia luokitteluja. Merkityseroissa näkyvät sosiaalisten yhteisöjen vaikutukset hyvin merkittävinä. Diskurssianalyysissä kielenkäyttöä pidetään sosiaalisen todellisuuden rakentajana ja uusintajana, jota on tutkittava sen tuottamien sosiaalisten merkitysten avulla. Diskurssit eivät täten vain kuvaa todellisuutta, vaan ne myös luokittelevat erilaisia ilmiöitä ja niiden tarkastelunäkökulmia. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 51.)

Kuvio 2. Kommunikaatioteoreettisen tarkastelun lähtökohdat ja yhteisöllisyys (Hirsjärvi & Hurme 2001, 50)

5.1.3 Sisäinen tarina ja tarinallinen kiertokulku

Sisäisellä tarinalla viitataan ihmisen mielen tiedostamattomaan sisäiseen tapaan hahmottaa omaa elämää (Hännisen 1996, ref. Hänninen & Valkonen 1998, 4, 5; Laitinen 1998, 27). Yksilön sisäinen tarina muodostuu jatkuvassa vuorovaikutuksessa muiden kanssa. Yksilö tulkitsee tarinastaan tilanteen tarjoamia mahdollisuuksia ja rajoja sosiaalisesta elämästään omaksumiensa tarinallisten mallien avulla. Sisäisessä tarinassa on täten kyse katkeamattomasta luovasta prosessista, jossa muodostuu uusia

merkityksiä ja joka ohjaa ihmisen toimintaa elämässään. (Hänninen 1999, 20–22, 31.)

Ihminen ryhtyy muodostamaan sisäistä tarinaansa tietoisesti kokiessaan elämässään sellaisia muutoksia, joiden myötä hän joutuu muokkaamaan omaa tarinaansa. Kun ihmiset tulkitsevat kokemuksiaan ja kertovat tarinaansa muille, he antavat kokemuksilleen ulkoisen muodon. Ihmiset tulkitsevat sisäisessä tarinassaan elämäänsä tarinallisten merkitysten kautta ja tuovat siitä *osan*, mutta eivät kaikkea, esiin kerronnassa ja toiminnassa. (Hänninen 1999, 20, 48.) Tämän näkökulman ymmärtämisestä on kyse myös tutkielman haastatteluiden tulkitsemisessä. Haastateltavat kertovat selviytymistarinansa valitsemallaan tavalla ja ilmentävät siinä omaa yksilö-, tilanne- ja kulttuurisidonnaista taustaansa (esim. Vilkkonen 1990, 82). Haastatteluiden teemoituksen kannalta mielenkiintoinen on Tommi Hoikkalan (1993, 97) toteamus, jonka mukaan varsinkin vastoinkäymiset ja kiperät kokemukset tuottavat kertomusmuotoista haastattelupuhetta. Haasteeni onkin pyrkiä tavoittamaan aineistosta pintaa syvällisempiä merkityksiä, nuorten sisäistä tarinaa.

Ihmisten elämä on osa tarinaa, ei sitä edeltävä erillinen tekijä. Tätä ilmiötä kuvataan tarinallisen kiertokulun teoriassa, jossa ihminen on osa sekä sosiaalis-materiaalista että diskursiivista todellisuutta. Tarinallisessa kiertokulussa on lähtökohtana tilanne, joka käsittää elämäntilanteen kokonaisuuden, sen tarjoamat rajat ja mahdollisuudet. Ihmisen elämä muodostaa peräkkäisten, rinnakkaisten, hierarkkisten ja sisäkkäisten tarinoiden kudoksen, joka nivoutuu toisten ihmisten tarinoihin. (Hänninen 1999, 129.) Tarinallisen kiertokulun teoriassa ihmistä tarkastellaan reaaliseen maailmaan suhteutuvana toimijana, jossa psyyke kehittyy sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ja toiminnassa ohjaamaan ajattelua. Kieli ja kielellinen vuorovaikutus on teoriassa niin ikään mielletty tärkeiksi, mutta niiden ajatellaan kietoutuvan myös eikielelliseen kokemukselliseen merkityksenantoon. (Emt., 28.)

Päihdekysymykset haastavat nuoret moraalisten valintojen eteen, joihin he suhteuttavat itsensä kertoessaan elämäänsä tarinoiden muodossa. On haastavaa tarkastella haastateltavia omien reaalisten maailmojensa osina. Tosin mahdollista on sekin, että käsitykseni heidän reaalimaailmoistaan poikkeaa nuorten omista käsityksistä. Mie-

lenkiintoista on huomioida myös tarinoiden kudosten monitahoisuus. Nuori, kuten muidenkin ikäryhmien ihmiset, esittää puheessaan itsensä yleensä toimijan roolissa. Mielenkiintoista toimijaroolin esittämisessä on, esitetäänkö se aktiivisena, passiivisena vai toisten toimijoiden kohteena olevana. (Jaatinen 2000, 17.) Tämän näkökohdan huomioimisella voin haastateltavien kohdalla taustoittaa sitä, ilmentääkö nuori vastuullisuutta, syyllisyyttä tai tavoitteellisuutta itsessään vai toisissa.

Teemahaastatteluissa tarkoitukseni on saada analysoitavaksi nuorten kertomia tarinoita elämästään päihdeongelmaisena ja erityisesti siitä selviämiseen vaikuttaneista tekijöistä. Olennaista on saada haastateltavat pukemaan sanoiksi sisäistä tarinaansa siten, että se ilmentää valitussa aihealueessa heille itselleen merkityksellisiksi muodostuneita asioita. Vilma Hänninen (1999, 13) kirjoittaa sisäisen tarinan olevan keskeisessä asemassa, kun halutaan ymmärtää, miten elämän merkityksellisyyden kokemus muodostuu. 1980-luvulta lähtien on alettu kiinnittää huomiota kertomusten realistisuuteen ja siihen, kuinka ne ovat jäsenyneet tarinallisen muodon kautta. Yhtäältä jäsenytyneisyyden ajatellaan rajoittavan uskottavuutta, mutta toisaalta sen voidaan nimen omaan ajatella kuvaavan kulttuurista todellisuutta. On todettu, että yhteisön moraalijäsennyksiä ja -uskomuksia voidaan paljastaa osoittamalla millaisia tarinallisia rakenteita ihmisten kertomukset sisältävät. (Emt., 18.)

En aio tutkielmassani keskittyä edellä esitetyn kaltaiseen pohdiskeluun. En usko sen olevan relevanttia, sillä lähtöolettamukseni on, että haastateltaviksi suostuvat ovat motivoituneita kertomaan mahdollisimman todenmukaisia tarinoita. Halusinkin esittää asian lähinnä taustoitukseksi mahdollisille epäilyille käyttämäni menetelmän hyväksyttävyydestä. Tämän kysymyksen sijaan mielenkiintoiseksi kysymykseksi on tutkielman kannalta noussut Hännisen (1999, 18) teoksesta se, että tarinallisuuden on hänen tuottamansa tiedon mukaan todettu ilmentävän jotain oleellista yhteisön kulttuurista. Samaan seikkaan viittaavat Amanda Coffey ja Paul Atkinson (1996, 77) kirjoittaessaan kertomusmuotoisen aineiston analyysin keskittymisestä erityisesti siihen, kuinka asiat on sanottu. Heidän mukaansa puheesta tulisi kyetä tunnistamaan sen sidonnaisuus kulttuuriin ja niihin tekijöihin, jotka ovat muodostuneet tarinoiden sekä asioiden esittämistavoiksi.

5.1.4 Vuorovaikutus haastattelussa

Jyrinki (1977, 13–16) kirjoittaa, että haastattelijan tulisi tietoisesti pyrkiä välttämään omien virheellisten olettamustensa tai tulkintojensa tekemistä, kuten myös suuntaa antavien lisäkysymysten tai kommenttien esittämistä haastateltavalle. Teemahaastattelu huomioi sekä sen, että merkitykset syntyvät vuorovaikutuksessa, kuin myös sen, että ihmisten tulkinnat asioista ja heidän asioille antamansa merkitykset ovat keskeisiä (Hirsjärvi & Hurme 2001, 66). Haastattelu on kaksisuuntainen vuorovaikutustapahtuma, jossa tapahtuu yhteenrakentamista (co-construction) ja uuden luomista. Tällöin haastatteluvastaus heijastaa aina myös haastattelijan läsnäoloa ja hänen tapansa kysyä asioita samoin kuin edeltäviä kysymyksiä ja vastauksia. Myös Kyösti Raunio (1999, 229–230) kehottaa kiinnittämään huomiota molempien haastatteluosapuolten sosiaalisiin ja kulttuurisiin konteksteihin sekä niiden lopputulokseen vaikuttaviin tulkintoihin.

Bob Bertolino (1999, 28) kirjoittaa ongelmanuria arvostavan terapian vuorovaikutuksesta. Vaikka tutkielmassa en olekaan toteuttamassa terapiaistuntoa, uskon monien Bertolinon ohjeistusten sopivan erinomaisesti haastattelutilanteisiin valmistautumiseen. Teemahaastattelun idean mukaisesti tavoitteeni on antaa nuoren puhua merkityksellisiksi kokemistaan asioista, teemojen puitteissa. Bertolino painottaa erityisesti, että tarkoitus ei ole hyväksyä kaikkia nuorten tekoja. Tämän sijaan merkittävää on avoimesti hyväksyä kaikki nuorten sisäiset kokemukset ja antaa nuorelle mahdollisuus kokemustensa ilmaisemiseen.

Vuorovaikutuksessa mielenkiintoinen kysymys koskee nuorten identiteettien mahdollista kehittymättömyyttä ja siitä seuraavaa nuorten kertomusten ”korostunutta vääristyneisyyttä”. Tällöin on kyse siitä, että nuorten omat näkemykset itsestä, samoin kuin muiden näkemykset heistä, ilmentävät nuoren elämästä korostuneesti huomioitavia ominaisuuksia. Edellä kirjoitetusta poiketen pyrkimykseni on kyseenalaistamisen sijaan kunnioittaa ja arvostaa nuoria omien kokemustensa asiantuntijoina. (Bertolino 1999, 11, 43, 76.) Tutkielmassa ja haastatteluissa lähtökohtani on asiakaslähtöinen ja siten tavallaan puolueellinen. Mainituista seikoista johtuen minun

ei mielestäni ole tarkoituksenmukaista tai korrektaa arvioida nuorten tarinoiden totuudenmukaisuutta.

5.2 HAASTATTELUJEN TOTEUTTAMINEN

5.2.1 Haastattelun osapuolet

Tutkielmaan soveltuvasta kohdejoukosta sain haastateltavaksi viisi päihdeongelmista selviytynyttä nuorta. Heitä yhdistävä tekijä on se, että he ovat saaneet alle 18-vuotiaana päihdeongelmiinsa apua tai ainakin olleet sellaisen tarpeessa. Olin sopinut erään Pirkanmaalla sijaitsevan päihdehoitoyksikön työntekijän kanssa, että saisin haastateltavia hänen avustuksellaan. Työntekijällä on toimensa puolesta kontakti nuoriin, joilla on päihdeongelmainen tausta. Tutkimusluvan varmistuttua työntekijä pyrki suunnitelmieni mukaisesti tavoittamaan haastateltavakseni nuoria, jotka ovat jo jonkin aikaa olleet ”kuivilla” päihderiippuvuudestaan. Luotin työntekijän kokemusperäiseen arvioon siitä, että kyseiset kriteerit täyttävät nuoret olisivat yhteistyökykyisiä ja heidän muistikuvansa saamastaan avusta olisivat vielä tuoreet.

Haastateltavien joukkio muodostui lopulta kahdesta pojasta ja kolmesta tytöstä, jotka olivat haastatteluhetkellä 20–24-vuotiaita. Toteutuneet viisi haastattelua olivat eri tavoilla miellyttäviä, sillä nuoret olivat kaikki omalaatuisia persoonia. Kappaleessa 4.1 pohdin nuorten mahdollista rajoittuneisuutta puhua päihdeasioista. Tämä seikka ei kuitenkaan haastattelutilanteissa käynyt ilmi. Asiaan vaikutti uskoakseni se, että painotin nuorille vaitiolovelvollisuuttani sekä sitä, että heidän nimensä tullaan muuttamaan julkaistavassa tutkielmassa. Lisäksi nuorten motivaatiota saattoi lisätä se, että kerroin tutkimuksen tavoitteena olevan nuorten oman äänen ja omien mielipiteiden esiin tuomisessa. Vaikutusta voi mielestäni olla myös sillä, että nuoret tiedostivat puhuvansa henkilökohtaisista asioistaan tutkimuksen tekijälle, ei hoitohenkilökunnalle tai muulle viranomaiselle.

Alkuperäinen ”tavoitteeni” haastateltavien suhteen ei toteutunut siinä mielessä, että kaksi heistä kertoi olleensa varsinaisesti päihdehoidossa vasta täysi-ikäisyyden saa-

vutettuaan. Tosin toinen heistä oli ollut jo pitkään muunlaisten lastensuojelullisten toimien kohteena. Täten on vaikea tehdä selkeää eroa sen suhteen, oliko alle 18-vuotiaana toteutettujen toimenpiteiden taustalla myös päihdekysymys. Sen sijaan toisella yli 18-vuotiaana hoitoon ohjautuneista ei selvästi ollut taustalla lastensuojelullista historiaa. Arvioin kuitenkin, että myös nämä kaksi haastateltavaa sopivat aineistooni, sillä molemmissa tapauksissa oli kyse pitkään ennen täysi-ikäisyyttä jatkuneesta päihdeiden käytöstä. Heidän omien arvioidensa mukaan käyttöön oli liittynyt tuolloin myös selkeitä päihdeongelmia. Kyseiset tapaukset ovatkin erinomaisia esimerkkejä siitä, miksi päihdeongelmiin ei alaikäisenä kiinnitetty huomiota ja mitkä asiat ehkä olisivat toisin, jos näin olisi tapahtunut.

Haastatteluja suunnitellessani kiinnitin huomiota myös siihen, millaisia ominaisuuksia haastatteluiden suorittaminen vaatisi minulta. Daphne Keats (2000, 60) kirjoittaa että haastattelijalla tulisi olla kyky tulkita haastateltavaa, jollin huomio kohdistuu sen lisäksi, *mitä* haastateltava sanoo, myös siihen, *miten* hän sen sanoo. Erityisesti pohdin etukäteen haastateltavien tyyliä ilmaista itseään. Haastateltavien on havaittu osallistuvan keskusteluun sitä intensiivisemmin, mitä turvallisemmin he voivat käyttää kommunikoinnissa omaa kieltään ja tulevat sillä ymmärretyksi (emt., 62). Ymmärrän tämän näkökohdan hyvin, kun peilaan sitä vastaanottokeskuksessa tekemääni työhön. Työssä huomasin jatkuvasti ihmisten rajoittuneisuuden keskustella henkilökohtaisista asioista jollain muulla kuin omalla äidinkielellään.

Toisaalta olen ymmärtänyt, että erityisesti nuorten kohdalla on vältettävä heidän oman kielensä teennäistä jäljittelemistä. Nuorten on todettu reagoivan negatiivisesti, jos he huomaavat, että aikuinen heitä jäljittelemällä pyrkii omiin tavoitteisiinsa (esim. Keats 2000, 103; Nuorten päihdeongelmien kohtaaminen... 1992, 69). Myös kokemukseni nuorten ja heidän vanhempiensa kanssa työskentelystä ovat antaneet minulle samankaltaisen kuvan nuorten suhtautumisesta. Esimerkiksi vanhemmat, hiukan järkyttyneessä mielentilassa, usein kiinnittävät korostuneesti huomiota lastensa kommunikointitapaan, mistä toistuvasti huomauttamalla saavat lapset helposti täysin hiljentymään.

5.2.2 Haastattelujen suunnittelu ja toteutus

Tutkielman teemahaastatteluiden suunnittelussa pääpaino oli teema-alueiden muodostamisessa. Lisäksi huomioin suunnittelussa haastattelun toteuttamispaikan ja haastatteluosapuolten ominaisuudet. Haastatteluosapuolten merkitystä olen pohtinut perusteellisemmin kappaleissa 5.1.4 ja 5.2.1.

Olen muodostanut tutkielmani rakenteen Sirkka Hirsjärven ja Helena Hurmeen (2001, 55) luokittelun mukaan seuraavanlaisesti: 1. Laajemmassa viitekehyksessä tutkin ilmiöiden tasolla yhteiskunnassamme toteutuvaa alle 18-vuotiaiden päihdeongelmaisten auttamista. 2. Käytännössä, eli menetelmien tasolla, toteutan ilmiöiden tasolla ilmaisemaani tutkielman tehtävää teemahaastattelumenetelmän keinoin. Teemahaastattelurunko on tutkielmassa liitteenä. (LIITE 1)

Teemahaastattelussa haastattelurunkoa ei laadita yksityiskohtaisten kysymysluetteloiden vaan teema-alueuetteloiden pohjalle. Tutkimuksessa tutkittavista ilmiöistä ja niitä kuvaavista peruskäsitteistä, tutkimusongelmista, johdetaan eriteltyt osailmiöt, spesifioidut alakäsitteet tai -luokat. Teema-alueet muodostuvat näistä alakäsitteistä tai -luokista ja ovat luonteeltaan pelkistettyjä ja iskusanamaisia luetteloja. Haastattelutilanteessa teema-alueet tarkennetaan kysymyksillä. Teema-alueiden pohjalta haastattelija voi jatkaa tai syventää keskustelua niin pitkälle kuin tutkimusintressit edellyttävät kuitenkin muistaen haastateltavan edellytykset ja kiinnostuneisuuden. Toisaalta luettelot toimivat myös haastattelijan tukena ja muistilistana. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 66–67.)

Haastattelutilanteissa huomasin teemahaastattelurungon toimivan nimenomaan tukea antavana muistilistana. Lisäksi haastattelurunkoa lukiessani syntyi keskusteluun luonnollisia taukoja. Tällöin haastateltavalle tarjoutui mahdollisuus jatkaa käsitellyn asian pohdintaa. Toisinaan nuoret oma-aloitteisesti aloittivatkin keskustelun aiheesta uudelleen. Lisäksi sovelsin haastatteluissa terapiahaastattelussa suositeltavien ”entä muuta?” -tyylisten poikkeuskysymysten esittämistä (Bertolino 1999, 49). Nämä poikkeuskysymykset, yhdessä tutkimuksen etukäteen määriteltujen kysymysten

kanssa, auttoivat haastateltavia tuottamaan sisäisestä tarinavarannosta kumpuavaa tietoa.

Olen kappaleissa 3.3.1 ja 5.1.4 kirjoittanut nuorten kohtaamisessa oleellisista tekijöistä. Mainituista tekijöistä johtuen nauhoitin haastattelut kaseteille. Näin mahdollistin keskittymisen tärkeän vuorovaikutuksellisen suhteen luomiseen muistiinpanojen tekemisen sijaan. Haastattelut olin sopinut toteutettavaksi Pirkanmaalla sijaitsevan päihdehoitoyksikön kokoushuoneessa. Epäröintini sen suhteen, vaikuttaisiko kyseinen ympäristö haastateltaviin, osoittautui mielestäni turhaksi. Heistä ketään ei tuntunut haittaavan tai rajoittavan toteutuspaikka. Paikka oli päinvastoin mahdollisesti jopa tuloksellisuutta parantava, sillä se oli osalle nuorista entuudestaan turvallinen ja tuttu ympäristö, jonne pääsi helposti ja jossa tiesi talon tavat (ks. kappale 6.4.3). Joissain haastatteluissa saattoi tosin huomata, että haastateltava mainitsi kyseisestä hoitopaikasta erikseen mielipiteitä, jotka eivät muutoin olisi välttämättä tulleet hänelle mieleen. Tämä ei kuitenkaan mielestäni vaikuta analysoinnin lopputulokseen, jossa keskityn erityisesti kuvaileviin mielipiteisiin siitä, millainen paikka tai hoitomuoto on parempi kuin toinen.

Haastatteluiden järjestämisessä oli muutamia harmittavia vastoinkäymisiä. Yksi haastattelupäivistäni ei toteutunut lainkaan suunnitelmien mukaan, sillä kaikki sille päivälle sovitut haastattelut peruuntuivat. Kaiken kaikkiaan sovituihin haastatteluista kaksi peruuntui haastateltavien viime hetken kieltäytymisestä johtuen. Peruuttamiset johtuivat huonosta mielialasta ja toisiin ajatuksiin tulemisesta. Nuoret eivät näistä syistä johtuen kokeneet enää olevansa valmiita haastateltaviksi. Molempien haastattelujen poikien kohdalle sattui myös vastoinkäymisiä. Toisen haastattelun nauhoitus epäonnistui teknisistä ongelmista johtuen ja toisen haastattelun kokonaisaika supistui 45 minuuttiin, kun haastateltavalle sattui pakollinen meno osittain päällekkäin sovitun ajan kanssa. Nauhoittamattoman haastattelun analysoinnissa jouduin turvautumaan muistiinpanoihini, jotka tosin tein heti haastattelun jälkeen.

Haastatteluiden toteutus oli hyvin mielenkiintoinen prosessi. Kaikki haastateltavat olivat erilaisia omine erityispiirteineen. Onnekseni haastateltavat olivat verbaalisesti hyvin kyvykkäitä keskustelemaan aiheesta, varsinkin kun painotin, että he voivat

kertoa asioista sillä kielellä, mitä ovat tottuneet käyttämään (ks. kappale 5.2.1). Kerroin reilusti sen, että kysyisin, jos en jotain ymmärtäisi. Jossain määrin huomasin eroavaisuuksia tyttöjen ja poikien välillä. Tyttöjen haastattelut kestivät ajallisesti pidempään kuin poikien, ja siten niistä saamani materiaali oli hiukan monipuolisempaa. Osittain tämä ilmiö johtui myös poikien kohdalle sattuneista vaikeuksista, joista kerroin edellä. Haastatteluiden kestoajat vaihtelivat 45 minuutin ja 1,5 tunnin välillä.

Aloitin haastattelutilanteet suunnittelemani tavalla. Kerroin haastateltaville tutkielmani nimen ja perustelin miksi teen tällaista tutkielmaa. Kerroin myös, että tutkielmassa halutaan erityisesti tuoda esille päihdeongelmien kanssa kamppaileiden nuorten omia ajatuksia, mielipiteitä ja arvioita saamastaan avusta. Korostin ennen varsinaiseen haastatteluun siirtymistä vaitiolovelvollisuuttani sekä sitä, että lopullisessa tutkielmassani yksittäinen haastateltava ei ole tunnistettavissa. Lähtökohtani haastatteluille oli, että totuus on se, mitä haastateltava minulle verbaalisesti ilmaisee (ks. kappaleet 5.1.3 ja 5.1.4). Tämän seikan sain aika-ajoin palauttaa mieleeni, sillä huomasin kaikkien haastatelluiden puheissa joitain ristiriitaisuuksia. Olen lopulta päätenyt ajattelemaan, että ristiriitaisuudet eivät välttämättä olleet tarkoituksellisia. Niiden taustalla saattoi vaikuttaa inhimillinen muistamattomuus jo pelkästään aineiden käytön vaikutuksesta. Useimmat nuorista mainitsivatkin erikseen, että heillä on muistamattomuutta käyttöaikaan liittyen. Haastattelun lopetukseen varasin aikaa mahdolliseen jälkikeskusteluun, mikäli haastateltava oli siihen halukas.

Teemahaastattelu menetelmänä toimi nuorilla mielestäni hyvin. Jokaisen kohdalla tein tarkentavia kysymyksiä ja avasin uusia teemoja keskustelun tyrehdyttyä. Toisaalta varoin kuitenkin liikaa johdattelemasta nuoria ja mikäli niin oli käynyt, jätin kyseisen seikan huomioimatta haastattelun analyysissä (ks. kappale 5.1.4). Pysin jatkuvasti muistamaan myös rauhallisen etenemisen periaatteeni. Täten uskon antaneeni nuorille aikaa pohtia teemoihin liittyviä seikkoja keskeyttämättä heidän ajatteluaan. Kaikkien kohdalla kävi myös niin, että he toivat itse haastattelutilanteessa ilmi sellaisia asioita, joita en aiemmin ollut suunnitellut läpikäytäväksi. Yksi merkittävä, heti ensimmäisestä haastattelusta ilmi tullut uusi aihe liittyi lastensuojelutahon huomioimiseen haastateltavien omien lasten osalta. Otinkin tämän seikan puheeksi kaikkien muidenkin haastateltavien kanssa.

Lisäksi päädyin käyttämään haastattelutilanteissa apukeinona aikajana-idea. Toteutin tämän siten, että tein valmiiksi papereita, joihin olin piirtänyt aikajanan ja otsikoinut paperin ”päihdehistoriani”-otsakkeella. Täydensin paperia haastattelun aikana merkkaamalla siihen päihdehistorian alkamis- ja loppumisajankohdat sekä keskeisimmät päihdehistorian vaiheet. Yhtä poikkeusta lukuunottamatta kaikki haastateltavat kohdistivat huomionsa janaan pohtiessaan päihdetaustansa vaiheita. Osa käytti janaa havainnollistavana tukena selittäessään jonkin prosessin kulkua. Täten voin todeta, että jana oli hyvä lisä haastatteluissa, joskin sitä ilmankin olisi niistä varmasti selvinnyt.

6 HAASTATTELUJEN ANALYSOINTI JA TULOKSET

Tutkielman analysointivaihe, menetelmien valinnasta lähtien, osoittautui alkuhankaluuksien jälkeen työn yhdeksi mielenkiintoisimmista vaiheista. Erityisen hankalaa oli oppia luottamaan omiin ideoihin ja niiden käyttämisen mahdollisuuksiin. Käytännössä omat ideat kuitenkin tulivat helposti osaksi kokonaisuutta ja analysointia. Itse asiassa en ollut etukäteen osannut aavistaakaan, kuinka suuri merkitys omilla ideoilla tulisi olemaan tutkielman toteutuksessa. Tämä johtui osittain mielikuvasta, joka liittyi tutkielman toteuttamismahdollisuuksien rajallisuuteen. Tässä mielessä olen positiivisesti yllättynyt, joskin vapautta olisi mielestäni edelleen syytä lisätä. Opiskelijoiden keskuudessa käytyjen keskustelujen myötä arvelisin, että nykyisistä rajoitteista johtuen moni hyvä tutkimusidea jää harmillisesti toteuttamatta.

Kappaleen alussa esittelen analyysimenetelmät, joiden tukemana olen lopullisen analyysin toteuttanut. Itse analyysistä kirjoitan sen keskeisimmät vaiheet siinä järjestyksessä kuin ne toteutin. Tosin monet vaiheista etenivät ja valmistuivat osittain tai kokonaan samanaikaisesti. Kappaleen lopussa keskityn nuorten puheista poimitujen siteerauksien avulla tuloksia havainnollistavaan analyysiin. Loppuosan olen jakanut neljän keskeisimmän yläkategorian alle. Kategorisoinnin on tarkoitus ilmentää tarinoista keskeisimmiksi nousseita selviytymiseen vaikuttaneita osa-alueita.

6.1 GROUNDED-TEORIA JA NARRATIIVI TOISIAAN TÄYDENTÄEN

Johtuen tutkielmani laadullisesta luonteesta päädyin valitsemaan sen analysointimenetelmät lopullisesti vasta aineiston keruun myötä. Metodioloppaissaakin suositellaan toimimaan näin (esim. Raunio 1999, 293; Strauss & Corbin 1990, 59). Siksi uskon saavuttaneeni aineistoa parhaiten vastaavat valinnat. Olen lopulta päätynyt yhdistämään kahden aineiston lähestymis- ja analysointitavan mahdollisuudet. Grounded-teoria perustuu aineiston systemaattiseen analysoimiseen, jossa teoriaa tuotetaan

analyysiprosessin yhteydessä. Aineiston käsittelyssä korostuu erityisesti vapaus liikua edestakaisin aineiston keruun, koodaamisen ja päätelmien tekemisen välillä. (Alston & Bowles 1998, 196–197.) Grounded-teoria on tukenut minua tutkielman teoreettisen ja empiirisen osion suunnitteluprosessissa sekä haastatteluaineistosta muodostamieni kategorioiden analysoimisessa.

Toiseksi analyysimenetelmäksi olen valinnut narratiivisen lähestymistavan. Narratiivisuus ajatuksia, kokemuksia ja kaaosta jäsentävänä työkaluna on muodostunut kal-lisarvoiseksi välineeksi aineiston käsittelyssä (Roof 1993, ref. Hänninen 1999, 126). Narratiivisin keinoin olen muodostanut haastatteluiden vastauksista saamieni vihjeiden perusteella nuorten hypoteettiset sisäiset tarinat (ks. kappale 5.1.3), joiden avulla olen pyrkinyt tavoittamaan nuorten verbaalisen kerronnan takaa löytyviä syvällisempiä merkityksiä (emt., 137). Se, etten pitäytynyt vain yhdessä analysointimallissa, on asettanut minulle lisäpohdittavaa sen suhteen, voidaanko analyysimenetelmien yhdistämistä perustella tieteellisesti. Toisaalta käytäntö on osoittanut niiden täydentävän toisiaan aineiston käsittelyssä. Lisäksi osa analysointia muodostuu haastatteluaineiston ja työn taustoittavan osion vertailevasta pohdinnasta (ks. esim. kappale 4). Tavoitteeni on ollut suhteuttaa aineisto työn taustoittavaan osioon ja etsiä sieltä niitä tekijöitä, joilla voisi olla arvoa lasten ja nuorten päihdeongelman ymmärryksessä ja hoidon kehittämisessä.

Grounded-teorian lähestymistavassa tutkimuskysymykset usein kohdistuvat etenevään prosessiin, kuten tutkielmassani päihdeongelman hoito- ja selviämisprosesseihin (Strauss & Corbin 1990, 38). Tutkielmaan sopivasti menetelmässä painotetaan myös hypoteesien ja käsitteiden aineistolähtöisyyttä sekä sitä, ettei siinä tutkimusongelmia tai tavoitteita määritellä kovinkaan tarkkaan etukäteen (Raunio 1999, 304, 312). Myöskään narratiivisessa analyysissa lähtökohtana eivät ole tutkijan etukäteen tarkkaan määrittelemät kriteerit, vaan tarkoituksena on aineiston käsittelyn myötä löytää kertomuksista niiden merkitysrakenteita (esim. Alasuutari 1993, 103). Narratiivin tuottamisessa suositellaan teemahaastattelun tavoin avoimia kysymyksiä ja siten haastateltavan mahdollisimman vapaasti tuottamia kerronnallisia vastauksia (esim. Riessman & Kohler 1993, 54). Valitsemani teemahaastattelumenetelmä soveltuu näin molempien valitsemieni analyysimenetelmien lähtökohtiin. Olenkin

muodostanut tutkielman hypoteeseja ja keskeisimpiä käsitteitä nimenomaan samanaikaisesti aineiston keruun ja etenkin sen analysoimisen kanssa.

Grounded-teorian mukainen aineiston ”portaittainen” lähestymistapa on tukenut minulle luontaista hahmottamismallia. Mallin mukaisesti olen pyrkinyt ensimmäisessä, open coding -vaiheessa ”avaamaan aineistoni” koodaamalla siitä olennaiselta tuntuvan materiaalin. Toteutin koodauksen tässä vaiheessa hyvin laajasti, sillä pyrkimykseni oli jättää avoimeksi se, mitkä tekijät aineistosta lopulta painottuisivat merkityksellisimmiksi (ks. kappale 6.2). Toisessa, axial coding -vaiheessa tavoitteenani oli tulkita aiemmin muodostuneita jaotteluja. Niiden keskinäisistä suhteista lähtien pyrin perustellusti luokittelemaan materiaalin viiden eri kategorian alle. (Alston & Bowles 1998, 200–201.) Vaikka en grounded-teorian mukaisesti ole analyysissäni edennyt koko aineiston osalta sen viimeisimpään teorian muodostamisen eli selective coding -vaiheeseen, halusin säilyttää sen lähestymiskeinot täydentämässä narratiivista analyysia. Teorian mukainen koko aineiston käsittelyn ajan kestävä analysointi, jossa koodausta, käsitteiden ja kategorioiden määrittelyä, uusien näkökantojen etsimistä ja aineiston tulkintaa toteutetaan jatkuvasti, on osoittautunut aineiston kannalta tuloksekkaaksi lähestymistavaksi (esim. emt., 196).

Haastatteluaineistosta muodostamieni kronologisten tarinoiden myötä olen päässyt tarkastelemaan kertomusten juonellisuutta päihdetarina-teemasta käsin. Tällöin olen voinut jättää pois sellaisia haastatteluissa käsiteltyjä sivujuonteita, jotka eivät ole olleet merkityksellisiä tutkimusaiheen kannalta. (Esim. Alasuutari 1993, 96.) Myös se, kuinka olen haastattelutilanteessa haastateltavia puhutellut, on vaikuttanut aineiston sisältöön. Haastateltavat ovat kertoneet päihdetarinansa valitsemalla siihen sellaiset tapahtumat, jotka ovat kokeneet merkityksellisiksi selviytymistarinansa juonen etenemisen kannalta (esim. Hänninen & Koski-Jännes 1998, 198). Haastatteluissa soveltaen käyttämäni ”päihdehistoriani”-jana on lisäksi toiminut osalle haastateltavista narratiivisuutta lisäävänä tukena (ks. kappale 5.2.2). Tarinoiden juonellisuuden tavoittelussa olen etsinyt nimenomaan niitä käännekohtia, joilla on merkityksellinen rooli haastateltavien päihdehistorian muutostapahtumissa. Olen pyrkinyt vertailemaan käännekohtia keskenään ja tavoittamaan niissä esiintyvät yhtäläisyydet ja eroavaisuudet.

Narratiivissa ei ole kyse pelkästä tapahtumien selostuksesta, vaan siihen sisältyy myös emotionaalisia, kausaalisia, moraalisia ja arvoihin liittyviä merkityksiä, joita analysoimalla olen tavoitellut ”sanojen taakse” kätkeytyviä merkityksiä (esim. Hänninen & Koski-Jännes 1998, 200). Tavoitteeni saavuttamista on tukenut narratiivisuuden lähtökohta, jonka mukaan ihmistä tulee tarkastella aktiivisena ja merkityksiä antavana toimijana. Tällöin ihmiselämä tulkitaan prosessimaisena, aikaan ja paikkaan sidottuna ja kielellisesti tulkittuna. (Hänninen 1999, 125.) Olen näiden periaatteiden mukaisesti pyrkinyt tavoittamaan nuorten tarinoista niiden kulttuurisen kontekstin. Millaiset tekijät ovat mahdollistaneet nuorten päihteistä irtaantumiseen joltaneen psyykkisen kokemuksen ja millaisia merkityksiä nuoret ovat näille kokemuksilleen antaneet? (esim. Koski-Jännes et al. 1998, 65.)

Kyseisiä tavoitteitani täydentää sopusointuisasti myös grounded-teoria, jossa lähtökohta on, että käsitteistön tuottamiseen liittyy aineiston lisäksi myös esiymmärrys tutkimuksen aihealueesta ja siihen liittyvistä sosiaalisten ilmiöiden merkityksistä (Raunio 1999, 306). Käytännössä olen toteuttanut syvällisempien merkitysten etsimistä pääosin grounded-teorian mukaisen koodaamisen ja kategorisoinnin keinoin. Samanaikaisesti olen pohtinut kategorioiden merkitystä nuorten tarinoissa. Olen arvioinut kategorioiden ja tarinoiden yhteensopivuutta. Tavoitteeni on, että aineistosta muodostamani kategoriat ja niiden analysoinnit sisältäisivät kaiken sellaisen tiedon, mikä erikseen tarkastelluissa tarinoissa vaikuttaisi merkittävältä.

Anja Koski-Jännes et al. (1998, 96) kirjoittavat, kuinka muutoksen ytimen nähdään sisältyvän niihin merkityksiin, joita asianosainen antaa tapahtumille. Merkitykset usein muuttuvat riippuvuuden loppumisen yhteydessä. Esimerkiksi päihde voi muuttua prosessissa kokemuksellisesta ystävästä viholliseksi. Narratiivianalyysissä kertomuksen sisältö avautuukin syvällisemmin. Narratiivi vastaa kysymykseen, miksi kertomus on kerrottu juuri kyseessä olevalla tavalla. On ollut haastavaa pohtia luovasti esimerkiksi haastateltavieni identiteetin muodostumista ja muuttumista (esim. Riessman & Kohler 1993, 2,5). Tämä tarkastelu osoittautui yhdeksi analyysini haastavimmista tehtävistä. Osittain minua tukivat siinä joidenkin nuorten omat pohdinnat itessään tapahtuneista muutoksista.

Analysoidessani olen pyrkinyt erottelemaan tarinoista kolme tasoa: Emotionaalinen taso on auttanut minua ymmärtämään, mikä päähenkilöstä on ollut toivottavaa ja mikä ei. Tarinan selittävä taso on muodostunut niiden ”kausaalisista” merkityksistä. Ne ovat auttaneet ennalta-arvaamattomienkin syy-seuraus-tekijöiden löytämisestä, sillä selitykset voivat käytännössä muodostua lähes mistä vain tai perustua jopa pelkkään sattumaan. Arvojen tason myötä olen etsinyt haastatteluaineistostani laajempaa taustoitusta sille, minkä yleisimpien arvojen perustalta haastateltavani ovat tarinaansa minulle kertoneet, millainen on heidän ihmis- tai yhteiskuntakuvansa. (Esim. Hänninen & Koski-Jännes 1998, 200–201.) Viimeisin taso viittaa myös kulttuurien ilmentymisen analysoimiseen ja vaikutuksiin nuoren identiteetin muokkautumisessa. (esim. Riessman & Kohler 1993, 5). Koska analyysini on aineistolähtöinen, en ole lopullisessa tekstissäni luokitellut aineistoa kyseisten tasojen mukaisesti. Tasot esiintyvätkin analyysissä hyvin erilaisin painotuksin. Esimerkiksi arvojen tason esiintyvyys painottuu kappaleeseen 6.7.2, kun taas selittävä taso on läsnä voimakkaasti koko analyysissä. En myöskään erikseen viittaa tasoihin, sillä se aiheuttaisi mielestäni sekä kirjoittajan että lukijan kannalta sekavuutta.

6.2 KATEGORISOINTI JA TERMISTÖN MUODOSTAMINEN

Päädyin haastattelumateriaalin purkamisessa tekniikkaan, jossa litteroin haastattelut suoraan nauhalta lauseittain ja kappaleittain siten, että jätin huomioimatta sellaisia lauseita, jotka eivät olennaisesti liittyneet valitsemiini teemoihin tai tutkimustehtävään (esim. Eriksson 1986, 22; Strauss & Corbin 1990, 73). Olen litteroinut materiaalin useaan kertaan. Ensimmäiseksi kirjoitin kahteen kertaan muistiinpanojen pohjalta haastattelun, josta minulla ei ollut olemassa nauhoitettua kasettia. Samalla grounded-teorian open coding -vaiheen mukaisesti poimin haastattelusta mielestäni merkittävimmät aihealueet (Strauss & Corbin 1990, 65, 67). Muodostuneet kahdeksan aihealuetta olivat: elämäntarina, päihdehistoria, kiinni jääminen ja ongelmaan puuttuminen, oman mielipiteen huomioiminen, merkitykselliset ihmissuhteet/tahot/tekijät selviytymisen kannalta, mistä motivaatio löytynyt ja mikä pitää sitä yllä/heikentää, mikä päihdehoidossa toimii ja mikä ei, mikä auttaisi alaikäisten päihdeongelmien hoidossa. Osittain aihealueet vastasivat haastatteluteemoja, mutta suurimmaksi osaksi ne nousivat haastateltavan puheesta. Muodostuneen ensimmäisen

kategorisointimallin mukaisesti litteroin myös muut haastattelut (esim. Riessman & Kohler 1993, 56). Prosessin tässä vaiheessa olin tuottanut haastatteluaineistosta analyysin perustaksi yhtenäisten kriteerien mukaisesti laaditun sisällöllisen analyysin (Apo 1990, 65). Esitettyjen alkuperäisten kategorioiden ajattelen helpottavan sen ymmärtämistä, kuinka olen päätenyt tutkielman lopullisiin analyysiluokituksiin.

Pienen tauon jälkeen muokkasinkin kategorioita uudestaan koko aineiston pohjalta. Kyseenalaistin aiemmat luokitukset ja esitin aineistolle eri tyyppisiä kysymyksiä, kuten miten luokat eroavat toisistaan, onko niissä yhdistäviä tekijöitä, mitkä seikat toistuvat usein, mitkä seikat ovat koko aineiston kannalta merkityksellisiä jne. (esim. Strauss & Corbin 1990, 77; Alasuutari 1993, 178). Alleviivasin värikynällä muokkaamiini uusiin kategorioihin liittyvät lauseet. Pyrkimykseni oli näin löytää aineistosta entistä paremmin haastatteluja yhdistäviä ja erottavia tekijöitä sekä muodostaa niistä päihdetarinoiden vaihekuvauksia (Apo 1990, 65–66). Tässä vaiheessa kirjoitin jokaisen haastateltavan päihdetarinasta kronologisen lyhennelmän, jonka myötä sain muodostettua haastateltujen nuorten päihdehistorioiden vaihekuvaukset.

Edelleen kuuntelin kaikki haastattelut läpi uudestaan ja lisäsin niihin vielä yhden uuden kategorian. Kuunnellessani pyrin keskittymään asiasisällön lisäksi siihen, *miten* haastateltava asioista puhui, millaisia painotuksia puheessa ilmeni, millaisessa roolissa haastateltava oli itse tarinan eri vaiheissa, toistuivatko samat asiat useaan kertaan, tuliko jokin uusi asia esiin yllättävässä kohdassa, mitä jätettiin kertomatta ja miksi. Litteroin tällä kertaa merkityksellisimpien tai muutoin hyvin aihetta kuvaavien lauseiden sisällön sanatarkkaan. Tarkoitukseni oli tällä tavoin löytää mahdollisimman monipuolisesti nuorten oman äänen kautta kuvaannollistuvaa materiaalia, jota pystyisin käyttämään myöhemmin analysointituloksieni perusteluina (esim. Apo 1990, 66). Pyrin lisäksi kuuntelemaan erityisellä tarkkaavaisuudella ne kohdat, jotka olin aiemmin jättänyt litteroimatta, ja lisäämään ne aineistoon, mikäli niillä tuntui olevan merkitystä aiheeni kannalta.

Viimeisessä analyysivaiheessa pyrin yhtäältä etsimään tarinoiden kategorioista niissä vaikuttaneita olosuhteita, prosesseja, seurauksia ja kulttuurisia konteksteja. Tavoitteeni oli löytää kategorioiden väliltä niiden eroavaisuudet ja yhdenmukaisuudet sekä

muodostaa niistä, axial coding -vaiheen mukaisesti, analyysituloksia kuvaavia käsitteitä. (Strauss & Corbin 1990, 97, 99–107, 111.) Toisaalta etsin nuorten tarinoista niiden juonien rakenteelliset yhtäläisyydet ja eroavaisuudet. Prosessin myötä jaoin tarinat kahdenlaiseen juonikuvaukseen. Aineistoni pienuudesta huolimatta perustelen kahden juonikuvauksen säilyttämistä sillä, että lähtökohta tälle erottelulle on yhteiskunnallisesti, erityisesti lastensuojelullisesta näkökulmasta mielenkiintoinen. Toisaalta molemmista juonikuvauksista löytyy erottelevien tekijöiden lisäksi myös hyvin paljon yhteneväisyyksiä. Tämä on mielestäni osoittautunut mielenkiintoiseksi tulokseksi nuorten päihdehistorioiden muutosten taustavaikuttajien näkökulmasta.

6.3 KAKSI JUONIKUVAUSTA

Esittelen seuraavaksi kahden nuoren päihdetarinoista tiivistetyt kertomukset, jotka ilmentävät heidän päihde- ja hoitohistoriansa keskeisimpiä vaiheita. Kertomukset ovat esimerkkejä niiden jälkeen esittelemistäni kahdesta juonikuvauksesta. Kuvauksissa pääpaino on niissä esiintyvissä päihdetarinan merkityksellisissä muutoksissa ja vaiheissa. Lopuksi analysoin kahden juonikuvauksen eroavaisuuksia ja yhtäläisyyksiä. Muistutan tässä vaiheessa siitä, että tutkielmaan haastateltujen nuorten nimet on luonnollisesti muutettu heidän henkilöllisyytensä salassa pitämiseksi.

6.3.1 Juonikuvaus 1: Mika 10-vuotiaana

Mika mainitsi lapsuuden perheestään äidin sekä useat sisarukset. Mika ei erikseen puhunut isästään mutta ei myöskään maininnut, etteikö tätä olisi ollut olemassa. 10-vuotiaana Mika tutustui alkoholiin ja siirtyi pikkuhiljaa käyttämään myös huumeita. Mika joutui ensimmäisen kerran hoitoon 17-vuotiaana, kun hänelle oikeudessa tarjottiin sitä yhtenä tuomion suorittamisvaihtoehtona. Kyseisen, keskeytetyn hoidon jälkeen Mika on käynyt useissa pääasiassa äitinsä ja sosiaalityöntekijän järjestämässä hoidoissa. Suurimman osan hoidoista hän on kuitenkin jättänyt kesken. 19 vuoden iässä Mika motivoitui itsekin hakeutumaan hoitoihin. Joskin ensimmäisillä kerroilla hän arvelee, ettei hoitojen tarkoituksena ollut kuitenkaan vielä lopettaa vaan saada lähinnä käyttöön ”katkoja”.

Mikan selviytymistarinan käännekohtaksi muodostui noin 22 vuoden iässä tyttöystävän raskauden myötä löytynyt oma tahto ja motivaatio. Ilman tätä taustavaikutusta Mika ei olisi mielestään voinut parantua ja käydä läpi parantumisen edellyttämää raskasta ja tuskaisaa prosessia. Mika arvioi oman tahdon lisäksi aineista eroon pääsemisessä avaintekijäksi vieroitushoidon Subutexilla, vaikkakin joutui kesken vieroitushoidon vankilaan suorittamaan tuomiotaan. Mikan tahdon lujudesta kertookin jotain se, kuinka hän vankilassa ollessaan saattoi itse vieroitushoitonsa loppuun muilla, vankilassa saatavissa olleilla aineilla. Varsinainen siviilissä aloitettu vieroitushoito oli vankilassa lopetettu paljon alkuperäistä hoitosuunnitelmaa nopeammassa tahdissa.

Vankilasta pääsystä on noin kolme kuukautta, eikä Mika ole sen jälkeen retkahtanut aineisiin. Mika kertoo itse suunnittelemansa ”jälkihoito-ohjelman” koostuvan suunnitellusta arjesta, joka sisältää opiskelua, urheilua, perhe-elämää ja lapsen hoitoa. Tulevaisuuden tavoitteet, hyvä työ ja rahan tienäminen, motivoivat nyt 23-vuotiasta Mikaa eteenpäin päihteettömässä elämässään.

6.3.2 Juonikuvaus 2: Sari 12-vuotiaana

Sari on lähtöisin perheestä, johon kuuluivat hänen lisäksi yksinhuoltajaäiti ja kolme sisarusta. Sari oli 12-vuotias, kun hänen koulunkäynnissään alkoi ilmetä selkeitä vaikeuksia. Tuolloin sosiaalityöntekijät, jotka äidin päihdeongelmasta johtuen vierailivat kotona usein, kiinnittävät asiaan huomiota ja siirsivät Sarin ”tyttötarkkikselle”. Noin 14-vuotiaana Sarin päihteiden käyttö laajeni pilven poltteluun, pillereiden syöntiin ja pian sen jälkeen suonensisäisesti käytettäviin kovempiin aineisiin. 15 vuoden iästä lähtien jatkuvasti vaihtuneet lastensuojelusijoitukset johtivat Sarin 16,5 vuoden iässä perhekotiin, jossa hän oli aina 18-vuotiaaksi saakka. Kyseisessä paikassa Sarille tarjottiin mahdollisuutta viipyä vielä pidempäänkin. Hänet jouduttiin kuitenkin erottamaan, kun hän täysi-ikäisyyden saavutettuaan jäi kiinni pilven polttamisesta. Palattuaan kotiseudulleen Sari alkoi jälleen käyttää aineita.

En mä oikeestaan pidä silleen, että ennen näitä kaikkia lastenkotijuttuja... ni olihan mulla siis päihdeongelma jo silloin, mutta en mä silloin

niinku vetäny. Sit mä voin sanoa, että sen jälkeen ku mä sieltä lensin pois, ni sit mä oon vasta niinku vetäny... Et kyllä mä oon sen oman pohjani löytänyt.

Käännekohta Sarille oli, kun hän huomasi tullessa raskaaksi noin 19-vuotiaana. Tuolloin hän lähti aineita käyttävän lapsen isän luota ja hakeutui hoitoon. Sari kertoo retkahtaneensa kerran lapsen syntymän jälkeenkin mutta olleensa nyt 20-vuotiaana jo pidempään kuivilla.

6.3.3 Juonikuvaukset ja niiden vertailu

Lähtökohta kahden eri juonikuvauksen (ks. taulukko 4) muodostamiselle löytyy perhetaustojen erilaisuuksista sekä päihde- ja hoitohistorian ajallisen etenemisen vaihtelevuuksista. Lisäksi juonikuvaukset eroavat toisistaan nuoriin kohdistettujen lastensuojelutoimien osalta. Muilta osin selviytymisprosessin eteneminen on osoittautunut molemmissa juonikuvauksissa samankaltaiseksi. Joskin *on muistettava, että kuvauksissa on vain 2–3 nuorta*. Tässä kappaleessa keskityn erityisesti juonikuvausten välillä esiintyviin eroavaisuuksiin. Pohdin eroavaisuuksien mahdollisia syitä ja vaihtoehtoisia ratkaisutapoja.

Taulukko 4. Kaksi juonikuvausta

JUONIKUVAUS 1.	JUONIKUVAUS 2.
Perhetausta	
<ul style="list-style-type: none"> • Taustaltaan vakaa “tavallinen” perhe, jossa vanhemmat ja vähintään kaksi lasta. (Sulkeissa sellaisten haastateltujen lukumäärä, joilta puuttuu kyseinen tieto.) 	<ul style="list-style-type: none"> • Taustaltaan epävakaa perhe, jossa päihdeongelmainen yksinhuoltajaäiti ja vähintään kolme lasta.
	<ul style="list-style-type: none"> • Sosiaalitoimen toiminta aktiivista perheen parissa lähes koko lapsuuden ajan.
Päihteiden käyttöhistoria	
<ul style="list-style-type: none"> • Päihteiden käytön aloittaminen alkoholilla 10–13 vuoden iässä (1). • Pilven polttelun aloittaminen 15–17 vuoden iässä (1). • Kovempiin aineisiin ja suonensisäiseen käyttöön siirtyminen 17–18 vuoden iässä (1). 	<ul style="list-style-type: none"> • Päihteiden käytön aloittaminen alkoholilla 11–12 vuoden iässä. • Pilven polttelun ja pillereiden syömisen aloittaminen 13–14 vuoden iässä. • Kovempiin aineisiin ja suonensisäiseen käyttöön siirtyminen 15–17 vuoden iässä.
	<ul style="list-style-type: none"> • Lastensuojelullisia toimia toteutettu “kodin ulkopuolella” 10–12 vuoden iästä lähtien. Toisen kohdalla väliaikainen sijoitus kodin ulkopuolelle vuoden ajaksi 10 vuoden iässä ja toisen kohdalla 15–18-ikävuosien ajaksi.
Päihdehoidon historia	
<ul style="list-style-type: none"> • Päihdehoitoon ensimmäisen kerran 17–21 vuoden iässä. Syy/tarkoitus: oikeuden määräys, vanhemmille kiinni jääminen, sosiaalityöntekijän kannustus. • Hoitoja ilman todellista omaa motivaatiota 2–6 vuoden ajan. Alle 18-vuotiaana hoitoon vastentahtoisesti ohjattujen kohdalla hoitoja ollut 5–6 vuoden ajan. Syy/tarkoitus: katkoja käyttöön, eroon suonensisäisistä, vanhemmille ongelmattomuuden vakuuttelu/kulissien pitäminen, yhteistyö sosiaalityöntekijän kanssa, lääkkeellinen hoito, kun piti tuolloin erityisesti lääkkeitä. 	<ul style="list-style-type: none"> • Päihdehoitoon ensimmäisen kerran 18–19 vuoden iässä. Syy/tarkoitus: raskaaksi tuleminen, amfetamiinipsykoosi. • Varsinaisia päihdehoitoja ilman omaa motivaatiota ei lainkaan. Lastensuojelullisten sijoitustoimien myötä pidempiaikaisesti sijoitetun nuoren kohdalla käyttöä kontrolloitiin aina kun kyettiin.
Omasta tahdosta hoitoon hakeutuminen/suostuminen	
<ul style="list-style-type: none"> • Ensimmäistä kertaa 19–22 vuoden iässä. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ensimmäistä kertaa 18–19 vuoden iässä (18-vuotiaalla käyttö katkesi kahden kuukauden ajaksi. Seuraavan kerran hän hakeutui hoitoon 20-vuotiaana).
Todellinen motivoituminen	
<ul style="list-style-type: none"> • Todelliseen lopettamiseen vaiheittain joutaneen motivaation löytyminen ja hoitoon hakeutuminen 22 vuoden iässä. Syy/tarkoitus: tyttöystävän raskaaksi tuleminen, oma raskaus, vankilassa ahaa-elämys, ettei enää tarvitse käyttää. 	<ul style="list-style-type: none"> • Todelliseen lopettamiseen vaiheittain joutaneen motivaation löytyminen ja hoitoon hakeutuminen 19–20 vuoden iässä. Syy/tarkoitus: raskaaksi tuleminen, lapsen syntymä ”kun konkreettisesti näki lapsen”.
Päihteettömän tilan pysyvyys	
<ul style="list-style-type: none"> • Viimeisimmän vuoden aikana retkahduksia 1–3 (1). 	<ul style="list-style-type: none"> • Viimeisimmän vuoden aikana retkahduksia 1–4.

Juonikuvauksen 1 nuorten taustalla on perhe, johon ovat kuuluneet vanhemmat (yhden kohdalla ei varmaa tietoa isästä) sekä vähintään yksi sisarus. Kuvauksen 2 nuorten perheisiin on kuulunut useita sisarusia sekä yksinhuoltajaäiti, jolla itsellään on ainakin ajoittain esiintynyt päihdeongelma. Kuvauksissa on huomattavissa päihdeiden käytön aloittamisajan samankaltaisuus. Se on nuorilla tapahtunut 10–13 vuoden ikäisenä. Sen sijaan päihdekokeilujen ajallisessa etenemisessä on jonkin verran eroavaisuuksia. Kuvauksen 1 nuorilla siirtyminen kovempiin aineisiin on tapahtunut hiukan hitaammassa tahdissa kuin vertailtavan kuvauksen nuorilla. Kuitenkin päihdehoitoon kuvauksen 1 nuoret on ohjattu aiemmin kuin vertaisryhmän nuoret.

Vaikuttaisi siis siltä, että vaikka juonikuvauksen 2 nuoret ovat kärsineet vertaisryhmäänsä varhaisemmassa vaiheessa vaikeammista, ”kovempien aineiden” aiheuttamista päihdeongelmista, heidän päihdehoitonsa on aloitettu myöhemmässä vaiheessa. Toisaalta kuvauksen 2 nuorille on heidän lapsuutensa aikana toteutettu joitain lastensuojelullisia toimenpiteitä perheen lastensuojelukontaktin myötä. On kuitenkin vaikea päätellä sitä, onko interventioita tehty lasten päihdeongelmista johtuneista syistä vai esimerkiksi perustuen muuhun sääntöjen vastaiseen toimintaan, kuten häiriökäyttäytymiseen. Ainakaan toteutetuista lastensuojelutoimista ei ole pääteltävissä, että niissä olisi spesifein päihdehuollollisin keinoin keskitytty lapsen päihdeongelmaan tai sen poistamiseen.

On mielenkiintoista pohtia, miksi aineistoni perusteella vaikuttaa siltä, että päihdehoitoa on toteutettu lastensuojelutaustaisten nuorten kohdalla myöhemmässä vaiheessa kuin ”tasapainoisemmista perheistä” tulleiden nuorten kohdalla? Eikö ongelmaa ole havaittu, vaikka lastensuojelutaho on työskennellyt perheen parissa? Onko huomio mahdollisesti kiinnittynyt perheen muihin ongelmiin siten, että lapsen päihdeongelma on jäänyt niiden varjoon? Katsotaanko ”heikommasta” taustasta tulevaa nuorta – ehkä tarkoituksettomasti – jonkinlaisten suodattavien lasien läpi, jolloin päihdeongelmaan ei puututa, vaikka siitä huomattaisiin merkkejä? Vai olisiko merkityksellisin tekijä sittenkin se, että päihdehoitoon ohjautuminen on vakaammista taustoista tulleilla nuorilla tapahtunut ainakin osittain vanhempien aktiivisuuden ansiosta? Voiko tällöin ollakin kyse siitä, että vanhemmat ovat osanneet hakea ja vaatia lapselleen palveluja. Suuntautuvatko resurssit helpommin sinne, missä niitä osataan

vaatia? Tämä ajatusten herättely johtaa lopulta ikuiseen kysymykseen resurssien riittävydestä. Tosiasia haastateltujen nuorten kohdalla kuitenkin on, että kaikki heistä ovat yhtäläillä olleet avun tarpeessa. Ei siis ole kyse siitä, että resurssit olisivat painottuneet kohteisiin, joissa ei olisi ollut niihin tarvetta. Päinvastoin, kaikkien haastateltujen (päihde)ongelmat olisi tullut havaita ja niihin puuttua jo huomattavasti varhaisemmassa vaiheessa.

Päihdehoitoon juonikuvauksen 2 nuoret kertoivat hakeutuneensa tai suostuneensa vasta kun itse kokivat sen tarpeelliseksi. Tämä liittyi joko raskaaksi tulemiseen, amfetamiinipsykoosista pelästymiseen tai lapsen syntymiseen. Kuvauksen 1 nuorten kohdalla päihdehoitolaitoskierre on sen sijaan jatkunut pidempään kuin vertailuryhmän nuorilla. Syyt heidän hoitoihin hakeutumiseensa tai suostumiseensa liittyivät käytön katkaisemiseen, ”lomailuun”, lääkkeellisen hoidon saantiin, läheisten miellyttämiseen, oikeuslaitoksen langettamaan velvoitteeseen, sosiaalityöntekijöiden kannustavaan yhteistyöhön tai suonensisäisistä huumeista eroon pääsemiseen. Kuvauksen 1 nuorilla todellisen lopettamistahdon syntymiseen vaikuttaa löytyvän kahdenlaisia syitä. Joko he ovat kokeneet raskauden itsensä tai tyttöystävänsä kautta ja/tai he ovat edenneet aineiden käyttöön väsymisen myötä niin sanotusti ”pohjalle”.

Huomattava ryhmiä erotteleva tekijä on myös se, että vaikka ryhmän 1 nuoret olisi ohjattu hoitoon ennen täysi-ikäisyyttä, niin he eivät, ainakaan oman käsityksensä mukaan, ole olleet missään tekemisissä lastensuojelutahon kanssa. Mielenkiintoista on se, että heillä kaikilla on kuitenkin pitkään jatkunut rikostausta, josta johtuen ainakin osalle on jo alaikäisenä annettu tuomioitakin. Lastensuojelulain (1983/683 15 §) mukaisesti rikoksesta epäillyn alaikäisen esitutkintakuulusteluissa on pääsääntöisesti aina oltava läsnä myös sosiaalilautakunnan edustaja. Täten sosiaaliviranomaisille kulkeutuu poikkeuksetta tieto rikoksesta epäillystä nuoresta. Pohdittavaksi jää, mikä vaikutus olisi ollut sillä, että sosiaaliviranomaiset olisivat yhteistyössä vanhempien kanssa puuttuneet nuorten tekemisiin jo rikollisen käyttäytymisen ilmene-misaikoihin.

Vaikuttaisi siis siltä, että vanhempien toiminnalla on ollut merkitystä nuorten hoitoon ohjauksessa. Lähtökohtaisesti tiedetään vanhempien velvollisuuden olevan kantaa

vastuu lapsistaan, vahvistaa heidän itsetuntoaan ja asettaa lapsilleen sellaiset rajat, jotka eivät mahdollista ajautumista päihdeongelmiin. On kuitenkin ymmärrettävää, ettei rajojen asettaminen käytännössä ole aina, parhaimmastaakaan yrityksestä huolimatta, täydellisellä varmuudella mahdollista toteuttaa. Tämän vuoksi on muistettava, että vanhemmilla ei voida olettaa olevan samaa ammattitaitoa havaita lapsen päihde-ongelmia kuin päihde- ja lastensuojelutyön ammattilaisilla. Myös esimerkiksi sellaiset luonnolliset tekijät kuin vanhempien läheiset suhteet lapseen, usko lapsen viattomuuteen, häpeä ja ongelman kieltäminen ovat osaltaan voineet vaikuttaa vanhempien varhaisemmassa vaiheessa tilanteeseen puuttumattomuuteen. Sosiaaliviranomaisilla on ammattitaitonsa puolesta mahdollisuus nähdä nuori objektiivisemmin, jolloin interventio, päihdeongelman havaitseminen ja siihen puuttuminen, olisi heidän velvollisuutensa. Tässäkin asiassa palataan resurssikysymykseen. En pohdi sen vaikutusta erikseen tässä tutkielmassa, mutta sitä ei edelleenkään voi jättää huomioimatta.

6.4 SELVIYTYMISTARINAN KOMPONENTIT

Nuorten selviytymistarinoissa on havaittavissa tiettyjä yhtäläisyyksiä, kuten kappaleessa 6.3 esitetyistä juonikuvauksista voi päätellä. Tässä kappaleessa pyrkimykseni on esittää haastateltujen nuorten selviytymistarinoissa esiintyneet yhtäläisyydet tarinoiden ajallisen etenemisen mukaisesti. Sukupuolikysymystä en ota erikseen tarkasteltavaksi, sillä sukupuolten välisiä eroja havaitsin lähinnä käyttäjäaikaan, en niinkään selviytymisvaiheeseen liittyvissä rooleissa. Eräänlaisen huomion sukupuolten välillä tein siitä, että päihdeiden käytön rajuudessa ei tyttöjen ja poikien välillä vaikuttanut olevan eroavaisuuksia. Havainto tukee kappaleessa 4.2 esitettyä tutkimustulosta, jonka mukaan nuorten keskuudessa sukupuolten väliset kulttuurit ovat viime vuosina lähentyneet toisiaan.

6.4.1 Kynnyksen ylittämisen vaikeus

Kuten kappaleessa 4.1 olen nuorten päihdekulttuurien ominaisuuksista kirjoittanut, osoittautui myös haastattelemieni nuorten kohdalla yhteiseksi tekijäksi se, että he olivat kokeneet itsensä käyttäjäaikaisessa elämässään vastuuttomiksi. He olivat pää-

tyneet tilanteeseen valitsemalla valtakulttuurista irtaantumisen ja päihdekulttuurin omaksumisen. Päihdemaailma oli muodostunut joko täydentämään sitä tyhjyyttä, jota turvattomuus omassa elämässä oli aiheuttanut tai antamaan kaivattua vapautta vastuista, joita ulkoapäin oli heille asetettu. Nuorten valintatilanteeseen saattoi vaikuttaa myös heidän ajattelukykynsä kehittyneisyyden aste. Samankaltaisesti asiaa selittää myös tutkimustulos, jossa todetaan, että lapsen moraalinen kypsyys ei välttämättä ole riittävä itsenäisten ratkaisujen tekemiseen esimerkiksi päiheisiin liittyen (ks. kappale 4.1).

Muistan et itte sillen ku viel käytti ja joku sano, että mä oon nyt selvinpään ni sit oli vähän sillain et no niin niin, et kyl noita on nähty ennenki, että et sää oikeasti oo lopettanu, että oot vaan jossain hoidoissa käyny. Tuolla niinku käyttömaailmassa on noista hoitopaikoista vähän semmonen kuva, että ihmiset käy siellä niinku lepäileen ja sit ne tulee takasi. Ei kukaan edes usko, että joku oikeesti haluais lopettaa... Mun mielestä mä en niinku nähny mitään syytä miksi mä niinku oisin itte lopettanu. En mä niinku sitte tienny miksi joku muukaan haluais lopettaa niinku oikeesti.

Anna

Lainaus kertoo mielestäni kuvaavasti siitä, millainen saattaa olla nuoren lähtökohta ennen kuin jostain syntyy kimmoke aineettomalle elämälle. Nuoren sanat kuvaavat hyvin paljon myös hoitoihin suhtautumista sekä sitä, millainen kuilu on käyttäjämää- ilman ja yhteiskunnassamme vallitsevan kulttuurin välillä (ks. kappale 6.7.1).

Selviytymistarinan alkuvaiheessa nuorten hoidon aloittamiseen ja siihen sitoutumiseen liittyvät ongelmat osoittautuivat hyvin käytännönläheisiksi. Lähtökohtaisesti nuoret kokivat ongelmalliseksi valmiuksettomuuden aineista irtautumiseen vaadittavaan prosessiin. Kaikilla haastatelluilla onkin taustallaan epäonnistuneita hoitoker- toja ennen todella tuloksiin johtanutta hoitoa. Toisaalta on mainittava, että monilla on ensimmäisissä hoidoissa tavoitekin ollut toinen: lomailu, lääkkeiden saanti, käytön katkaisu, suonensisäisistä eroon pääseminen tai hoitoon meneminen muita tahoja kuten vanhempia tai viranomaisia miellyttääkseen.

Mut mä nyt olin silloin muutenkin semmoinen, että tykkäsin niistä lääkkeistä hirveesti. Mä en kyllä ollu ihan oikealla motivaatiolla siellä koko paikassa.

Anna

Mun mielestä noihin hoitoihin mulla oli tollon sellanen asenne, että kukaan pääsen näistä niinku suonensisäisistä, että kyllähän mä sauhua voin polttaa niinku. Mulla oli se periaate. Se oli sellasta kulissia vaan porukoille ja tällasta, että näättekste, että mää oon hoidossa, että ei mulla mitään ongelmaa oo. Että ei siinä ollu niinku mitään yritystäkään mihinkään hoitaa itteään tai oli ehkä yritys, mutta ei vaan niinku ollu vielä valmis sit siihen vielä.

Timo

Myöhemmissä hoidoissa nuoret kertoivat jo todella halunneensa päästä eroon aineista. Vielä tässäkin vaiheessa heistä suurin osa ei kuitenkaan ollut omasta halusta huolimatta onnistunut pysymään hoidon aikana tai sen jälkeen kuivilla. Kaikki haastatellut nuoret ovat retkahtaneet myös selviytymisensä jälkeen ja epäonnistuneet yrityksissään lopettaa käyttö ilman ulkopuolista apua. Nämä seikat kuvastavat aineista irtautumisen vaativuutta. ”Selviytymisen jälkeen” -tilanteella tarkoitan sellaista retkahdusta, joka ei ole tapahtunut heti hoitajakson jälkeen vaan esimerkiksi vasta useita kuukausia myöhemmin. Samankaltaisesta esimerkitapauksesta olen kirjoittanut myös kappaleessa 4.3, joka osaltaan vahvistaa tekemieni päätelmien johdonmukaisuutta.

Alkuvaiheen ongelmiksi nuorten puheista voi luokitella myös sosiaalisiin suhteisiin liittyvät ongelmat. Merkittäväksi osoittautui aineista irtautumisvaiheessa käyttäjäpiireistä eroamisen hankaluus. Osittain tämä johtuu siitä, että useimmilla nuorista sosiaalinen verkosto rajoittui täysin käyttäjiin. Selviytymistarinan alkuvaiheeseen vaikuttaakin liittyneen nuorten kuvailema ”totaalinen yksinäisyys” ja siitä seuranneet vaikeudet (ks. kappale 3.3.1). Onkin ymmärrettävää, että nuoret olivat kokeneet käyttäjäkaverit samassa hoitopaikassa huonona vaihtoehtona. Tästä johtuen osa kertoi kauemmaksi hoitoon hakeutumisen toimineen kohdallaan paremmin. Myös kahdesta muusta tutkimuksesta poimimani seikat, jotka olen esittänyt kappaleissa 4.3 ja 4.4 painottavat samansuuntaisesti sosiaalisiin suhteisiin ja yksinäisyyteen liittyviä ongelmia merkityksellisinä tekijöinä.

Myös tiedon vähäisyys hoitopaikoista osoittautui lähes kaikkien haastateltujen mielestä yhdeksi hoitoon hakeutumista rajoittaneeksi tekijäksi. Nuorta saattoi vaikeassa riippuvuustilanteessa turhauttaa, jos hoito ei ollut hänelle sopinut tai jos hoitoon menemistä tarvitsi tietämättömyydestä johtuen jännittää etukäteen. Nuoret eivät kokee saaneensa juurikaan apua tuttavilta, jotka olivat olleet samanlaisissa hoidoissa. Haastatteluissa korostuikin se, kuinka ihmiset voivat olla eri mieltä hoitopaikoista ja kuinka toinen sopii toiselle paremmin kuin toiselle. Kyseisen ilmiön pohdintaa en missään aiemmissa tutkimusteksteissä tai dokumentaarisissa päihdetarinoissa ole kohdannut. Joskin lukemissani teoksissa pohdinta painottuu selviytymisen aikaisiin tai sen jälkeisiin, ei niinkään selviytymistarinaa ”edeltäneisiin” hankaluuksiin, kuten hoitopaikan valintaan.

6.4.2 Se mikä tuntui pahalta olikin hyvä

Itse hoitoprosesseista ja -paikoista nuoret kertoivat mielipiteitään paljolti samoja seikkoja painottaen. He korostivat oman halun ja oikean asenteen merkitystä hoidon kuluessa. Monissa kohdin nuoret kertoivat myös ristiriitaisesti saamistaan hoidoista: kokemuksellinen negatiivinen mielikuva hoidosta saattoi muuttua objektiivisemmassa arvioinnissa vastakohtaiseksi.

Useimmat nuorista korostivat, että toiminnallisuutta sisältävät hoidot ovat tuntuneet hyviltä. Niissä päivän tehtävät ovat aikataulun mukaisia ja selkeitä, mutta eivät kuitenkaan liian rajoitettuja. Nuoret arvostivat myös mahdollisuutta vaikuttaa oman ohjelmansa sisältöön esimerkiksi vapaa-ajan harrastusten osalta. Mielenkiintoista ohjelmallisuuden osalta on, että nuoret eivät juurikaan vastustaneet esimerkiksi kodin askareisiin liittyvien tehtävien pakollisuutta. Enemminkin he arvostivat niiden suorittamisen merkitystä. Nuorilla oli pääasiassa hyviä kokemuksia erityisesti yhteisöllisyyttä korostaneista hoitopaikoista, joissa oma toiminta vaikuttaa myös muiden hoidossa olevien elämään. Tällöin virheistä koituvat seuraukset heijastuvat koko yhteisön jäsenten ohjelmaan.

Noi on tosi tärkeitä tommoset, koska en mää ainakaan oo joutunu ikinä tekeen mitään ihan tavallisii juttuja. Ei me ikinä ees pesty pyykkii tai

mitään tollasta. Me käytiin hakeen uudet vaatteet... niinku pöllimässä kaupasta. En oo kotonakaan joutunut ikinä mitään tekeen, mulla on ollut sellainen äiti, joka on tehnyt kaikki... Kyllä mä periaatteessa osasin, mutta ne taidot unohtuu ajan kuluessa.

Anna

Kenttäaikana kaikki jää hoitamatta ja hoidossa jos ei olla tiukkoja niin kaikki voi lähteä yhden kahvikupin pöydälle jättämisestä. Sä rupeet lipsumaan jutuista ja lopulta oot kentällä... missä ei tarvii enää välittää mistään mitään. Sellanen vakaa ympäristö on siksi tosi tärkeä.

Sari

Merkitystä tuntui olevan myös hoitopaikan viihtyisyydellä ja hoitohenkilökunnan ominaisuuksilla. Useimmat nuoret olivat kokeneet entiset käyttäjät hoitohenkilökuntana positiivisesti. Heille avautuminen koettiin helpommaksi, heihin luotettiin asiantuntijoina eri tavalla kuin ”kouluttautuneisiin hoitajiin”.

Entisillä päihdekäyttäjillä hoitohenkilökuntana on iso merkitys. Ne osaa ottaa kontaktia sellasiinki, jotka tulee suoraan ”pystymetsästä”. Heillä on eri asenne... Ainakin omalla kohdalla toimi. Oma elämä on helpompi vetää sellasten ihmisten käsiin, joista tietää, että ne on käynny samat jutut läpi, ne tietää mistä puhuu ne ei vaan lässytä joistain kirjoista juttuja... On hyvä olla kyllä opiskelleita esimerkiksi sairaanhoitajia, jotka osaa hoitaa fysikaalisen puolen.

Sari

Myös kappaleeseen 3.3.2 lainatuista selviytymistarinan päähenkilön ajatuksista nousee merkittäväksi hoitopaikan toiminnan filosofia. Parhaimmassa tapauksessa hoitopaikan henkilökunta ja hoidettavat toimisivat vapaaehtoisuuteen perustuen. Samankaltaisista painotuksista on uskoakseni kyse myös haastatelluiden kokemusperäisissä mielipiteissä.

Nuoret, joiden kohdalla oli toteutettu vastentahtoisia hoitoja, analysoivat niiden vaikutuksia myöhempisiin hoitoihin. He arvelivat, että ilman pakkohoitoja he olisivat voineet ajautua nopeasti niin huonoon tilaan, etteivät olisi siitä enää selvinneet. He uskoivat myös, että pakkokatkoista johtuen heidän on myöhemmin ollut helpompi päästä aineista eroon. Vastaavanlaisen kysymyksen pohdintoja en muista lähde-

sista harmikseni ole löytänyt. Osittain kyse saattaa olla toisenlaisista näkökulmista tarkastella selviytymistarinoita. Mielenkiintoista kuitenkin olisi ollut saada vertailupohjaa sille, kuinka useampia hoitoja läpi käyneet kokevat niiden vaikuttaneen ”lopulliseen” selviytymiseensä.

Katkoista ollut varmaan se apu, että on kierre saatu poikki vähäksi aikaa... eihän sitä tiedä oisko ilman niitä enää hengissä.

Mika

Vastentahtoisesti tehdyistä hoidoista ehkä se hyöty, että henki on jäljellä. Vetäminen ois muuten voinu helposti mennä niin rajuksi... On katkot varmaan helpottanu myös viimeisintä ”seinään lopettamista”. Ilman aiempia katkoja lopettaminen olis nyt voinu olla vielä paljon hankalampaa.

Sari

Nuorten kannanotoissa ilmeni vastentahtoiseen hoitoon liittyviä ristiriitaisuuksia. Vastentahtoisuuteen perustuvien paikkojen toiminta herätti nuorissa negatiivisia muistoja. Toisaalta he kuitenkin arvostivat niiden kurinalaisuuteen perustuvia vaikutuksia silloin, kun oma tahto ei vielä ollut riittävä (ks. kappale 2.1.3). Timo pohti kuvaavasti omaan sääntöjenvastaisuuteensa vaikuttaneita tekijöitä näin: ”Siinä voi olla seki, et siis niinku sitten mä en vaan halunnu hyväksyä sitä mimmonen mää oon niinku, et siinä tuli niinku se vastaan”. (Timo)

--- ei toimi, se on ku vankila. Olisin lähtenyt kesken pois mut ne sano, että laittavat pakkohoitoon jos yritän lähteä... Suljetuissa hoitolaitoksissa on se hyvä puoli, että ne ei päästä pois vaan uhkailee sillä pakkohoidolla. Ne ei päästä niin helpolla kun itsellä ei enää oo tahtoa. Senkin vuoksi --- oli hyvä hoitopaikka, että siellä oli hirveen tarkat ne, että ketä siellä saa käydä sua kattoon ja sit kellonaika oli tarkasti rajattu. Ne tarkisti sun vieraslistasta, että onko tää oikee henkilö joka on tulossa sua kattoon.

Outi

Täysi-ikäiseksi tulemisen vaikutuksia hoitoon nuoret pohtivat useastakin lähtökohdasta. He esittivät, että olisi hyvä jos myös täysi-ikäisille olisi tarjolla sellaisia katko-paikkoja, jotka eivät ”vuoda” ja joista ei pääsisi pois, vaikka itse hoidon aikana mie-

lensä muuttaisi. Nuoret käyttivät lähes poikkeuksetta yhteneväisesti ”vuoda”-käsitettä, jonka kuvailivat tarkoittavan hoitolaitosten sääntöjen vastaisuutta, kuten päihteiden kuljettamista hoitolaitoksiin ja niiden käyttöä hoidon aikana.

--- on ihan yhtä tyhjän kanssa. Siellä niin paljon liikkuu huumeita. Esimerkiksi mun mies käytti koko sen ajan ku siellä katkolla oli... Jos joku menee sinne katkolle, ni todennäköisesti se alkaa käyttää aineita siellä uudestaan.

Outi

Eräs nuori kertoi kuinka ihmeelliseltä tuntui, kun vuosia jatkuneiden lastensuojelutoimien jälkeen yhtäkkiä kukaan ei ollutkaan kiinnostunut hänestä tai hänen päihderiippuvuudestaan. Toisaalta toinen lastensuojelutoimien kohteena ollut nuori koki oman tilanteensa vastakohtaisesti. Hän halusi nimenomaan irti kaikista viranomaisten toteuttamista toimenpiteistä niin pian kuin mahdollista. ”Laitostumisen” ja viranomaistahoon syntyvän riippuvuussuhteen vaikutukset pitkään sijoitettujen lasten kohdalla ovat varmasti todellisia ja melkein väistämättömiä. Tämän vuoksi uskoisin, että niiden seuraukset tulisi huomioida yksilöllisesti, kuten kaksi seuraavaa esimerkkiä havainnollistavat. Jälkimmäisessä esimerkissä ei ole kyse pitkään sijoitettuna olleesta nuoresta. Hänen perheessään on kuitenkin pitkään tehty lastensuojelutyötä. Tämän vuoksi ajattelen hänen mielipiteidensä soveltuvan ”laitostumista” ja riippuvuutta kuvaamaan.

...mun mielestä seki on aika outoo, että se huolenpito loppuu siihen ku sä täytät 18 vuotta. Sit kukaan ei enää tuu kysyyn tai sanoon, että haluaisikko sä apua tai jotain... Toissa syksynäki mä olin jo niinku siinä pisteessä, että okei mä olin sellasia pätkiä, sanotaan neljääkin yötä välillä äitillä. Mut sitte mä aina soitin poikakaverille, että tuu hakeen mut, että nyt on niinku tosi huono olo. En mää niinku jaksanu yksin lopettaa, ei sitä vaan niinku pysty silleen.

Sari

Mutta mää oon vähän ottanu semmosen asenteen, että mää en paljo mielipiteitäni noille sano ja mää nöyrästi tottelen mitä ne sanoo... Siten oon laskenut, että vuoden päästä suunnilleen saa riittää.

Outi

Eräs hoitopaikan hyväksi luokittelemiseen vaikuttava seikka oli hoidon lääkkeellisyys. Erityisesti vieroituslääkityksellä tuntui haastateltujen kohdalla olleen merkitystä. Taustoittavassa materiaalissa ilmenee myös suhteellisen yleinen lääkkeiden käyttö retkahduksia ehkäisevänä keinona (ks. kappale 4.3). Eräs nuori kertoi lääkkeellisestä hoidosta mielenkiintoisen ajatuksen:

Määkin oon sanonu, että lääkkeet on ihan ehdoton. Oon saanu jopa puhutettua lääkärinkin --- pitää mulle niinku bentso-ylläpitohoitoo vaikka semmoista ei oikeesti oo ees olemassa. Niinku, et mä oon käyny niinku viikottain vai olikohan se kaks kertaa viikossa hakeen niinku jotain 3–4 päivän annoksia aamu-, päivä-, ilta-, ja yölääkkeit. Ja sitten olin sillain, että en pysty elään ilman niitä lääkkeitä, että ei tuu mitään. Mut heti kun aloin lasta odottaa ja päätin, että nyt mä en haluu lääkkeitä syödä niin se olikin itseasiassa helppoa... Siihen saakka uskoin itsekin, että loppuelämäni tulen lääkkeitä syömään, ilman niitä en tuu toimeen.

Anna

Anna painotti vielä erikseen keskusteltaessa nimenomaan sitä, että ei kyse välttämättä ole siitä, että nuori ei haluaisi eroon kaikista aineista. Nuori saattaa todellakin vain uskoa siihen, että hän ei ilman lääkkeitä tule enää elämässään selviämään. Useimmat nuorista kertoivat, että vieroitushoito voi olla hoidon alkuvaiheessa ehdottoman tärkeä. He kertoivat kuinka se on monelle edellytys, jotta selviää pahimmista vieroitusoireista. He kuitenkin myös korostivat, että liian pitkään jatkettuna ”lääkkeiden tiputus” vain hankaloittaa lopullista irtautumista. Lääkkeellisen ja lääkkeettömän hoidon yhteensopimattomuudesta, samassa hoitoyksikössä toteutettuna, mainitsi osa haastatelluista. Samankaltaisesti nuoret kokivat myös mielenterveyspotilaiden ja päihdeongelmaisten sijoittamisen samaan paikkaan. Näiden sijaan osa nuorista olisi toivonut samanikäisten päihdeongelmaisten sijoittamista samoihin hoitopaikkoihin.

Nuorten edellä esitetyt kannanotot ovat yhteisöllisyyden näkökulmasta ymmärrettäviä. Nuoren kokemus ryhmään kuuluvuudesta ja siinä vertaisten kanssa ongelmien jakamisesta tukevat yhteisöllisen toiminnan onnistumista. Yhteisöllisyyttä hyvänä pitäneiden nuorten taustalla onkin hoitopaikkoja, joissa yhteisön jäsenillä on ollut päihdeongelmatausta ja he ovat useimmiten kuuluneet suunnilleen samaan ikäryh-

mään. Yhteisöllisten hoitomuotojen arvostamista saattaa osaltaan selittää haastateltavien iän rajoittuminen lapsuuden ja nuoruuden vaiheille. Kyseisessä ikävaiheessa vertaisryhmät ovat yleensä hyvin merkittävässä asemassa lasten ja nuorten elämässä, kuten olen kappaleessa 4.1 kirjoittanut.

Erilaisista ryhmä- ja yksilöterapioiden hoidon aikana nuorilla oli monenlaisia mielipiteitä. Lähes kaikki kokivat jonkintyyllisen terapian olleen avuksi. Valinta yksilö- ja ryhmäterapian välillä tuntui riippuvan lähinnä siitä, kokiko nuori olevansa ryhmähenkinen vai mieluummin yksinään toimiva. Suurimmalle osalle ryhmissä tapahtuneista vertaisryhmäkeskusteluista tuntui olleen parhaiten apua. Vastaavanlaisia tuloksia on ilmennyt myös kappaleessa 4.4 tulkitussa tutkimuksessa.

6.4.3 Miten selviytyä näillä eväillä elämässä eteenpäin?

Nuorten kokemukset tulevaisuudessa selviytymistä koskevista pulmista olivat samankaltaisia. Kukaan nuorista ei pitänyt itsestäänselvyytenä sitä, ettei enää koskaan retkahtaisi uudestaan käyttämään aineita. Lähtökohtaisesti kaikki sen sijaan pohtivat, millaista elämän täytyisi sisällöllisesti olla, jotta se ei johtaisi uudestaan virhevalintoihin. Nuorille oli, ainakin vielä tässä selviytymistarinansa vaiheessa tärkeää pysytellä erossa käyttäjäkavereista. Useat painottivat myös kärsivällisyyden merkitystä, sillä mitä pidempään on ollut kuivilla, sitä vahvemaksi kasvaa varmuus pysytellä aineista erossa.

Yhdeksi keskeisimmäksi asiaksi haastatteluissa nousi se, kuinka sopeutua käytön jälkeen toimimaan yhteiskunnassa. Nuoret olivat käyttöhistoriansa aikana sosiaalistuneet hyvin toisenlaiseen kulttuuriin, kuin missä he selviytymisensä jälkeen tulivat elämään. Timo kuvasi tilannetta sanomalla, että ”perusjutut” ovat käytön jälkeen kaiteissa ja oma pää jotenkin sekaisin. Ongelmia ja hankaluuksia nuoret olivat kokeneet yleensä hyvin arkisten asioiden parissa. Esimerkiksi monien niin sanottujen ”kirjoittamattomien” sääntöjen noudattamisessa, joiden mukaisesti suurin osa ihmisistä tiedostamattaan toimii, oli koitunut nuorille vaikeuksia. Esimerkiksi Sari kertoi vaikeuksistaan kontrolloida itseään tilanteessa, jossa muut ihmiset kykenevät maltillisesti hyväksymään kauppajonossa etuilevia mummoja: ”*Mun oikeesti teki mieli*

skodata sitä päähän.” (Sari) Toisaalta nuorten puheissa ilmeni myös epävarmuuden tuoma lisääntynyt. Pankissa asioiminen tai ihmisten seurassa toimiminen olivat saattaneet tuntua ylivoimaisilta varsinkin alkuvaiheessa. Kappaleessa 4.4 kirjoittamani selviytymisvaiheessa kamppailevan nuoren filosofia ”ongelmia ei pääse pakoon, vaan ne on kohdattava” sopii erinomaisesti kuvaamaan myös haastateltujen kokemuksia. Suurin osa nuorista on omaksunut saman ajatuksen kohdatessaan pulmallisia tilanteita ja pyrkiessään sosiaalistumaan valtakulttuuriin.

Samankaltaisten ongelmien jakaminen vertaisryhmissä osoittautui osalle nuorista edelleenkin tärkeäksi ongelmia lieventäväksi keinoksi. Sen sijaan auttavilta tahoilta nuoret eivät olleet kokeneet saaneensa tukea tai apua yhteiskunnassa toimimiseen. Toisaalta nuoret eivät kuitenkaan osanneet kertoa vaihtoehtoista menetelmää sille, kuinka tukeminen olisi ollut mahdollista toteuttaa. Ainoastaan Anna, jota seuraavaksi siteeraan, mainitsi haastattelun myöhemmässä vaiheessa konkreettisen vaihtoehdon, josta olisi apua yhteiskunnassa selviytymisessä. Hän ajatteli, että tarvitsisi jonkun tukihenkilön, johon voisi ottaa yhteyttä aina, kun siltä tuntuu, ja jolta voisi kysyä ihan naurettavaltakin tuntuvia asioita.

Lopettamisen jälkeen ei enää tunne omaa itseään. Mä ainakin oon ollut tosi epävarma ja semmoinen. Ihan mitä tahansa mä teinkin niin en ollu varma teinkö oikein. En uskaltanutkaan tehdä oikein mitään ennen ku olin kysynyt joltain ihmiseltä, että teenkö mä nyt ihan oikein. Nyt on alkanut jo vähän helpottaa mutta epävarmuutta oli tosi pitkään lopettamisen jälkeen... Uudelleen yhteiskunnassa elämään opettelemiseen ei ole annettu mitään apua vaikka se on kyllä ollut tosi vaikea juttu. Vaikka en kyllä tiedä mikä siihen ois auttanut... ajan myötä se helpottuu.

Anna

Toisaalta vertaisryhmiin osallistumisella vaikutti olevan joillekin nuorista lähes riippuvuuden kaltainen merkitys, ”--- on hyvä mennä. Jos ei mee niin huomaa sen omassa olossa” (Sari). Tällaisissa tapauksissa voisi ajatella olevan kyseessä addiktion siirtymisestä toisaalle (ks. kappale 4.3). Oikeastaan tietynlaisia riippuvuuden siirtymistä toisenlaisiin asioihin ilmeni kaikilla nuorista. Mielestäni kyse on siitä mitä riippuvuudella tarkoitetaan ja kuinka se määritellään. Onko intohimo ”shoppailemiseen”, tukihenkilön tärkeys tai suunnitellun päiväohjelman noudattaminen riippuvuutta vai ihmisen normaalia arjesta selviytymistä?

Lähes poikkeuksetta nuoret pohtivat myös tulevaisuuden suunnitelmiaan. Osa heidän selviytymisprosessiaan vaikuttikin sisältävän tavoitteiden asettamista sekä sen pohjimista, millä keinoin tavoitteisiin etenisi. Lähes kaikki puhuivat ”normaalien asioiden” tavoittelemisesta, kuten koulutuksen ja/tai työn hankkimisesta sekä veloista selviytymisestä. Myös sosiaalitoimesta irtaantumisen ja siitä riippumattomuuden oli osa nuorista mieltänyt yhdeksi tavoitteekseen.

Mulla on sellanen unelma päässä, että määhän tosiaan vuoden kahden sisällä pääseen ihan kokonaan eroon kaikista tukihenkilöistä... Ja semmonenkin unelma, että mun ei tarvi käydä enää sossun luukulla...

Outi

6.5 MOTIVAATION SYNTYMINEN – SATTUMAA VAI EI?

Kaikki haastatellut nuoret korostivat motivaatiota päihderiippuvuudesta selviytymisen edellytyksenä. Tässä kappaleessa käsitellään niitä tekijöitä, joilla vaikuttaisi olleen merkitystä motivaation löytymiselle ja oman tahdon syntymiselle. Lisäksi pyritään erittelemään niitä tekijöitä, jotka nuorten tarinoissa ovat edesauttaneet motivaation vahvistumista selviytymisprosessin aikana.

6.5.1 Käännekohta

En määhän olis niihin (hoitoihin) mennyt jos en määhän olis ollut raskaana, en todellakaan siis määhän, ei en määhän varmaan olis vielä silloin lopettanu taikka ajatellu ees lopettaa... En oikeestaan mitään muuta motivoivana tekijänä osaa ajatella kuin lapsen syntymän.

Outi

Lainaus kuvaa osuvasti sitä, kuinka haastateltujen nuorten mielestä motivaatio päihdeettömyyteen ei voi syntyä ilman todella hyvää syytä. Heistä useilla ensimmäinen kimmoke motivoitumiselle, joka johti todella tuloksiin, syntyi raskaudesta tai aineiden käyttämiseen väsymisestä, niin sanotusta pohjan kokemisesta. Nuoret kertoivat myös aineisiin liittyvistä pelkotiloista, kuten amfetamiinipsykoosista, voimakkaasti motivoivina tekijöinä. Kuitenkin ainoastaan yksi nuorista kertoi itse sellaisen koke-

neensa. Pohjakokemus on havaittu merkittäväksi vaikuttajaksi selviytymistarinoissa monissa muissakin tutkimuksissa, joita olen kappaleessa 4.3 käsitellyt. Varsinaisesti raskauden merkityksen pohtimista käännekohtana en sen sijaan ole aiemmista tutkimuksista tavoittanut. Tosin edellä mainitussa kappaleessa on kirjoitettu tutkimuksesta, jonka mukaan käännekohta muodostuisi usein useammasta merkittävästä tekijästä. Raskauden voisi ajatella kuuluvan yhtenä osatekijänä isompaan merkitykselliseksi koettuun kokonaisuuteen. Pois ei voi kuitenkaan sulkea sitäkään mahdollisuutta, että synnyttäneiden naisten raittius ei olisi säilynyt niin pitkään, että he olisivat voineet kuulua esittelemieni muiden tutkimusten otantajoukkioihin.

Kun tyttöystävä tuli raskaaksi, silloin päätin etten voi enää jatkaa.

Mika

Kuvittelin jo aiemmin pohjalla käyneeni, mutta linnassa olo aika sitä vasta oli. Nyt määhän ainakin tiedän, että määhän en linnaan halua ja jos määhän rupeen käyttään, ni määhän tiedän, että joudun sinne. Se on niinku fakta.

Timo

En määhän niinku ois kyllä muuten vaan osannu lopettaa, vaikka ei mullaakaan enää mitenkään hyvin menny, siis sillain loppuvaiheessa. Ei mulla ollu niinku mitään omaa asuntoa... Päivät pitkät, taikka oikeastaan yöt, tehtiin kaikkia rikoksia tuolla ja niinku pelkästään vedettiin kamaa, ei niinku mitään järkevää tehty ikinä. Mut niinku ei se silti ollu mun mielestä mitenkään semmosta, että mä oisin halunnut pois siitä, siis silloin. Et niinku sitte ku myöhemmin aattelee ni olihan se tosi hirveetä, mut niinku sillä hetkellä se tuntui niinku ihan semmoselta, että tää nyt vaan on mun elämää.

Anna

Haastatteluiden perusteella vaikuttaisi siltä, että nuorten määrittelemän hyvän ja käännteentekevän syyn on täytynyt liittyä jollain tapaa heissä itsestään koettuihin todella voimakkaisiin muutoksiin tai kokemuksiin, joiden myötä he ovat alkaneet pohdita omaa tulevaisuuttaan. Tätä vahvistaa se, kuinka monet nuorista puhuivat sellaisista kokemuksistaan, joita jälkeenpäin arvioivat suhteellisen ”rankoiksi”. Käyttäjiaikana kokemukset eivät kuitenkaan olleet riittäviä muutosta aiheuttamaan. Kappaleessa 4.3 olen kirjoittanut muissa tutkimuksissa tehdyistä samankaltaisista päätelmistä. Käännteentekevää tilannetta luonnehditaan sellaiseksi, jossa ollaan voimak-

kaasti tietoisia omasta tilanteesta. Tilanteessa arvioidaan tapahtuvan jonkinlainen psyykkinen siirtymä tai oivallus, jonka myötä ihmisen entinen tapa tulkita elämäänsä kyseenalaistuu. Voimakkaasti tietoiseksi tulemiseen liittyy myös kappaleessa 5.1.3 käsitelty sisäisen tarinan teoria. Sen mukaan ihminen ryhtyy tietoisesti muokkaamaan tarinaansa kokiessaan elämässään merkittäviä muutoksia. Nuorten puheiden perusteella päättelen, että heidän tarinoidensa käännekohtien tiedostaminen on ollut osa heidän sisäisten tarinoidensa tietoista käsittelemistä. Toisaalta on myös mainittava tutkimustulos, jonka mukaan tietoisuus omasta riippuvuudesta ei välttämättä tarkoita, että päihderiippuvainen kokisi lopettamiselle olevan tarvetta (ks. kappale 4.3).

On itseltäkin pari vähän enemmän tärkeitä ihmistä kuollut, mutta ei ne vaikuttanut mitenkään. Oon ollu ite niin sekaisin, että vaikka surinkin niin ei ne oo herättäny... Eikä ne oo kuitenkaan olleet mitään äidin veroisia läheisiä vaan oikeestaan yksi niitten kusetettavien joukossa.

Outi

Omalla kohdalla ei pysäyttänyt menoa vaikka kavereita kuoli ihan viereistä aineisiin.

Mika

Nuorten puheista saa kahdenlaisen kuvan siitä, miksi he ovat lopettamiseen lopulta motivoituneet. Yhtäällä tuntuisi vaikuttavan päihdehistoriassa eteneminen tiettyyn vaiheeseen, pisteeseen, jossa päihteiden käyttö ei anna sitä sisältöä elämälle, jota nuori haluaisi. Nuori on mahdollisesti väsynyt elämäntapaan ja kulttuuriin, jossa kaikkea toimintaa ohjaa päihderiippuvuus. Vastakohtaisesti toisaalta motivoituminen päihteettömyyteen näyttäisi syntyneen ainakin osittain sattumanvaraisesti. Esimerkiksi päihteettömyyden pohdintaan on johtanut raskaaksi tuleminen ja vastuullisuuden herääminen suhteessa syyttömään lapseen.

6.5.2 Oma tahto motivaatioprosessin tavoitteena

Käänteentekevän tapahtuman tai kokemuksen jälkeen nuoret nostivat merkitykselliseksi itsensä hoitamiseen liittyvän halun syntymisen. Kappaleessa 3.3.1 mainitaan siitä, kuinka nuoren auttamisessa lopputulos voi olla kiinni enemmän nuoresta itses-

tään kuin hoidosta. Samaista lähtökohtaa ilmentää myös Annan kommentti: ”*Kun oma motivaatio on niin olis ollu ihan sama missä olisin ollu hoidossa... Syy ei ole hoidon sisällössä vaan omassa motivaatiossa*”. (Anna) Nuoret korostivat oman tahdon tärkeyttä niin irtautumisen kuin kuivilla pysymisenkin vaiheissa.

Ja ensimmäinen seki, et se kesti niinku siitä vielä ku mä tajusin että mä oon raskaana, ni mähän lopetin kuitenkin heti. Mut siitä vielä kesti siis pitkän aikaa ennen ku mä tajusin niinku sen, että mun tarvii niinku haluta ite lopettaa. Että en mä voi tehdä sitä sen lapsen takia tai jonku jätkän takia tai mun äitini takia, et mun tarvii tehdä se itteni takia. Mutta kuitenkin se niinku tuntuu jotenki, että lapsi oli se semmonen passi siihen normaaliin elämään kuitenkin. Et se oli se niinku mikä sai mut tajuaan, et nyt jos mää vedän ni mä tapan tuon lapsen jumalauta. Et sillä mä niinku lopetin. Ja sit ku se pää alko siitä pikkuhiljaa selviää, n ni sit mä vasta aloin tajuun sitä niinku, että itteni vuoksi.

Sari

Oon aika pohjalla käyny. Mulla tuli sellanen olo, että nyt tää paska saa riittää, en jaksa enää. Lapsen takia mää oon ensisijaisesti lähtenyt... En tiedä vieläkään, että ajattelenko mää ihan varmasti, että mää hoidan nyt itseäni, että mää teen tän itteni takia, oon selvinpäin... Vielä on ainakin 70 %:sti pelkkä lapsi se syy.

Outi

Oma tahto määriteltiin toistuvasti eri yhteyksissä tärkeimpänä hoidon onnistumiseen vaikuttavana tekijänä. Oma tahto, sen syntyminen ja vahvistaminen, kiteytyi nuorten motivaation tavoitteeksi päihteettömän tilanteen saavuttamisessa ja sen ylläpitämisessä. Muissa tutkimuksissa tai dokumentaarisissa teoksissa en ole suoranaisesti kohdannut oman tahdon korostamista vastaavalla tavalla. Kyse lienee kuitenkin siitä, että muissa tutkimuksissa on tarkasteltu selviytymisprosessia ulkoisten tekijöiden näkökulmista. Niissä ei ole koettu kyseisen asian erikseen esille nostamista tarpeelliseksi, vaan sen on ajateltu automaattisesti sisältyvän selviytymisen edellytyksiin.

Kappaleessa 5.1.3 on maininta siitä, kuinka tarinallisen kiertokulun teorian mukaan psyyke kehittyy sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ja toiminnassa ohjaamaan ajattelua. Haastateltujen nuorten kohdalla voisi näin ollen ajatella oman tahdon syntymisen liittyvän sosiaalisten suhteiden muutoksiin. Nuoren on helpompi omaksua päihteettömyys valtakulttuurissa tapahtuvassa sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ja toiminnas-

sa päihdekulttuurin sijaan. Oman tahdon syntymiseen liittyvät vaikeudet olisivat näin ajateltuna ymmärrettävissä riippuvuuden lisäksi toisestakin näkökulmasta. Perusteellisemmin pohdin kulttuurierojen merkityksiä nuorten selviytymistarinoissa kappaleessa 6.7.

6.5.3 Motivaation taustalla tuki, oma psyyke ja viha

Nuoret mainitsivat lähtökohtaisesti paljon samankaltaisia motivaatiota vahvistavia tekijöitä. He korostivat lähes poikkeuksetta pähteettömän ajan pituuden merkitystä eli, sitä kuinka motivaatio ja tahto vahvistuvat, mitä pidempään on kuivilla pysynyt. ”Varmaan puoli vuotta piti olla selvinpään ennen ku oli ihan varma, että ei halua siihen entiseen enää takaisin.” (Anna) Suuri merkitys motivaation vahvistumiselle on nuorten tarinoissa myös sosiaalisella tuella. Vastaavia mielipiteitä ja tuloksia on ollut luettavissa useimmista käyttämistäni lähteistä (ks. kappaleet 3.3.1, 4.3 ja 4.4). Useimmille nuorista merkittäviä tuen antajia ovat vertaisverkostot, oma kumppani, entiset käyttäjäkaverit, muut ystäväsuhteet sekä omat vanhemmat ja sisarukset.

Nuorempi veli on ollut tavallaan tukemassa. On tavallaan ollu sillain tosi hyvä tuki, että ei ole koskaan alkanut eri tavalla suhtautumaan muhun, ei myöskään siinä vaiheessa ku käytin. Koko aika puhunut samoista asioista, vaikka kyllä siitä huomasi, että kun esimerkiksi lensin ulos --- niin oli tosi vihanen, mutta muuttu taas samanlaiseksi ku jatkoisin hoitoa ---.

Anna

Myös nuorten huomiot itsessä tapahtuneista muutoksista, etenkin tunnetilojen kokemisen suhteen, ovat edesauttaneet heidän motivaationsa säilymistä. Vaikka useimmille ihmisistä voi olla vaikeaa kuvitella, millaista olisi elää ”tyhjiössä”, jossa ei koe tai pysty erittelemään tunteitaan, on se monille haastattelemistani nuorista ollut tosia asia. Työskentely itsen ja oman psyyken kehittämiseksi joko itsenäisesti tai muiden avustamana, vaikuttaisi merkitsevän nuorille selviytymisen kannalta todella paljon. Itsetunnon vahvistumisen myötä nuoret kokevat edelleen lisääntyneen halun pysytellä aineista erossa. Nuorten itsetunnon vahvistumisesta kertoo jotain myös se, kuinka nuoret haastattelussa ilmaisivat itseään. Pieniä poikkeuksia lukuunottamatta nuo-

ret olivat itse aktiivisina toimijoina päihdetarinoissaan. Erityisesti korostui aktiivinen rooli selviytymiseen liittyneiden ratkaisujen ja toiminnan kuvaamisessa. Toisaalta nuoret suurimmaksi osaksi ilmaisivat itsensä aktiivisina myös päihteiden käyttöä koskevilla kannanotoilla, mikä erityisesti kuvastaa syntyneitä vastuullisuutta omista ratkaisuista. Nuorten rooli oli passiivinen ainoastaan sellaisissa asioissa, joissa nuoret kokivat, etteivät he itse voineet asioiden kulkuun vaikuttaa tai heidän avunpyyntöön- sä ei oltu vastattu (ks. kappale 5.1.3).

Ite oon muuttunut, oon ihan eri ihminen. Aggressiivisuus ja väkivaltaisuus on laskenut varmaan 90 prosenttia, vaikka vielä kauheesti kiroilenki... Lapsen kautta musta on tullut hirveen vastuuntuntoinen ihminen, huomattavasti enemmän kuin mitä mä jospa oon ollut... Oon kai vähän ehkä rauhallisempiki. Nyt tietää ihan selkeesti kaikki tunteensa. On helpompi tunnistaa omia sellaisia tuntemuksia. Aiemmin oli vain sellainen möykky, ei paljoa voinut itkeä missään. Kyllä nauraan pysty mutta ei mitään surullisia juttuja voinut kenellekään näyttää. Nyt on paljon vapautuneempi olo.

Outi

Tuntuu hyvältä se, että tietää itte ettei tarvi vetää enää. Et jotenki pystyy ne tunnetilansa ja kaikki pahat ja hyvät olot käsitteleen muuutenki ku sillä vetämisellä, ettei tarvi niinku sitä siihen enää. Jos on paha olla, ni pystyy sit reilusti myöntään itelleen, et vittu, nyt mulla on paha olla. Ja mä voin olla siinä olossa. ja mä voin käsitellä sen niinku. Et ei mun tarvi vetää niitä tööttejä, et mä saan siitä äkkiä hyvän olon niinku. Sitähän se on se vetäminen, että ei niinku kestä olla ittensä kans eikä kestä omaa itteensä.

Sari

Yksi merkittävä seikka aineistossa liittyi nuorten muuttuneisiin asenteisiin aineita ja niiden käyttäjiä kohtaan. Nuoret kuvasivat hyvinkin painokkaasti, kuinka heillä on kasvanut inho ja viha käyttäjiä ja aineita kohtaan. He kertoivat, kuinka ovat ”pään selkiydettyä” alkaneet huomata käyttäjien ja muiden ihmisten välillä vallitsevan eron. Kappaleessa 6.1 on esitetty Anja Koski-Jänneksen et al. määritelmä sille, kuinka riippuvuudesta irtautumisprosessissa kokemuksellinen ystävä muuttuu viholliseksi. Tästä voi myös tutkielmani nuorten kohdalla päätellä olevan kyse. Heidän kokemuksellinen ystäväsuhteensa aineisiin ja käyttäjiin on selviytymisprosessissa muuttunut todella voimakkaaksi vihasuhteeksi.

Mää vihaan niitä. Jos mulle annettais tykki niin mä ampuisin tuolla --- varmaan kymmenen ihmistä heti. Vähän niinku etookin ne käyttäjät... Se niinku päällimmäisenä aina tulee kun niitä näkee, että oonks mä todellakin voinu niinku ton näkösten ihmisten kanssa puhua, saatikka, että mä oon niinku päästänyt ne kotioni tai jotai. Että semmonen niinku... mua ällöttää jotenkin. En tunne ees mitään sääliä niitä kohtaan.

Outi

Käyttämisaikana ei tajua eroa toisenlaiseen elämään. Omasta mielestä ei jää mistään paitsi vaikka käyttääkin. Itse asiassa sillon vähän niinku halveksiiki tavallisii ihmisiä, jotka käy töissä, ajelee autolla jne. Ne oli mun mielestä tosi tylsii. Siinä menee aika pitkäkin aika ennen kuin sitä alkaa arvostaa sellaista tavallista elämää. Varmaan puoli vuotta piti olla selvinpäin ennen kuin oli ihan varma, että ei halua siihen entiseen takaisin.

Anna

6.6 SOSIAALIHUOLTO NUORTEN PÄIHDEKARINOISSA

Sosiaalihuollon toiminta on yksi tutkielmani keskeisimmistä tarkastelukohteista. Koska haastatelluilla on hyvin vaihtelevasti kokemuksia ja mielipiteitä lastensuojelusta tai aikuissosiaalihuollosta, käsittelem kappaleessa sellaisenkin materiaalin, joka ei edusta haastatelluista enemmistön mielipidettä. Kuvailen nuorten mielipiteitä sosiaalihuollosta sekä päihdehoidon aikana että sen jälkeen. Aluksi kirjoitan lyhyesti lastensuojelutoimien vaiheista Sarin ja Outin kohdalla. He ovat haastatelluista ainoat, joilla on ollut kontakti sosiaalitoimeen jo ennen omia päihdeongelmiaan. Molempien kohdalla sosiaalityötä on tehty kotona äidin päihdeongelmasta johtuen. Tyttöihin itseensä on kohdistettu lastensuojelullisia toimenpiteitä 10–12-vuotiaasta lähtien. Tyttöjen tarinoiden yhteydessä pohdin, miksi heidän kohdallaan on mahdollisesti päädytty toimimaan ilmi käyneellä tavalla. Esitän lyhyesti myös näkemyksiäni sellaisista toimintatavoista, joilla olisi saatettu saavuttaa toisenlaisia tuloksia. Muut nuoret, jotka jäivät käytöstään kiinni ennen täysi-ikäisyyttään, ajattelevat vanhempiansa tuen ja avun vaikuttaneen siihen, että he eivät ole lainkaan joutuneet lastensuojelutoimien kohteeksi.

6.6.1 Outin yksinäisyys sosiaalihuollossa

Outi sijoitettiin väliaikaisesti perhetukikeskukseen 10-vuotiaana. Sisarustensa kanssa Outi kotiutui takaisin äidin luokse noin vuotta myöhemmin. Outin muistikuva on, että tuolloin sosiaalityöntekijät olisivat alkaneet käydä heillä usein kotikäynneillä. Samoihin aikoihin Outi alkoi itse käyttää päihteitä. Noin 13 vuoden iässä Outi kertoo ensimmäistä kertaa paljastaneensa koulun terveydenhoitajalle hasiksen polttelun ja alkoholin käytön. Outin mielestä asiasta ei seurannut muuta kuin huono maine luokkatovereiden vanhempien silmissä, joille asiasta kerrottiin. Äidilleen Outi kertoi asiasta itse.

Koulussa oli joku kysely, jossa kysyttiin päihteiden käytöstä. Kai musta tuntu varmaan sillon siltä, että se ois parempi, että sen joku tietäis. Kai mä oon pelänny sitte kuitenkin, että onko se niin fiksuä polttaa pilveä.

Outi

Viranomaisten verkostotyön toimivuutta ei Outin kertomasta pysty päättelemään. Olisi mielenkiintoista tietää, onko koulusta ilmoitettu asiasta sosiaaliviranomaisille. Ainakaan sosiaalitoimi ei ole kohdistanut Outiin tuolloin suoranaisia toimenpiteitä. Interventio olisi varmasti ollut tarpeen heti ensimmäisten aineiden käyttöön liittyvien merkkien ilmetessä. Tärkeää väliintulo olisi ollut myös Outin nuoren iän vuoksi. Kuten hän itsekin arvelee, hän on luultavasti kertonut asiasta terveydenhoitajalle siihen liittyneen epävarmuuden takia. Vaikututtamisen mahdollisuudet ovat tällöin olleet huomattavasti myöhempää paremmat. Aikuisten reaktiolla onkin tuolloin ollut Outin toimintaan ja ajatuksiin korostunut merkitys.

Outin tavasta kertoa tapahtuneesta voi päätellä tapahtumasarjan vaikuttaneen häneen ei-toivotulla tavalla. Kun ei ole puututtu ongelmaan, on mahdollisesti viestitetty, ettei lapsesta itsestään olla huolestuneita tai kiinnostuneita. Outia ei pidetä tärkeänä, arvokkaampia ovat muut lapset ja heidän suojelemisensa hänen vaikutuksiltaan. Toisaalta lapsen ymmärtämä viesti on voinut olla myös se, että käyttämäsi aineet eivät ole niin vakava asia. Kertomalla asiasta muiden oppilaiden vanhemmille on mahdollisesti viestitetty sitä, että pidämme sinua toivottomana ongelmatapauksena. Olemme leimanneet sinut nuoreksi, jota ei haluta tai voida auttaa. Leimautumisen myötä myös

lapsen oma asenne on saattanut muuttua välinpitämättömämmäksi: mitä merkitystä on vaikka aineita käyttäisinkin, kun kaikki jo tietävät ja välttelevät minua.

Kappaleessa 4.1 olen kirjoittanut siitä, kuinka nuorten päihdekulttuurissa oma merkityksensä voi olla hyväksynnän kokemisella. Outin kohdalla tämä hyväksynnän hakeminen on toteutunut luultavimmin juuri väärällä tavalla. Kun hänen rehellisyyteensä ja ”avunhuutoonsa” on vastattu ”hylkäämisellä”, hänelle on tullut tarve hakea hyväksyntä muilla keinoin. Tällä on voitu jopa edesauttaa hakeutumista toisenlaiseen kulttuuriin. Sellaiseen yhteisöön ja kulttuuriin, jossa häntä ei vielä ole tuomittu ja hyljätty. Hyväksynnän puutetta lapsi on voinut korvata myös aineiden tuottamalla mielihyvän tunteella. Pohdintoja Outin päihdeongelmien taustavaikuttajista voisi jatkaa loputtomiin. Tarkoitukseni on ollut tuoda esille joitain sellaisia näkökulmia, joihin viranomaistoiminnan yhteistyön kehittämällä olisi voitu mahdollisesti vaikuttaa. Tosin millään varmuudella ei tietenkään voida sanoa, että toisenlaisella toiminnalla olisi ollut vaikutusta itse lopputulokseen.

Sosiaalitoimeen kohdistunut mielipide ”*Sossuista on ainakin äidille ollut apua. Enimmäkseen ne olivat äidistä huolissaan ei meistä lapsista.*” (Outi) kuvastaa osaltaan Outin kokemusta lapsuuden olosuhteista ja mahdollisesta turvattomuuden tunteesta. Outi muistelee olleensa 15-vuotias, kun sosiaalityöntekijät ovat kotikäynneillä alkaneet jutella myös hänen kanssaan. Samoihin aikoihin äidille sekä hänelle oli järjestetty omat tukihenkilöt. Vasta 17-vuotiaana, Outin muutettua kotoa, hän kertoo olleensa enemmälti tekemisissä tukihenkilönsä kanssa. Tuohon aikaan Outi muistelee myös siirtyneensä käyttämään kovempia aineita. Saatuaan 18,5 vuoden iässä amfetamiinipsykoosin ja pelästyttyään siitä Outi tarkoituksellisesti paljasti huumeiden käyttönsä äidilleen. Äidin aktiivisuuden ansiosta hän sai tilanteessa apua. Sosiaalityöntekijöillä ei Outin mielestä ollut asiaan vaikutusta. Kotona toteutetun lääkehoidon avulla Outi olikin kuivilla kahden kuukauden ajan. Huomioitavaa tässä vaiheessa on, että Outi oli jo täysi-ikäinen. Tällöin tieto asiasta ei enää kulje viranomaiselta toiselle lastensuojelullisin perustein ja ehkä siitä syystä Outille ei ole tukihenkilön lisäksi tarjottu muuta avoimuollollista tms. apua. Toisaalta maksusitoumus päihdehoitoon saadaan nimenomaan omalta sosiaalityöntekijältä. Täten voisi päätellä, että

päihdeongelmat ovat tulleet myös sosiaalitoimen tietoon viimeistään maksusitoumusten myöntämisen yhteydessä.

Outin päihderiippuvuuden jatkuessa häntä ei omasta mielestään erityisemmin yritetty auttaa. Äidin painostus raskausaikana on saanut hänet hakeutumaan seuraavan kerran hoitoon, joskin vasta raskauden loppuajkoina. Kokemuksistaan johtuen Outille vaikuttaa muodostuneen tietynlainen mielipide sosiaalihuollosta. Monessa eri haastatteluvaiheessa käy ilmi Outin vakaa käsitys, että hänen päihdeongelmastaan ei tiedetty sosiaalitoimessa. Asiaa voi ajatella vahvistavan edelleen sen, ettei hän millään tavalla osoita pettymystä sosiaalitoimea tai lastensuojelutahon toimintaa kohtaan päihdeongelmaansa puuttumattomuudesta johtuen.

Kai oon puhunu tukihenkilölle itte, että oon vauhtia käyttäny kun se mut sinne paikkaanki passitti... Ei sosiaalityöntekijät ole auttaneet hoitoja etsimään. Eipä ne kyllä oo paljon tiennykään tästä päihdeongelmasta... Kai mä oon ollu niin ovela.

Outi

Historia vaikuttaa myös Outin käsityksiin sosiaalitoimen hyödyllisyydestä nykyisessä tilanteessa. Outi ei usko, että sosiaalihuollosta olisi ollut hänelle tai lapselle jotain apua. Esimerkiksi järjestetyistä tukiverkostoista hän ei ilmaise olleen mitään apua. Hänen kokemuksensa ennemminkin on, että sosiaalitoimi on heidän elämässään rasite, josta hän haluaa irti mahdollisimman pian. Outi tiivistää sen, millaisena näkisi ihannetilanteen:

Jos mulla ois sellanen ihannetilanne, ni mä voisin olla --- asiakas ja mä voisin käydä siellä silloin ku mua huvittaa ja mennä sinne puhuun silloin ku mua huvittaa. Sillai mä vihaan semmosta hössötystä... Ja jos-sain voisin käydä jossain psykiatrilla tai jollain terapeutilla puhuun kerran tai kahdesti viikossa.

Outi

Outi ei selvästikään usko, että yhteistyö sosiaalitoimen ja nyt oman lapsen myötä lastensuojelun kanssa voisi olla avuksi. Ajatukseni on, että mikäli häntä todella kuunneltaisiin, voitaisiin ehkä löytää keinoja, joilla hänet motivoitaisiin yhteistyö-

hön. Seuraavasta lainauksesta voi tavoittaa niitä tekijöitä, jotka Outin kohdalla olisivat toimivimpia.

Ei niitä sossuja, jotka rahaa antaa, vastaan oo mitään. Mutta kaikki muu... Pakkohan mun on niitä kestää... Lapsen kannalta en usko, että on mitään apua. Ei niiltä saa mitään hoitoapua tai sellasta, joskus vievät ruokakauppaan, ei siitä hirveesti apua oo... Ne on lapselle ku jotain äidin kavereita.

Outi

Lainauksesta voi päätellä Outin saaneen mielestään parhaita apua konkreettisesti auttaneilta tahoilta. Sosiaalitoimen ”kontrolli”, seuranta ja apu olisi ehkä ollut miellyttävämpää, jos sitä olisi toteutettu toisenlaisella tavalla. Mittavien verkostopalaverien sijaan tai ohessa oltaisiin voitu esimerkiksi toteuttaa pienimuotoisempia sovellettuja kokoontumisia yhdistettynä konkreettisesti auttavaan ja tukevaan toimintaan. Outin päihitteettömyyttä ja lapsen hyvinvointia edesauttaisi uskoakseni merkittävästi se, että Outi kokisi yhteistyön voimia antavaksi, hyödylliseksi ja miellyttäväksi. Mielestäni Outinkin kohdalla kyse olisi tällöin joustavuudesta ja todellisesta asiakaslähtöisyydestä. Kannatan ehdottomasti lähtökohtaa, jonka mukaan vuorovaikutuksellisen yhteistyön sujuvuuteen voidaan merkittävästi vaikuttaa hyvin pienillä konkreettisilla toimilla sekä asioiden perustelemisella siten, että asiakas ymmärtää niiden merkityksen. Perusteluiden myötä myös Outi olisi saattanut suhtautua toisella tavalla sosiaalitoimen hyödyllisyyteen ja mahdollisesti jopa päihdeongelmaansa ja sen hoitamiseen.

6.6.2 Sari lastensuojelun ”pelinappulana”

Sarin kotona käyneet sosiaalityöntekijät kiinnittivät huomiota tytön koulunkäyntivaikeuksiin ja siirsivät hänet noin 12-vuotiaana ”tyttötarkkikselle”. Sarin päihitteiden käyttö kuitenkin paheni koko ajan. Ollessaan 15-vuotias Sari pahoinpiteli tätinsä, joka oli ollut ”ryyppäämässä” Sarin äidin kanssa. Tästä seurasi Sarin sijoittaminen perhetukikeskukseen. Tapahtuman jälkeen hänen sijoituspaikkansa vaihtelivat muutamien kuukauden välein puolitutemattomista sukulaisista toisiin lastensuojelulaitoksiin. Sijoitusten välillä ja myös niiden aikana Sari ”hatkaili” useita kertoja muutami-

en päivien tai viikkojen ajaksi. Lopulta Sari sijoitettiin 16,5 vuoden iässä perhekotiin, jossa hän viipyi aina täysi-ikäiseksi saakka. Sarin kokemuksia lastensuojelutyöstä ennen pidempiaikaista sijoitusta kuvastaa seuraava lainaus.

Se on oikeesti ihan totuus, että se on ihan hullua, että noita nuoria pyöritetään tuollainki niinku mua. Mä olin niinku joku pelinappula. Kolmen kuukauden välein paikasta toiseen. Se on ihan järjetöntä touhua. Se nuorihan oikeen vaan riemastuu siitä. Että hemmetti kukaan ei mua jaksa pitää, että mää oon niin vittumainen.

Sari

Kuitenkin Sari on kokemustensa myötä sitä mieltä, että alaikäisenä mikään ei olisi toiminut vastentahtoisuutta paremmin. Hänen haastattelustaan on poimittavissa selkeitä kannanottoja koskien vastentahtoisten toimien toteutusta. Sari painottaa, että vaikka hän kannattaa lastensuojelussa tiukkaa linjaa ja tiukkoja rajoja, ei niissä kuitenkaan pitäisi olla kyse sellaisista keinoista, jotka tuntuvat nuoresta ”vittuilemiseltä”.

Aikaansa perhekodissa Sari pitää elämänsä parhaana. Hän kertoo tullessa työntekijöiden kanssa hyvin toimeen, vaikka rajat olivat selkeät ja ohjelma järjestelmällinen. Kurin pitämisen lisäksi työntekijät myös juttelivat ja tekivät asioita, ”harrastivat kaikenlaista” nuorten kanssa. Sarin mukaan toiminta perustui siihen, että henkilökunta oli koko ajan tietoinen nuorten tekemisistä ja olinpaikoista. Perhekodin johtaja oli myös tiukka. Sari kuitenkin kuvailee, että johtajalla oli oikeanlainen ote nuoriin. Vaikka häntä tavallaan pelättiin, niin häntä myös kunnioitettiin. Perhekodin toiminta vaikuttaisi perustuneen yhteisöllisyyden korostamiseen ja miellyttävien aktiviteettivaihtoehtojen tarjontaan sekä kurin ja palkitsemisen tasapainoon. Johtajan auktoriteettiasemalla uskon tavoitellun ”perheen pään” henkilöittämistä. Nuoret ovat kokeneet turvallisuutta eikä kenelläkään ole ollut epävarmuutta siitä, kenellä on valta tehdä viimeinen päätös asioissa. Sijoitusten myötä toteutuneista katkoista Sari kokee olleen samaiset hyödyt, joista olen kirjoittanut kappaleessa 6.4.2.

Sari olisi saanut viipyä perhekodissa jälkihuollollisesti sijoitettuna aina 21-vuotiaaksi mutta joutui lähtemään jäätyään kiinni pilven polttamisesta. Tapahtuman jälkeen Sari koki maagisen 18 ikävuoden saavuttamisen tuoman muutoksen. Aihetta olen sivun-

nut myös kappaleessa 6.4.2. Kiteyttäen voisi sanoa, että nuoren mieli tai valmius itsenäisyyteen ei ole mitattavissa 18 vuoden iän kynnyksen ylittämällä. Mittari valmiudesta itsenäisyyteen olisikin lastensuojelussa mielestäni perustuttava toisenlaisiin, todellista selviytymistä kuvastaviin kriteereihin.

Kyllä mä ehkä tajusin sen, että mä tarviin apua ja että en pääse yksin eroon. Mutta jotenki se, että siinä vaiheessa mä olin sitte oikeesti jo niin totaalisen yksin. Mun mielestä seki on aika outoo, että se huolenpito loppuu siihen ku sä täytät 18 vuotta. Sit kukaan ei enää tuu kysyyn tai sanoon, että haluaisikko sä apua tai jotain...

Sari

Kappaleessa 2.2.3 pohdin jälkihuoltokysymystä ja sen merkittävyyttä kodin ulkopuolelle sijoitettujen nuorten kannalta. Valitettavasti haastateltavistani ainoastaan Sarin kohdalla on voitu toteuttaa jälkihuoltoa lain puitteissa. Sarin kokemukset jälkihuollon toimivuudesta ovat hyvin negatiivissävytteiset ja vähäiset. Hän mainitsee ainoastaan hänelle järjestetystä päihdeettömästä tukiasunnosta ja sen viihtymättömyydestä. Muutoin Sari kertoo, ettei ole saanut mitään konkreettista apua jälkihuollon myötä. Esimerkiksi hoitopaikkoihin hänen on täytyntä hakeutua itse ja pyytää sosiaalityöntekijältä hoitoon tarvittavaa maksusitoumusta. Sarin ja edellisessä kappaleessa esitetyn Annan lopputilanteissa on syytä huomioda tietty samankaltaisuus. Molemmille nuorille on muodostunut käsitys, että sosiaalihuolto ei ole tietyissä asioissa lainkaan tukenut heitä tai että toiminnasta ei ole ollut mitään apua. Nuorille muodostuneeseen mielipiteeseen voi mielestäni merkittävässä määrin olla vaikutusta sillä, ettei heille ole selkeästi kerrottu mistä lähtökohdista mitään toimenpiteitä on toteutettu.

Nyt oman lapsen synnyttyä Sari on ollut lisääntyneessä määrin tekemisissä lastensuojelutahon kanssa. Tämänhetkisen tilanteen Sari hyväksyy paremmin. Hän ymmärtää miksi on ”suurennuslasin alla”. Uskoisin hänen kokevan hyvänä sen, että sosiaalitoimi kantaa huolta lapsesta puuttamalla äidin päihdetaustaan. Sarin omat lapsuuden kokemukset helpottavat ymmärtämään, miksi hän kokee ”kontrollin” hyvänä. Sari pohtikin erikseen sitä, miksi hänen äitinsä ympärillä ”pyörineet” viranomaiset eivät olleet keskittyneet itse ongelman, äidin päihderiippuvuuden poistamiseen. Sarin

suhtautumisesta on pääteltävissä, että hän on hyvin selkeästi asettautunut tarkastelemaan tilannetta lapsensa edun toteutumisesta lähtien.

6.6.3 Mitä muita sosiaalityön plussia ja miinuksia kävi ilmi?

Haastateltavat kertoivat hyvin vaihtelevia mielipiteitään ”sossuihin” liittyen. Toisille sosiaalitoimi on ollut hyvin häilyvä taustavaikuttaja. Arvo on ollut lähinnä välineellinen. Sen kautta on saatu taloudellinen mahdollisuus osallistua hoitoihin. Toisille merkitys on ollut hyvin merkittävä myös henkisessä mielessä. Aiemmissä kappaleissa on monissa kohdin käynyt ilmi sosiaalitoimen osuus tapahtumien kulussa. Tähän kappaleeseen olen kerännyt sellaista materiaalia, joka ei aiemmin ole tullut esiin tai jota haluan vielä painottaa.

Omia vaikutusmahdollisuuksia hoitopaikkoihin hakeutumisessa tai hoitojen aikana ei haastateltavilla ollut juurikaan ollut. Osa haastatelluista kuitenkin kertoi, että eri hoitopaikkojen ominaisuuksia oli pohdittu jonkin verran yhdessä hoitohenkilökunnan tai sosiaalityöntekijän kanssa. Nuoret eivät kuitenkaan ilmaisseet kokeneensa, että olisivat todella voineet itse vaikuttaa paikkojen valintaan. Nuoret kertoivatkin menneensä niihin hoitoihin, joita kulloinkin oli tarjottu. He olivat menneet ”katsahtamaan” paikan ja lähteneet sieltä myös pois, mikäli eivät olleet paikasta pitäneet. Ainoastaan Annan kokemukset olivat toisenlaiset. Hänen kohdallaan oli konkreettisesti käyty etukäteen tutustumassa paikkoihin, joihin hoito oli saatu järjestettyä. Anna kertoi tutustumisten vähentäneen turhaa jännitystä ja siten helpottaneen hoitoihin lähtemistä, vaikka hän ei paikkojen valintoihin suoranaisesti vaikuttanutkaan. Toisaalta kävi ilmi myös se, kuinka omilla vaikutusmahdollisuuksilla olisi voinut olla negatiivisiakin seurauksia (ks. kappale 2.1.3).

Jos olisin voinu enemmän vaikuttaa en usko, että olisin selvinny aiemmin. Mä oon sellanen, että mä tarviin vähän sellaista kuria, että joku sanoo, että näin nyt tehdään. Jos oisin saanu ite vaikuttaa, niin olisin ollu enemmän varmaanki lomailemassa niissä paikoissa.

Anna

Osa nuorista koki sosiaalityöntekijöiden erityisesti kannustaneen heitä hakeutumaan hoitoon tai pysymään siellä. Toinen ääripää olivat nuoret, joiden hoitoihin hakeutumisiin heidän sosiaalityöntekijänsä eivät olleet vaikuttaneet millään lailla, vaikka olisivat päihdeongelmasta olleet tietosiakin. Yhden nuoren kohdalla oli käynyt myös niin, että sosiaalityöntekijä oli kieltäytynyt myöntämästä maksusitoumuksia uusiin hoitoihin. Nuorelle oli jätetty vaihtoehtoiksi joko suorittaa loppuun viimeksi aloitettu hoito tai jäädä kokonaan ilman hoitoa. Kyseinen haastateltava kuvailee sosiaalityöntekijän väsyneen jatkuvaan ”kissa-hiiri”-leikkiin, jossa lukuisat aloitetut hoidot olivat keskeytyneet. Nuori ei toisaalta moittinutkaan sosiaalityöntekijää tekemästään ratkaisusta, vaan ymmärsi omien valintojensa vaikuttaneen ratkaisuun.

Sosiaalihuolto on nostettavissa esille jokaisen nuoren selviytymistarinaan positiivisesti vaikuttaneena komponenttina. Joskin perusteluja tälle eivät nuoret itse juurikaan esittäneet. Ainoastaan yksi nuorista liitti selviytymiseen johtaneita positiivisia vaiheita sosiaalitoimeen. Sosiaalihuollon positiivinen vaikutus perustuukin painokkaammin tutkijan tekemään huomioon kuin nuorten itsensä esittämään näkökantaan. Toisaalta kenenkään nuoren kohdalla sosiaalitoimen ei voi ajatella työskennelleen täysin moitteettomastikaan – jos sellainen on edes mahdollista. Joitain yksittäisiä nuorten esittämiä positiivisia kannanottoja kuitenkin esiintyi. Esimerkiksi kaikki nuoret arvostivat sitä, että huumeiden käyttäminen on onnistuttu sosiaalitoimen avulla ajoittain katkaisemaan (ks. kappale 6.4.2). Suurin osa nuorista vaikutti myös käsittävän sosiaalitoimen taloudellisen avun merkityksen, vaikka kukaan heistä ei asiasta suoranaisesti näin puhunut.

Selkeimmän, nuoren itsensä esittämän esimerkin sosiaalitoimen moniulotteisista positiivisista vaikutuksista antaa Anna. Hänen kokemuksensa sosiaalitoimesta ovat muihin haastateltaviin verrattuna korostuneen positiivisia. Hän arvosti kohdallaan toteutunutta keskitettyä päihdesosiaalityön mallia. Hän pohti, kuinka tilanne olisi ollut toinen, jos sosiaalityöntekijä olisi vaihtunut jokaisen asunnosta hädän ja asuinseudun vaihtumisen yhteydessä. Esitettävästä lainauksesta voi päätellä, kuinka Annan sosiaalityöntekijät olivat onnistuneet muodostamaan luottamuksellisen suhteen asiakkaaseensa. Sosiaalityöntekijän osoittama jatkuva välittäminen ja huolenpito olivat muodostuneet Annalle merkittäviksi. Vaikuttaisi siltä, että sosiaalityöntekijän

toteuttama vuorovaikutuksellinen toiminta oli saanut Annan omaehtoisesti sitoutumaan säännöllisiin tapaamisiin sosiaalityöntekijän kanssa. Sosiaalityöntekijä oli ollut Annalle tukihenkilö, joka ei ollut tuominut häntä, vaan oli pyrkinyt yhteistyössä hänen kanssaan löytämään päihteiden käytölle toisia vaihtoehtoja.

Näihin sossun täteihin olen koko aika luottanut vaikka en kovin helposti ole, varsinkaan käyttöaikana, pystynyt ihmisiin luottamaan. Multa on sossut odottaneet ainakin sellaista, että jos alkaa vaikka tekeen kamaa mieli, niin soitan ja kerron ja he voivat alkaa keksiä jotain ratkaisua niihin... Mä kävin ihan alussa niinku, tai pitkän aikaaki kävin, sillä mun sossulla. Mä kävin siellä ihan niinku viikottain... sillä oli semmoinen, että se halus nähdä niinku, et se ei haitannu olinko mä selvinpäin vai sekasin mutta se halus nähdä. Ja niinku ei pelkästään vaan puhelimen välityksellä, vaan et mää kävin siellä paikan päällä... Sit se piti samalla huolta kaikesta... Kävin siellä koko aika juttelemassa. Menin sinne myös monesti suoraan putkasta, kun en sen vuoksi ollu päässt sovittulla ajalla, eikä sekään sitä haitannu. Se myös hoiti mun muuta elämää, hoiti rikosjuttuja, anto rahat viikottain...

Anna

Luottamuksellinen suhde, asiakaslähtöinen toiminta sekä perustelujen esittäminen ymmärrettävällä tavalla vaikuttavat Annan kohdalla toteutuneen muita haastateltavia paremmin. Esimerkiksi pelkkien lain pykälien esittäminen päätösten perusteena olisi voinut Annankin kohdalla kääntyä hyvää tarkoitusta vastaan. Keino nuoren yhteistyöhön sitoutumiseen vaikuttaa liittyvän toimenpiteiden perustelemiseen siten, että nuori on todella ymmärtänyt niiden taustan. Annan positiiviset kokemukset käyttäjäajalta vaikuttavat myös siihen, miten Anna selviytymisensä jälkeen on suhtautunut sosiaalitoimeen.

Sosiaalityöntekijät tunsu mut tosi hyvin, et ne teki sit sellaisen tosi radikaalin ratkaisun niinku tavallaan. Ne vaan tuli silloin ja otti lapsen niinku pois ja sano, että sä voit sitten jatkaa sitä vetämistä, että vedä niin paljon kun haluat. Sit mä lähdin vetään, mutta en jaksanut olla ku kaks viikkoo ja soitin sitte itte, että nyt haluaisin hoitoon. Ne ois myöskin voinut heti pakottaa hoitoon, jolloin ei olisi ollut omaa tahtoa tai omaa valintaa. Ratkaisu oli kyllä paras, että mä jouduin itse soittamaan, että pääsisinköhän mä mihinkään hoitoon... Sosiaalityöntekijä on ollut koko lapsen elinajan mukana kuvioissa ja on edelleen. Mulla on tosi hyvät välit sossuihin. Ovat olleet tosi hyviä sosiaalityöntekijöinä, kuuntelevat myös mua ja etsivät ratkaisuja, jotka on sekä lapselle että mulle parhaita. Päätarkoituksena niillä on, että pystyisivät pitämään lapsen ja mut yhdessä. Ajattelevat, että lapselle on parasta jos saa olla

äitinsä kanssa... Tässä vaiheessa on ihan hyvä, mutta sitten kun saa asunnon --- niin voi tuntua vähän kiusalliselta kun joku outo kyttää koko ajan... kun ei tunne tulevaa sossua sillain.

Anna

Kaikilla nuorilla lastensuojelu on tällä hetkellä osa elämää oman tai kumppanin lapsen kautta. Outia lukuunottamatta nuoret eivät kokeneet lastensuojelua rasitteeksi sen kontrolloivasta otteesta huolimatta. Pikemminkin vaikutti siltä, että he ymmärsivät oikein hyvin sosiaalityöntekijöiden huolestuneisuuden suhteessa entisten ”narkkareiden” lapsiin.

Lastensuojelun kanssa ollaan nyt tekemisissä. Ymmärrän, että työntekijät ovat huolissaan siitä kuinka me jaksetaan ja selvitään lapsen kanssa... Yhteistyö on ollu toimivaa.

Mika

6.6.4 Mikä auttaisi alaikäisten päihdehoidossa?

Yksi haastatteluiden teemoista oli kohdistettu siihen, millaisia keinoja nuoret esittäisivät päihdeongelmaisten alaikäisten auttamiseksi. Nuoret kertoivat omien kokemustensa myötä hyvin monipuolisesti mielipiteitään päihdehoidosta ja sen toimivuudesta. Saadakseni nuoret pohtimaan spesifimmin alaikäisten päihdehoitoa, esitin heille yhtä lukuun ottamatta kysymyksen ”mitä tekisit, jos omalla lapsellasi olisi päihdeongelma?” Tässä kappaleessa kirjoitan nuorten ajatuksista tästä temasta. Haluan erityisesti korostaa, että kaikki nuorten mielipiteet eivät pohjautu heidän omiin kokemuksiinsa.

Ne nuoret, jotka olivat onnistuneet välttelemään hoitoon joutumistaan täysi-ikäisyyteen asti, olivat kaikki sitä mieltä, että olisi ollut parempi jäädä aiemmin kiinni. Perusteluja he tosin eivät osanneet mielipiteelleen tarkemmin esittää. Käsitykseni mukaan taustalla saattaisi olla ajatus siitä, että pakkohoidolla olisi voinut olla jokin muutosta aiheuttanut vaikutus varhaisemmassa vaiheessa. Tosin tämä nuorten mielipide on ristiriidassa kappaleessa 6.5.2 kirjoittamaani verrattuna. Kirjoitan kappaleessa siitä, kuinka nuoret korostavat oman tahdon syntymistä ehdottomana edellytyksenä aineista irtautumiselle.

Oman tahdon saaminen nuorelle varmaan jollain tosi kauheella tavalla. Esimerkiksi käden amputoiminen tai jotain. Sellainenkaan ei tosin herättänyt mun kaveria jolle niin tehtiin... Tai pakko olla varmaan joku parhaan kaverin kuolema tai jotain. Missä siis oikeen näkee sen, että mitä ne niinku loppupelissä tekee... Sen on pakko olla jotain tosi kauheeta mikä vois sitte antaa sen kipinän, että onkohan tässä nyt mitään järkeä.

Outi

Alaikäisten pakkohoitoa nuoret pitävät kuitenkin yleisesti hyvänä. Mika esitti, että nuori pitäisi laittaa pakkohoitoon ainakin kuukaudeksi. Sen jälkeen pitäisi vielä motivoida nuorta esimerkiksi tuomalla hänelle näytille 40-vuotias ”nisti”. Myös kaikki, jotka kommentoivat toimintavaihtoehtoja oman lapsensa kohdalla, päätyivät nopeasti pakkohoitratkaisuun. Tämä siitä huolimatta, että he toisaalta esittivät tiedostavansa pakkohoidon tehottomuuden (ks. kappale 6.4.2). Lähes kaikki pohtivatkin sitä, miten heidän itsensä kohdalla oikein mikään ei tuntunut auttaneen käyttämisaikana. Esimerkiksi Mika muisteli, kuinka tahti ei hiljentynyt, vaikka kavereita kuoli vierestä ja hän itse kävi lähellä kuolemaa yliannostusten ja onnettomuuksien seurauksena. Pakkohoidon merkitys tuntuikin lopulta kiteytyvän sen vaikutukseen saada käyttämiseen katkoja, ei niinkään lopulliseen ratkaisuun tähtäävänä keinona.

Kukaan nuorista ei lopulta osannut esittää varmasti tehokkaita toimintavaihtoehtoja päihdeongelman poistamiseksi. He pikemminkin tuntuivat jokainen palaavan pohtimaan käytettävissä olevien keinojen tehottomuutta ja sitä, kuinka nuoren mieleen ei pystytä vaikuttamaan nykyisillä keinoilla – jos millään. Yksi nuorista siirtyi astetta varhaisempaan vaiheeseen ja pohti, millaiset keinot voisivat toimia ennaltaehkäisevästi niin, että nuoret eivät koskaan edes ajautuisi päihdeongelmiin. Hän ehdotti Na:n eli Nimettömien narkomaanien 12 askeleen sovellettua mallia keinona saada nuoret ajattelemaan. Hänen oma pohdintansa tosin johti lopulta siihen, että nuorten kehitystaso ei välttämättä olisi riittävä, jotta nuoret voisivat ymmärtää Na:n ajatusmaailmaa.

Erilaisista lähtökohdista useimmat nuorista pohtivat myös nuorelle asetettujen rajojen merkityksellisyyttä. Asiaa pohtivat sekä nuoret, jotka olivat olleet lastensuojelun toimien kohteena, että nuoret, joilla ei ollut ollut kosketusta lastensuojeluun.

Sitä pilven polttelua ne ei ikinä huomannu... Sit ku ne huomasi, ni sit mä olin tosiaan jo aikuinen. Sit ne niinku tavallaan yritti, yritti sillai, että vaikka ne huomasi, niin ne halus silti uskoo, et ku mä sanoin, että en mä mitään käytä... Ni sit ne halus vaan uskoo sen.

Anna

Hirveen tärkeätä ois tommosille nuorille, joilla on niinku kaikkia ylivilkkausjuttuja ja tommosia... semmosia keskittymisvaikeuksia noista huumeitten käytöstä. Ni mun mielestä ne tarvii hirveen tarkat semmoset jotenkin niinku säännöt ja ohjelman.

Sari

Seuraavat sitaatit antavat yhdenlaisen lähtökohdan sille, miten nuoreen voitaisiin vaikuttaa päihdeongelmatilanteessa tai jo ennen sitä. Sen selvittäminen, miksi nuori on ajautunut käyttämään päihteitä, ei vielä välttämättä riitä. Pitäisi myös selvittää, mitä päihteet nuorelle nyt antavat ja olisiko päihteiden tuoma mielihyvä korvattavissa jollakin muulla keinoin. Sitaatit ovat hyvin erilaisia ja korostavat sitä, että nuori tulisi huomioida aina yksilöllisesti. Tähän ei uskoakseni ole muuta keinoa kuin tutustua jokaiseen päihdeongelmaiseen nuoreen yksilöllisesti ja pyrkiä löytämään hänelle parhaiten soveltuvia ratkaisuja.

Huumeet on jotenki niin jännittäviä. Mä oon alkanu sen takia itte käyttään huumeita, että mä oon aina ihannoinu sellasta riskien ottoa ja rikollisuutta ja kaikkii mafia-juttuja, ne on jotenkin niin sillain... Mä oon vaan niinku niin ihannoinu sitä, että ei siinä oo mikään auttanu, että onko siinä käyny pohjalla ja sitte yrittäny nousta sieltä.

Outi

... niinku sillä hetkellä se tuntu niinku ihan semmoselta, että tää nyt vaan on mun elämää. Käyttämisaikana ei tajuu eroa toisenlaiseen elämään. Omasta mielestä ei jää mistään paitsi vaikka käyttäki. Itse asiassa silloin vähän niinku halveksiiki tavallisii ihmisii, jotka käy töissä, ajelee autolla jne...

Anna

Siinä voi olla seki, et siis niinku sitte mä en vaan halunnu hyväksyä sitä mimmonen mää oon niinku. Et siinä tuli niinku se vastaan.

Timo

Tuntuu hyvältä se, että tietää itte ettei tarvi vetää enää. Et jotenki pystyy ne tunnetilansa ja kaikki pahat ja hyvät olot käsitteleen muuutenku sillä vetämisellä, ettei tarvi niinku sitä siihen enää. Jos on paha olla, ni pystyy sit reilusti myöntään itelleen, et vittu, nyt mulla on paha olla. Ja mä voin olla siinä olossa. ja mä voin käsitellä sen niinku. Et ei mun tarvi vetää niitä tööttejä, et mää saan siitä äkkiä hyvän olon niinku. Sitähän se on se vetäminen, että ei niinku kestä olla ittensä kans eikä kestä omaa itteensä.

Sari

6.7 IDENTITEETIN MUODOSTUMINEN SELVIITYMISEN JÄLKEEN

Pohdin tässä kappaleessa erityisesti haastateltujen nuorten identiteettien muodostumiseen vaikuttaneita tekijöitä. Tuon tämän aiheen keskeisesti esille johtuen haastattelujen ja analysoinnin jälkeisistä ajatuksistani. Kokemukseni on, että nuorten puheissa oli ristiriitaisuutta ajatuksissa, joita heillä oli omasta historiastaan, tekemistään valinnoista ja uuden tilanteen hallitsemisesta. Nuoret eivät itse suoranaisesti pohtineet identiteettinsä muodostumista. Kyse onkin lähinnä sellaisesta tutkijan tekemästä havainnosta, johon nuoret eivät sinällään olleet pureutuneet, vaikka se heissä sisäisesti jatkuvasti vaikuttikin. Uskoisin tämän johtuneen siitä, että nuorilla ei ollut tarvetta pohtia ristiriitaisuuksia, sillä heillä kaikilla oli selkeä tietoisuus tulevaisuuden päämäärästään. He olivat nyt tilanteessa, jossa tiesivät millaiseen kulttuuriin halusivat sosiaalistua. Tuon kulttuurin viitekehysten mukaisesti he pyrkivät luonnollisesti tässä selviytymisvaiheessa myös identiteettiään muodostamaan. Koen identiteettikysymyksen tarkastelun tärkeäksi erityisesti päihdeongelmaisten nuorten parissa toimivien työntekijöiden sekä läheisten kannalta.

6.7.1 Kulttuurien ristiriitaisuus

Haastatteluissa ilmeni monilla tavoin käyttäjyhteisöjen sosiaalisten siteiden merkityksellisyys ja intensiivisyys. Toisaalta huomioin myös, että haastatteluiden aikana kävi useaan kertaan ilmi, kuinka käyttäjäaikana kehenkään ei voi luottaa. ”*Sitähän se on, keneenkään ei voi luottaa, selkää ei voi kääntää kenellekään.*” (Outi) Kappaleessa 4.1 olen kirjoittanut kulttuureihin liittyen siitä, kuinka lapsilla ja nuorilla vertais- tovereiden merkitys on tietyissä kehitysvaiheissa voimakkaasti korostunut. Tästä

johtuen lapsi tai nuori voi olla kykenemätön esittämään omia mielipiteitään tai tekemään päätöksiä. Kun otetaan huomioon haastateltujen varhainen päihteidenkäytön aloittamisikä, voi heidän kohdallaan ajatella mahdollisesti olleen kyse kypsyydestä ja sen myötä voimakkaasta sitoutumisesta vertaisryhmiin. Toisaalta, myöhemmin samaisessa kappaleessa 4.1 kirjoitan tutkimustuloksesta liittyen nimenomaan huumeriippuvaisiin. Tutkimusten mukaan narkomaaniipiireissä on havaittu myös esiintyvän vertaisten ihannointia. Erityisesti ihannointia on havaittu henkilöillä, joilla on huono itsetunto ja/tai jotka pyrkivät pakoilemaan ongelmia. Myös tämä näkökulma saattaa olla osasyynä nuorten keskuudessa ilmenneisiin vertaisryhmäläisten tiiviisiin sosiaalisiin suhteisiin.

Vahvoihin siteisiin vaikuttavia seikkoja voi mielestäni löytää myös suppeasta yhteisöllisestä elinympäristöstä, jossa nuoret ovat eläneet ja johon heidän elämisaailmansa on rajoittunut. Nuoret ovat sosiaalistuneet poikkeukselliseen ja marginaaliseen pieneen yhteisöön. He ovat samanaikaisesti irtautuneet lapsuuden kulttuurisesta ympäristöstään ja varsinkin sen arvoista ja normeista. Ilmiö osoittautui todelliseksi myös niiden nuorten kohdalla, joiden vanhemmat olivat olleet tukemassa nuorta kaikissa selviytymistarinan vaiheissa. Syy tähän voi olla yksinkertainen: vanhemmat eivät tukeneet nuorta käyttämiseen liittyneiden arvojen ja ratkaisujen osalta. Vanhempien osoittamaa muuta tukea nuoret eivät käyttämisaikana luultavasti arvostaneet, ja siksi mittavankin tuen merkitys jäi vähäiseksi. Nuorten kertomusten mukaan käyttämisaika olikin hyvin voimakkaasti vain käyttämiseen ja siihen liittyviin asioihin sidottua. Tällöin muunlaisilla asioilla ei ollut juuri merkitystä. Mielestäni voi ajatella, että nuoret eivät käyttämisaikana saaneet hyväksyntää päihdekulttuurissa toimimiselleen, eivätkä toisaalta kokeneet kuuluneensa myöskään siihen lapsuutensa kulttuuriin, josta tukeakin olisi ollut saatavissa. Ristiriita kulttuurien välillä ja hyväksynnän puute ovat olleet kaikkien haastateltavieni kohdalla väistämättömiä kokemuksia heidän päihdetarinoissaan. Syntyneillä ristiriidoilla voi olla mielestäni merkittävä vaikutus jo riippuvuutta edeltävänä aikana päihdekulttuuriin voimakkaasti sosiaalistumiselle ja sieltä hyväksynnän hakemiselle.

6.7.2 Arvoristiriita päihdetarinan kaikissa vaiheissa

Arvoristiriita oli havaittavissa kaikkien nuorten tarinoissa. Ristiriitaa valta- ja päihdekulttuurin arvojen välillä havaitsin eri tavoin päihdetarinan eri vaiheissa. Ensimmäinen arvoristiriitatilanne ajoittui päihteiden käytön aloittamisaikaan. Tällöin nuoren täytyi ensimmäistä kertaa tehdä lapsuuden kulttuurinsa arvojen vastainen valinta. Myöhemmin ristiriitaa esiintyi jatkuvasti suhteessa velvoitteisiin ja rooliodotuksiin valtakulttuurin ja päihdekulttuurin välillä. Jopa päihdekulttuurin voimakkaimman vaikutuksen aikana oli kaikilla nuorilla esiintynyt ristiriitaisia ajatuksia. He eivät olleet onnistuneet sivuuttamaan valtakulttuurin odotuksia, vaikka olivatkin selkeästi valinneet päihdekulttuurin omakseen. Eräs selitys tälle on helposti löydettävissä. Valtakulttuuri vaikuttaa väistämättä ihmiseen siinä yhteiskunnassa, jossa hän elää. Sen odotuksia tai velvoitteita ei mielestäni ole mahdollista ohittaa. Päihdeongelmastenkin kohdalla valtakulttuurin vaikutukset realisoituvat viimeistään heidän haakeutuessaan sosiaali- tai terveystalveluihin tai kun heidät oikeusjärjestelmämme mukaisesti tuomitaan huumausainerikoksista.

Irtautumisvaiheessa sekä sitä edeltäneessä valinnan teko -vaiheessa ristiriitoja ilmeni edelleen molempiin kulttuureihin nähden. Ristiriitaisuutta esimerkiksi päihdekulttuuria kohtaan ilmeni sen tuoman hyvän olon kaipauksena ja osalla myös omasta päihteettömyydestä seuranneena häpeän tunteena. Valintavaiheessa nuoret joutuivat ratkaisun eteen, mikä heillä kaikilla tarkoitti luopumista senhetkisestä sosiaalisesta verkostosta. Yhtä poikkeusta lukuunottamatta nuorilla ei ollut juurikaan sosiaalisia suhteita päihdemailman ulkopuolella. Yksinäisyyden sietäminen tilanteessa, jossa oma fyysinen ja psyykinen olotila on itselle outo, ehkä hiukan pelottavakin, tuntui useimmilla olleen todella merkittävä selviytymistä vaikeuttanut tekijä.

Voimakkaimmin ongelmalliset ristiriidat ilmenivät nuorten kohdalla lopulta siinä vaiheessa, kun he yrittivät uudestaan sosiaalistua valtakulttuuriin. Arvo- ja kulttuuriristiriita ilmeni viimeisimmässä vaiheessa vaikeuksina omaksua uudenlaiset elämäntavat. Lisäksi nuoret joutuivat käymään kamppailua arvojen välillä oman identiteettinsä muodostamisessa. Kaikkien haastateltujen kohdalla huomattavaa on, että heidän päihdekulttuuriin sidoksissa ollut identiteettinsä on muodostunut niin varhaisessa

vaiheessa, että he ovat ennen sitä olleet kehitykseltään lapsen tasolla. Myöhemmin päihdekulttuurista irtautumisen jälkeen heidän haasteensa oli muodostaa uusi identiteetti päihdeongelmaisen sekä lapsen identiteettien tilalle. Heidän täytyi muuttua samanaikaisesti sekä aikuisiksi että päihdeongelmattomiksi yhteiskunnan jäseniksi.

7 POHDINTA

Yksi tutkielman lähtökohdista oli se, että sen tuloksia ei ole tarkoitus yleistää. Haluan edelleen korostaa tutkielman tapaustutkimuksellista luonnetta. Toisaalta, vaikka tulokset eivät ole yleistettävissä ei se kuitenkaan mielestäni vähennä niiden arvoa. Tutkielmasta on mahdollisuus kuulla haastattelemieni viiden nuoren mielipiteet selviytymistarinoista ja niissä merkittävimmin vaikuttaneista tekijöistä. Nuorten kannanotot ovat huomattavasti parempi tiedonlähde kuin spekuloinnin ja arvailun myötä saavutetut päätelmät siitä, mitä päihdeongelmaiset nuoret ongelmistaan ja niistä selviämisestä ajattelevat. Hyötynäkökulmasta tarkasteltuna tulokset voivatkin toimia ”suuntaa antavina” ja siten sosiaalityön työskentelyvalmiuksia lisäävinä. Oikeassa mittasuhteessa suodatettuina tuloksista voi olla merkittävä apu päihdemaailman tuntemuksen laajentamisessa ja nuorten syvällisemmän ymmärryksen tavoittelemisessa.

7.1 KESKEISIMMÄT PÄÄTELMÄT JA KEHITTÄMISEHDOTUKSET

Tavoitteeni oli tutkielmassa pureutua lasten päihdeongelmaan ja päästä tarkastelemaan heidän auttamistaan asiakasnäkökulmasta. Päihdehoitojärjestelmän kartoituksen toteutin suunnitellusti kirjallisiin lähteisiin perustuen. Kartoitusta tehdessäni huomasin kuitenkin, että käytäntö voi poiketa kirjallisesti saavutettavasta tiedosta. Lähdemateriaalin perusteella lasten ja nuorten päihdehoidon saatavuus vaihtelee maantieteellisesti merkittävästi (ks. kappale 3.2). Tästä voi päätellä lasten ja nuorten päihdeongelmiin perehtyneisyyden ja ammattitaidon olevan alueittain erilaista. Näiden tekijöiden perusteella asiakkaiden tasavertainen kohtelu ei lasten ja nuorten kohdalla toteudu. Kuitenkin toisenlainen tarkastelunäkökulma, esimerkiksi konkreettisesti tutustuminen käytäntöön, voisi muuttaa tuloksia siitä, miten ja missä laajuudessa lasten ja nuorten päihdehoitoa kunnissa toteutetaan. Tästä johtuen tarkoitukseni, joka oli löytää päihdehoitojärjestelmästä sen toimivuutta kuvastavat tekijät, ei ole täysin toteutunut.

Tutkimusongelman kannalta tärkeimpänä pitämäni tavoite oli perehtyä asiakasnäkökulmasta päihdehoidon toimivuuteen. Tämä onnistui mielestäni kiitettävästi. Onnistuin haastatteluissa tavoittamaan nuorten äänistä niitä merkityksellisiä seikkoja, jotka he omilla selviytymistarinoissaan toivat esille. Pystyin esittämään tapauskuvauksia asiakaskunnan omista kokemuksista ja mielipiteistä suhteessa merkittävimmin heitä auttaneisiin tekijöihin. Koskaan ei kuitenkaan tule unohtaa analyysoijan merkittävää vaikutusta tutkimustulosten tuottamisessa. Tämän seikan ja tutkielman asiakaslähtöisyyden pyrin pitämään mielessäni koko haastattelu- ja analysointiprosessin ajan. Yritin johdonmukaisesti tulkita nuorten puheita siten, että tavoittaisin niistä ne seikat, jotka nuoret itse kokivat merkityksellisiksi.

Halusin loppuun saakka säilyttää tarkastelunäkökulman painotuksen lastensuojelun valmiuksissa kohdata päihdeongelmainen alaikäinen. En luopunut tästä, vaikka lastensuojelun toiminta osoittautuikin jääneen kolmen haastatellun lapsuudessa vähäiseksi. Perustellun syyn tarkastelunäkökulmalleni olen esittänyt tutkielman johdannossa ja kappaleessa 2.2.3. Lastensuojelulain toteutumista haastateltujen auttamisessa en eritellymmän ole arvioinut, sillä aineistossa ei ole siihen mielestäni riittävästi materiaalia. Pääpaino analyysissä ja arvioinnissa onkin ollut niissä puutteissa ja vahvuuksissa, joita nuoret itse ovat puheissaan tuoneet esille. Yksittäisten tapauskuvauksen yhteydessä olen kuitenkin kommentoinut lastensuojelun toimintaa jonkin verran. Muutamia tekemistäni havainnoista pidänkin lastensuojelun näkökulmasta tutkielman keskeisimpinä tuloksina.

Ensisijaisesti ihmettelen lastensuojelutoimien vähäisyyttä kyseisten nuorten päihdeongelmiin puuttumisessa. Sellaisissa tilanteissa, joissa lapsen häiriökäyttäytyminen kävi ilmi, jätettiin interventio tekemättä. Tämän vuoksi kaikkien haastateltujen kohdalla on päihdehoito aloitettu liian myöhään. Intervention tekemiseen on vaikuttanut nuoren perhetausta sekä vanhempien ja lastensuojelun työntekijöiden aktiivisuus. Mitä tietoisemmin vanhemmat ovat osanneet hakea lapselleen päihdeongelmaan kohdistettuja palveluja, sitä tehokkaammin ja varhaisemmassa vaiheessa lapsi vaikuttaa palveluja saaneen. Lastensuojelun työntekijän ongelmaan puuttumattomuuteen vaikutusta näyttäisi olleen nuoren perhetaustalla. Tasapainoisemmasta perheestä tulleen nuoren häiriökäyttäytymiseen, kuten rikollisuuteen, ei sosiaalitoimi haastateltu-

jen kohdalla puuttunut. Toisaalta myöskään epävakaamman taustan omaavan nuoren päihdeongelmaa ei suoranaisesti päihdehoidollisin menetelmin pyritty poistamaan. Sen sijaan keskityttiin ratkaisemaan muita perheissä esiintyviä ongelmia. (ks. kappale 6.3.3.) Myös avoimuusalliset toimet esiintyivät haastatteluissa hyvin vähäisissä määrin (ks. kappale 2.2.3). Joskin tosiasia on, että nuorten käsitys siitä, millä kaikilla tavoin sosiaalitoimi on heitä avoimuusallisesti auttanut, saattaa olla vajavainen (ks. kappaleet 6.6.1 ja 6.6.2).

Käytännönläheisempi tavoitteeni oli tuottaa materiaalia sekä työkentällä toimivien että ongelmien kanssa kamppailevien avuksi. Tämän tavoitteen toteutumista on mahdotonta arvioida muutoin kuin sisällöllisestä näkökulmasta. Mielestäni tutkielman toteutus-osiosta on mahdollisuus saada tuoreita näkökulmia nuorten päihdemaailmaan ja siinä esiintyvien pulmien ratkaisemiseen. Lisäksi taustoittaviin kappaleisiin tutustumalla voi vahvistaa analyysin perusteella saatuja käsityksiä sekä löytää myös sellaisia tekijöitä, joita on esitetty muissa tutkimuksissa, mutta joita tässä tutkielmassa ei tullut ilmi.

Käytäntöön sovellettava keskeisin tutkielman löydös liittyy asiakaslähtöiseen työskentelyyn. Haastatteluista jäi sellainen vaikutelma, että nuorten kohdalla ei ollut juurikaan toimittu asiakaslähtöisesti lastensuojelussa tai myöhemmässä vaiheessa aikuissosiaalityössä. Asiakaslähtöisyydessä lähtökohta olisi kertoa asiakkaalle toiminnan perusteet sekä suunnitella toimintaa ja päättää sen tavoitteista yhteistyössä asiakkaan kanssa. Tämän lähtökohdan toteuttamisessa tulisi ymmärtää, että nuoren kuulemisen ei tarvitse tarkoittaa toimimista täysin nuoren senhetkisten halujen mukaisesti. Sen sijaan tavoite olisi nuoren sitouttamisessa yhteistyössä määriteltyyn päämäärään ja motivoimisessa sen edellyttämään toimintaan. Sitoutuminen ja motivoituminen olisivat mielestäni keskeisimmät lähtökohdat mahdollisimman hyvien tulosten saavuttamiseksi. Samalla nuorelle muodostuisi myös todellinen käsitys siitä, missä määrin häntä autetaan ja mitkä ovat toiminnan perusteet. Tällöin nuoren käsitykset sosiaalitoimen hyödyllisyydestä saattaisivat jopa muuttua. Esimerkiksi haastattelutilanteissa käyttämäni ”päihdehistoriani”-jana voisi olla yksi keino saada nuori pohtimaan tilannettaan ja tulevaisuuden vaihtoehtoja (ks. kappale 5.2.2). Asiakaslähtöisyyden hyödyllisyys voisi näkyä myös monissa muissa tilanteissa. Esimerkiksi

kappaleessa 3.3.2 esitettyihin verkostotyön varjopuoliin asiakaslähtöisyys voisi olla yksinkertainen ratkaisu. Nuorelta poistuisivat turhat epäilyt ja pelot, kun hän tietäisi toiminnan perusteet ja pystyisi niihin myös vaikuttamaan.

Asiakaslähtöisyys voisi mielestäni olla yksi ratkaisukeino myös haastatteluissa ilmenneisiin hoitojen toistuviin keskeyttämisiin. Hyvän esimerkin tällaisesta toiminnasta antoi Annan tapaus (ks. kappale 6.6.3). Keskeyttämisiin liittyen pohdin sitä, mikä merkitys voisi olla etukäteen tehtävällä molemmin puolin toteutettavalla tutustumistyöllä. Ajatukseni on, että työssä lähdettäisiin nuoren tilanteeseen perehtymisestä. Tutustuttaisiin kyseessä olevaan nuoreen, hänen persoonaansa ja lähtökohtiinsa. Lopulta pyrittäisiin löytämään nuorelle parhaiten sopivia hoitopaikkavaihtoehtoja, joista nuoren kanssa yhdessä pyrittäisiin valitsemaan häntä miellyttävä ja motivoiva kohde. Lisäksi nuoren kanssa käytäisiin tutustumassa kohteeseen ennen lopullisen valinnan tekoa. Hoidon tulosten kannalta ei uskoakseni pitäisi olla merkitystä sillä, mikä hoitopaikka valittaisiin, sillä käsittääkseni kaikkien hoitopaikkojen tarkoitus ja tavoitteet ovat moraalisesti yhtä hyväksyttäviä. Hoitopaikan valinnan suhteen ei täten syntyisi ristiriitoja, vaan tutustumistyöllä onnistuttaisiin parhaassa tapauksessa motivoimaan nuori sitoutumaan hoitoon, jonka valintaan hän on itse vaikuttanut. Laajemmin yhteiskunnallisesti ajateltuna hoitojen keskeyttämiset voisivat paremman motivoitumisen ja sitoutumisen myötä vähentyä. Tällöin hoitopaikkoja olisi tarjolla monipuolisemmin, kun paikat eivät täytyisi jatkuvasti hoitoja keskeyttävistä asiakkaista.

7.2 LISÄRESURSSEJA ODOTTELEMALLA?

Päihdeongelmaisten lasten auttamisessa olisi varmasti parannettavaa jo tämänkin tutkielman aineiston perusteella. Onneksi tilanteelle ei sentään ole ummistettu silmiä. Aiheesta on tehty tutkimuksia, tilanteesta on uutisoitu ja lehtien sivuillakin ovat kirjoitelleet sekä ammattilaiset että ongelmien kanssa kamppailevat. Esimerkiksi Sosiaaliturva-lehdessä on kirjoitettu päihdeongelmaisista äideistä otsikolla ”Pinjassa tuetaan päihdeäitejä ja heidän vauvojaan” (Pitkänen 2003, 12–14). ”Huumeriippuvaisia käännytetään hoidosta” -otsikolla on Helsingin Sanomissa (Harju, 22.2.2003) kirjoitettu huumeriippuvaisten hoitoon liittyvistä pulmista. Samassa lehdessä ovat myös

useat yksittäiset henkilöt sekä ammattilaiset käyneet keskustelua huumeriippuvuudesta ja hoitoon hakeutumiseen liittyvistä pulmista (esim. Helsingin Sanomat 21.2.2003, Huumeet tuhoavat lapsemme elämän). Pelkästään julkisuus, ”kissan nostaminen pöydälle”, ei kuitenkaan itse ongelmaa mielestäni ratkaise. Uskon sen parhaimmillaankin korkeintaan hidastavan ongelman kasvuvauhtia. Tämän vuoksi olisi-kin tärkeää pohtia, mitä olisi tehtävä? Tai vieläkin realistisemmin: mitä olisi tehtävissä käytettävissä olevilla resursseilla?

Kantani on yksinkertaisesti, että tilanne ei ainakaan parane resurssien lisääntymistä odottelemalla. Mielestäni nykyisilläkin resursseilla olisi mahdollisuus auttaa lapsia tehokkaammin. Tämä on tietysti hyvin optimistinen näkökanta ja huomattavasti helpommin sanottu kuin tehty. Olen kuitenkin sitä mieltä, että tilannetta olisi mahdollisuus kohentaa esimerkiksi keskittymällä aiempaakin tehokkaammin hallinnollisiin uudistuksiin. Tavoite olisi yksinkertaistettuna turhan byrokratian purkaminen sekä tehokkaampi, toimivampi ja työntekijöitä sekä asiakkaita miellyttävämpi yhteistyö. Keskitetty hallinto, hajautettu päätöksenteko, synergisesti toimiva yksiköittäin toteutettu yhteisöllinen työskentely, verkostoitunut yhteistyö myös eri aatteellisen tms. taustan omaavien yksiköiden välillä sekä yhteistyötä edistävien tietoteknisten keinojen tehokkaampi hyväksikäyttö olisivat osa niistä keinoista, joilla olisi mielestäni mahdollista tavoitella toimivampaa lastensuojelu- ja päihdehoitotyötä. Toteutuksen suunnittelussa täytyisi huomioida myös työyhteisöissä toimivien osapuolten asennoituminen ja valmiudet, jotta uusi työkenttä ja toimintatavat olisi mahdollista omak-sua. Esittämäni vaihtoehto olisi toteutukseltaan aikaa vievä pitkä prosessi. Onnistues-saan uskoisin sen kuitenkin vastaavan paremmin jatkuvasti lisääntyvään päihdeon-gelmaisten lasten määrään ja heidän yhä monikerroksisempiin ongelmiinsa tälläkin hetkellä käytettävissä olevilla resursseilla.

7.3 UUSIA TUTKIMUSAIHEITA

Helsingin avopalvelukokeilun lasten ja nuorten taustalla ilmeni yleisesti vanhempien päihdeongelmia ja yli puolella vanhempien asumus- tai avioero (Auttava... 1995, 105, 107). Kysymys lasten kotiolojen mahdollisista vaikutuksista lasten päihdeon-gelmien syntyyn olisikin yksi mielenkiintoisista tutkimusaiheista. Eräs lähtökohta

tarkastella päihdeongelmien syy-seuraus-yhteyksiä olisi tutkia, esiintyykö yksinhuoltajaäitien perheissä köyhyyden mukana tuomia negatiivisia vaikutuksia yleisemmin kuin muunlaisissa perhekoonpanoissa (esim. Corsaro 1997, 85). Myös tätä tutkielmaa vastaavan tutkimuksen suorittaminen huoltajien näkökulmasta voisi tuoda uudenlaista tietoa päihdeongelmaisten lasten auttamiseen.

Tutkielmaani syventyneenä jäin pohtimaan sitä, millaisia muita tai erilaisia tuloksia voisi saavuttaa suorittamalla vastaava tutkimus laajemmassa mittakaavassa. Vahvistuisivatko tässä aineistossa merkityksellisiksi osoittautuneet tulokset vai osoittautuisivatko jotkut niistä suuremmassa aineistossa marginaalisiksi? Löydettäisiinkö laajemman tutkimuksen myötä selkeitä vastauksia sellaisiin kysymyksiin, joiden toteuttamisella saavutettaisiin toimivampia, lapsia ja nuoria päihdeongelmassa paremmin auttavia työskentelymalleja? Toisaalta tosiasia tulee aina olemaan, että minkään tutkimuksen tulokset eivät ole itsestäänselvyysinä yleistettävissä. Päihdeongelmaisia lapsia autettaessa tulisikin muistaa, että jokainen lapsista on yksilöllinen samoin kuin häntä parhaiten auttavat hoitomenetelmät. Siksi meistä kaikille niin arjessa, juhlassa kuin tutkimusten teossa tai tutkimustulosten hyödyntämisessä hyvänä ohjesääntönä toimii kumppanini minulle aika-ajoin toistamat sanat:

"Historiallinen kehitys ei ole tae tulevaisuudesta".

LÄHTEET

Alasuutari, Pertti (1993) Laadullinen tutkimus. Tampere: Vastapaino.

Alston, Margaret & Bowles, Wendy (1998) Research for social workers, an introduction to methods. St Leonards: Allen & Unwin.

Apo, Satu (1990) Kertomusten sisällön analyysi. Teoksessa Mäkelä, Klaus (toim.) Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta. Helsinki: Gaudeamus, 62-80.

Auttava yhteistyö 1995, lastensuojelun avopalvelukokeilun loppuraportti. Sosiaaliviraston julkaisusarja A5/1995. Helsinki.

Bertolino, Bob (1999) Ratkaisukeskeinen nuorisoterapia, opaskirja ongelmanuorten kanssa työskenteleville. Suom. Bergroth, Riitta. Juva: Wsoy.

Coffey, Amanda & Atkinson, Paul (1996) Making sense of qualitative data, complementary research strategies. Thousands Oaks: Sage.

Corsaro, William A. (1997) The sociology of childhood. Thousands Oaks: Pine Forge Press.

Eriksson, Päivi (1986) Kysely ja haastattelu, ohjeita empiirisen tutkimusaineiston hankinnasta aine- ja syventävien opintojen seminaarilaisille. Tampere: Tampereen yliopisto.

Heino, Tarja (2000) Muutamia faktoja lastensuojelukeskustelun taustalle. Oikeus (3), 384.

Heinälä, Pekka (1993) Miten kohdata päihdeongelmainen nuori? Suomen lääkirilehti (18), 1792-1794.

Helminen, Jarkko (1990) Lastensuojelulaki. Luentomoniste (julkaisematon).

Helsingin Sanomat 21.2.2003. Huumeet tuhoavat lapsemme elämän, mielipidekirjoitus.

Helsingin Sanomat 22.2.2003. Huumeriippuvaisia käännytetään hoidosta (Harju, Jukka), reportaasi.

Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula (2000) Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2001) Tutkimushaastattelu, teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.

- Hoikkala, Tommi (1993) Katoaako kasvatus, himmeneekö aikuisuus? Aikuistumisen puhe ja kulttuurimallit. Helsinki: Gaudeamus.
- Huumausaineiden ongelmakäyttäjien hoitoa kehittäneen työryhmän muistio (2001) Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistioita 2001:8. Helsinki.
- Huumausainestrategia 1997, huumausainepoliittisen toimikunnan mietintö (23.4.1997). Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Hänninen, Vilma (1996) Tarinallisuus ja terveystutkimus. Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti (33), 109-118.
- Hänninen, Vilma (1999) Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Hänninen, Vilma & Koski-Jännes, Anja (1998) Vapautumisen tarinat. Teoksessa Koski-Jännes, Anja & Jussila, Antti & Hänninen, Vilma (1998) Miten riippuvuus voitetaan. Helsinki: Otava, 197-226.
- Hänninen, Vilma & Valkonen, Jukka (1998) Tarinat, sairaudet ja kuntoutuminen. Teoksessa Hänninen, Vilma & Valkonen, Jukka (toim.) (1998) Kunnan tarinoita, tarinallinen näkökulma kuntoutukseen. Kuntoutussäätiön tutkimuksia 59/98. Helsinki, 3-20.
- Jaatinen, Jaana (2000) Viattomuuden tarinoita, nuoret päihdekulttuurinsa kuvaajina. Stakes, Raportteja; 251. Helsinki.
- Jaatinen, Jaana & Kaukonen, Olavi (1998) Huumeet ja kouluyhteisö, konstruktionistinen tapaustutkimus. Stakes, Tutkimuksia; 91. Helsinki.
- Julin, Johanna (1999) Piikki hihassa, suonensisäisten huumeiden käyttäjien arkipäivän hyvinvointi sekä kokemukset Nervin asiakkuudesta. Tampere.
- Jussila, Antti (1998) Riippuvuustulkinta ja irtautuminen. Teoksessa Koski-Jännes, Anja & Jussila, Antti & Hänninen Vilma (1998) Miten riippuvuus voitetaan. Helsinki: Otava, 103-119.
- Jyrinki, Erkki (1977) Kysely ja haastattelu tutkimuksessa. Helsinki: Gaudeamus.
- Kauppinen, Sari (1994) Lastensuojelun tilastaselvitys, kuntakysely kesällä 1994. Stakes, Aiheita; 32/1994. Helsinki.
- Keats, Daphne M. (2000) Interviewing, a practical guide for students and professionals. Buckingham: Open University Press.
- Kivinen, Tarja (1989) Viimeinen pari verkosta ulos. Selvitys lastensuojelun tilasta ja kehityksestä. Sosiaalihuollituksen julkaisuja 11/1989. Helsinki.
- Kivinen, Tarja & Heinonen, Pekka (1990) Lastensuojelu vuonna 1987. Väliraportti. Sosiaalihuollituksen raporttisarja; 1990,11. Helsinki.

- Kontulainen, Nina & Malm, Jarmo (1999) Koululaisparlamentin toiminta ja laatu-työskentely. A-klinikkasäätiön moniste 16/1999.
- Koski-Jännes, Anja & Jussila, Antti & Hänninen Vilma (1998) Miten riippuvuus voitetaan. Helsinki: Otava.
- Laitinen, Ahti & Nyholm, Marja-Liisa (1995) Luvaton Nuoruus. Helsinki: Painatuskeskus.
- Laitinen, Satu (1998) Liian hyvät unenlahjat, narkolepsia elämäntarinoissa. Teoksessa Hänninen, Vilma & Valkonen, Jukka (1998) Kunnan tarinoita, tarinallinen näkökulma kuntoutukseen. Kuntoutussäätiön tutkimuksia 59/98. Helsinki, 21-42.
- Lapset, nuoret, työkäiset, vanhukset. Lastensuojelulaki ja sen muutokset (1996) Saatavilla www-muodossa: <http://www.stakes.fi/me/lapset/lastensu2.html>.
- Lauronen, Erja & Pietarila, Päivi (1994) Miten pitäisi välittää? Arviointia sosiaali- huollon asemasta nuorten rikoksenteijöiden oikeusprosessissa. Stakes, Raportteja; 141. Helsinki.
- Lähteenmaa, Jaana (1992) Tytöt jännitystä etsimässä, sukkulointia ja irrottelu. Teoksessa Näre, Sari & Lähteenmaa, Jaana (toimittaneet) (1992) Letit liehumaan, tyttö- kulttuuri murroksessa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 155-170.
- Markkula, Jari & Palevaara, Tuomo & Siekkinen, Heidi (2001) Enemmän juna kuin asema. Loppuraportti Vantaan Nuorisoseuran perustamisesta. Vantaan kaupunki, Sosiaali- ja terveydenhuollon toimialan julkaisuja C:3:2001.
- Mieskolainen, Juha (1999) Sosiaalihuollon erityispalvelut Pirkanmaalla. Verkostoituvat erityispalvelut –hankkeen I vaiheen loppuraportti ja toimenpide-ehdotukset. Länsi-Suomen lääninhallitus Sosiaali- ja terveysosasto. Länsi-Suomen lääninhallituksen julkaisusarja 27/1999. Tampere.
- Mikkola, Matti (1985) Luento pohjoismaisilla lastensuojelupäivillä 1985 (julkaisematon).
- Mikkola, Matti & Helminen, Jarkko (1994) Lastensuojelu. Helsinki: Karelactio.
- Muuri, Anu (1999) Lastensuojelu 1998. Stakes, Tilastoraportti; 33/1999. Helsinki.
- Nuorten päihdeongelmien arviointi ja hoito, nuorten päihdetyö -kurssin työkirja 2. 1993 (1993) Suom. Jetsu, Timo. Sosiomedia Oy/Helsingin tietovideo.
- Nuorten päihdeongelmien kohtaaminen, työkirja ammattiauttajille 1992 (1992) Suom. Jetsu, Timo. Sosiomedia Oy/Helsingin tietovideo.
- Pajunen, Sisko & Peltoniemi, Teuvo & Utoslahti, Kirsi & Mauriala, Auli (2001) Toimintakertomus ja tilinpäätös 2000. Helsinki: A-klinikkasäätiö.

- Palmu, Tarja (1992) Nimetön hiiri ja Simo siili, aapisten sukupuoli-ideologia. Teoksessa Näre, Sari & Lähteenmaa, Jaana (toimittaneet) (1992) Letit liehumaan, tyttö-kulttuuri murroksessa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 301-313.
- Pienimäki, Anneli (toim.) (2001) Päihteiden ongelmakäytön hoito vuonna 2001, opas hoitopaikoista ja niissä käytetyistä menetelmistä. Stakes, Oppaita; 45. Helsinki.
- Pitkänen, Kati (2003) Pinjassa tuetaan päihdeäitejä ja heidän vauvojaan. Sosiaaliturva (3), 12-14.
- Raunio, Kyösti (1999) Positivismi ja ihmistiede, sosiaalitutkimuksen perustat ja käytännöt. Helsinki: Gaudeamus.
- Reason, P. & Rowan, J. (1981) Human inquiry, a sourcebook of new paradigm research. Chichester: John Wiley.
- Riessman & Kohler, Catherine (1993) Narrative analysis. Newbury Park: Sage.
- Roof, J.W. (1993) Religion and narrative. Review of religious research (34), 297-310.
- Routarinne, Sara (1992) "Läskit tursottavat perseestä", tyttöjen keskustelukulttuuria. Teoksessa Näre, Sari & Lähteenmaa, Jaana (toimittaneet) (1992) Letit liehumaan, tyttö-kulttuuri murroksessa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 103-113.
- Silverman, David (1993) Interpreting qualitative data, methods for analysing talk, text and interaction. London: Sage.
- Sosiaali- ja terveydenhuollon taskutieto 2002 (2002) Saatavilla www-muodossa: <http://info.stakes.fi/taskutieto/taskusuo.pdf>.
- Strauss, Anselm & Corbin, Juliet (1990) Basics of qualitative research, grounded theory procedures and techniques. Newbury Park: Sage.
- Taitto, Annikka (1998) Kuka minä sitten olen? Riippuvuus ja siitä toipuminen. A-klinikkasäätiön raporttisarja; nro 24. Helsinki.
- Tampereen päihdeongelman hoito- ja neuvontapaikat (2002) Saatavilla www-muodossa: <http://www.tampere.fi/sote/sosiaali/hoitop.htm>.
- Vilkko, Anni (1990) Omaelämäkertojen analysoiminen kertomuksina. Teoksessa Mäkelä, Klaus (toim.) (1990) Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta. Helsinki: Gaudeamus, 81-98.
- Ylipahkala, Riitta "Ritu" (1993) Pettävä pilvi. Jukka Mäkinen (toim.) Helsinki: Ristin Voitto ry.

Suomen säädöskokoelma

Hallintomenettelylaki 598/1982, HML

Lastensuojelulaki 361/1983, LSL

Lastensuojelulaki 683/1983, LSL

Lastensuojelulaki 139/1990, LSL

Päihdehuoltolaki 41/1986, PHL

Teemahaastattelurunko

Kursiivilla kirjoitettu sisennetty teksti toimii tukenani haastattelun sisällön hallinnassa. Voin tarpeen tullen esittää lisä-/tarkentavia kysymyksiä laatimistani luetteloista.

1. "Kertoisitko minulle ensin ikäsi sekä sen minkä ikäisenä muistat ensikertaa saaneesi päihdeongelmiin apua tai hoitoa."

2. "Kerrotko sitten tarinasi liittyen päihdeongelmien kanssa kamppailemiseen niin pitkältä ajalta kuin muistat."

Taustatiedot:

- *Sukupuoli ja ikä*
- *Päihdeongelman kuvaus (kesto ja mitä kemikaaleja)?*
- *Milloin nuori arvioi tarvinneensa ensimmäistä kertaa apua päihdeongelmiensa vuoksi?*
- *Milloin alkoi päihdeongelmien hoito?*

3. "Millaista apua sinulle on päihdeongelmiin tarjottu ja millaista apua niihin olet saanut?"

Auttavien tahojen kohtaaminen:

- *Millaisia palveluja sinulle tarjottiin?*
- *Mitä palveluja otit vastaan?*
- *Kuka / ketkä sinulle ovat apua tarjonneet?*
- *Millaiseksi arvioit läheisiltäsi saamasi avun merkityksen?*

4. "Kysyttiinkö sinulta missään vaiheessa mielipidettäsi siitä, millaista apua kokisit tarvitsevasi?"

Mielipiteen huomioiminen:

- *Tulitko kuulluksi?*

- *Vaikuttivatko mielipiteesi ratkaisuihin, joihin kohdallasi lopulta päädyttiin?*

5. "Mitä mieltä olet saamastasi avusta?"

Avun laatu:

- *Tuliko apu itse ongelmaan, löytyivätkö oikeat asiat/ongelmat?*
- *Mietittiinkö erilaisia vaihtoehtoja?*
- *Olisiko pitänyt auttaa muutoin, olisivatko jotkut muut keinot olleet sinulle parempia?*
- *Onko hoito ollut turhaa, jos niin miten ja kuinka paljon?*
- *Olisitko päässyt nykyiseen tilanteeseen ilman saamaasi apua?*
- *Uskotko, että sinun puolestasi tehdyt, ehkä vastentahtoisetkin, valinnat ovat olleet sinulle tarpeellisia?*
- *Onko mieleesi jäänyt erityisiä henkilöitä, joilta olet apua saanut?*
- *Onko mielestäsi sillä ollut merkitystä, millainen tausta auttajilla itsellään on ollut?*
- *Toivoisitko jatkossa saavasi vielä apua joltain taholta päihteisiin liittyen? Millaista apua sen tulisi olla?*

6. ”Millainen on elämäntilanteesi tällä hetkellä? Saatko yhä apua päihdeongelmiin?”

Auttajien toiminta nyt:

- *Mikäli sinulla on lapsi/a, oletko tekemisissä lastensuojelutahon kanssa? Miten he mielestäsi hoitavat työnsä perheesi kannalta ajateltuna?*
- *Mikäli olet kuulunut lastensuojelun jälkihuollon piiriin, mitä mieltä olet siitä ja sen toteutumisesta kohdallasi?*